

ISSN 1406-8826

SOTSIAALTÖÖ JA SOTSIAALPOLIITIKA ERIALAAJAKIRI

4/2018

HIND 3,75 €

Sotsiaaltöö

100 aastat hoolekannet Eestis

Erivajadusega inimeste
poliitika kaasajastamine

Kuidas aidata tõsiste
käitumisprobleemidega last?

Riikliku ohvriabi
arenguvajadused

4/
2018

Sotsiaaltöö

Ajakiri SOTSIAALTÖÖ

Tervise Arengu Instituudi ja sotsiaalministeeriumi väljaanne. Ilmub alates 1997. aastast. Ajakirjast saab lugeda uurimistulemusi ja teoreetilisi ülevaateid sotsiaaltööst ning sotsiaalpoliitikast; kogemuslikke, nõuandvaid ja informatiivseid artikleid, mis on toeks kõigile, kes puutuvad kokku sotsiaaltöoga.

Ilmub neli korda aastas: veebruaris, mais, septembris ja detsembris.

Uudiskiri

Kord kuus ilmuv tasuta e-uudiskiri vahendab sotsiaalvaldkonna asutuste ja organisatsioonide infot seadusemuudatustest, uuringutest, sündmustest, teenustest, sotsiaaltöötajate tegemistest jpm. Uudiskirjaga liitumiseks tuleb täita vorm veebilehel tai.ee/sotsiaalto.

Toimetuse kolleegium

Zsolt Bugarszki, Hans van Ewijk, Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Eve Liblik, Marju Medar, Marje Paljak, Valter Parve, Riho Rahuoja, Marju Selg, Hede Sinisaar, Judit Strömpl, Piret Tamme, Häli Tarum, Taimi Tulva

Toimetus

Vastutavad toimetajad: Regina Lind, Kairiin Nuudi (lapsehoolduspuhkusel)
Tegevtoimetaja: Laur Raudsoo
Toimetajad: Signe Väljataga, Margit Raias, Meeli Müüripeal

Kontakt

Ajakiri Sotsiaaltöö
Tervise Arengu Instituut, Hiiu 42, 11619 Tallinn
Tel (+372) 659 3931, e-post ajakiri@tai.ee

Lähem info autorile: www.tai.ee/sotsiaalto
Ajakirja makett: Puffet Invest OÜ
Küljendanud: Bonnier2B
Trükkunud: Aktaprint AS
Tiraaž: 1000 eksemplari

Tellimine

Ajakirja aastatellimuse hind on 15 eurot, üliõpilastele 10 eurot. Aastatellimus kolmes eksemplaris samale tellijale 29 eurot.

Tellimuse saab vormistada:

- veebilehel tai.ee/sotsiaalto
- veebilehel minuajakirjandus.ee
- postkontorites üle Eesti

Üksiknumbreid saab tellida Tervise Arengu Instituudi koolituskeskusest (Hiiu 42 Tallinn) ja osta kaupluses Ülikooli Raamatupood (Raekoja plats 11 Tartu).

Ajakirja vanemad numbrid leiab www.tai.ee → väljaanded → trükised & infoväljaanded.

Tervise Arengu Instituut
National Institute for Health Development

SOTSIAALMINISTEERIUM

Sisukord

4/2018

Eessõna

Eike Käsi 2

Persoon

Pille Vaiksaar: eesmärk on, et lapsed
saaksid meie juurest lahkudes
eluga paremini hakkama
Kristina Traks 3

Sotsiaalpoliitika

Poliitika suuna muutumine
Eesti sotsiaalhoolekandes:
viimase saja aasta kogemus
Jüri Kõre 8

Sotsiaaltöö korraldus

Pikaajaline hooldus seisab muutuste lävel
Maarja Kraiss-Leosk 16
Erivajadusega inimeste poliitika
põhimõtete, teenuste ja toetuste
ajakohastamise kava
Signe Riisalo, Tiia Sihver 21

Kohalik omavalitsus

Saaremaal on ühinemisega saadud
arenguvõimalused hästi ära kasutatud
Kairit Lindmäe 25
Sotsiaaltöö haldusreformijärgses
Tori vallas
Priit Ruut 29

Õigus

Sotsiaalteenuste tutvustamisest
linna ja valla kodulehel
Kristi Ploom, Riste Uesoo 32

Intervjuu

Laura Aaben, Jako Salla, Anna
Markina: Käitumisprobleemidega
lapsed peaksid abi saama enne,
kui asjad väga hulluks lähevad
Laur Raudsoo, Regina Lind 35

Sotsiaaltöö praktika

Kinnise lasteasutuse teenus
Egle Välba, Monika Feofanova,
Pille Vaiksaar 41
Võrgustikukoostöö kohalikus
omavalitsuses
Kadi Lauri 44
Noored on vahel üllatunud, kui
nende vastu huvi tuntakse
Marge Aasala 48

Uurimus

Riikliku ohvriabi arenguvajadused
ohvriabitöötajate hinnangul
Kristiina Luht 52
Eesti elanike arvamus lastekaitsest
ja meedia roll selle kujunemises
Tuuli-Brit Vaga 58
Tähelepanu nõudvad probleemid
Tartu Ülikooli Pärnu kolledži
sotsiaaltöö tudengite silme läbi
Anne Rähn 62

Projekt

Laste esindajate suutlikkus toetada
lapse osalemisõigust perest eraldamisel.
IDEA projekti tutvustus
Judit Strömpl 66
Mehed garaažis ehk CoMe
Strong projekt
Felika Tuul 71
Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia
võimalused koduõenduses ja
-hoolduses kuue riigi näitel
Piret Tamme, Viit Tuulik 75

Ajalugu

130 aastat Anton Makarenko sünnist.
Suure pedagoogi ja kirjaniku
rehabiliteerimine
Marju Selg 79

ESÜS

Miks ei kuule sotsiaaltöötajate häält?
Eesti Sotsiaaltöö Üliõpilaste Selts 87

Aeg sisuliseks sotsiaaltööks

Innovaatiline ja inimlik – see sõnapaar võiks iseloomustada tänast ja homset sotsiaaltööd, millest räägiti sotsiaaltöö 6. kongressil „Sotsiaaltöö läbi aja. Aeg sotsiaaltööks.”

Tehnoloogiline progress on jõudnud ka hoolekandesse: kasutusele võetakse üha nutikamaid tehnilisi lahendusi ja abivahendeid. See paneb tõsiselt mõtlema inimlikkuse mõõtmele sotsiaaltöös, sellele, et inimene ei jääks innovatsiooni ja progressi varju. Inimene vajab eelkõige inimest, eriti esmatasandi sotsiaaltöös.

Kongressil heideti tagasipilk Eesti hoolekande arengule 100 aasta jooksul, arutleti tänase päeva üle ja vaadati ka tulevikku. Sotsiaalpoliitika uurija Jüri Kõre sõnavõtust jäi meelde, et iseseisva Eesti algusaastatel peeti hoolekande ülesandeks taastada inimese võime oma eluga ise hakkama saada: töötada, elatist teenida ning olla tegus ühiskonna liige.

Eesti on reformilembene maa, reformitud on tervishoidu, haridust ja ka sotsiaalvaldkonda, haldusreformist rääkimata. Sotsiaalkaitseminister Kaia Iva ütles kongressi avamisel kuldsed sõnad: reformi aeg tuleb ära tunda. Me vajame igapäevast head tööd, mitte üha uusi reforme.

Millele peaksime tähelepanu pöörama, et sotsiaaltöö edeneks ja lähtuks veelgi enam inimesest, kliendist? Ettekannetest ja vestlusringist jäi kõlama mõte, et sotsiaalvaldkond vajab rohkem ressurse, et osutada kvaliteetseid teenuseid vajalikus mahus. Projektipõhisus ei luba jätkusuutlikult arendada üliolulisi valdkondi. Sotsiaalvaldkonna bürokraatiat tuleb vähendada mõistliku määran, et jääks rohkem aega ja energiat vahetuks tööks inimestega.

Diskussioonis tänapäeva sotsiaaltöö olemuse üle kõlas mõte, et sotsiaaltöö peab haarama kogu argipäeva. See on töö, mida tehakse järjepidevalt ja mis hõlmab inimese elu eri tahkusi. Nõnda suudavad töötada ainult väga motiveeritud ning end kindlalt tundvad töötajad.

Kongressil kiideti heaks ESTA palga- ja töötingimuste uuringust tulenevad ettepanekud: peatada sotsiaalvaldkonna töötajate töökoormuse kasv, maksta sotsiaaltöötajatele nende töö keerukusele ja vastutusele vastavat palka (järgmisel aastal vähemalt 1250 eurot), võimaldada sotsiaalvaldkonna töötajatele vähemalt 35 päeva puhkust. Töötajatel peaks olema võimalus osaleda kovisioonigrupis ja vajadusel saada individuaalset supervisiooni. Loodan, et paljude töötajate puhul on need tingimused juba täidetud, kuid kindlasti on siin mõtteainet nii tööandjatele kui ka poliitikakujundajatele. Sotsiaaltöö on raske, väärtustame siis selle töö tegijaid.

Professor Marju Lauristini ettekanne oli pühendatud sotsiaaltöö tulevikule. Elu muutub üha keerukamaks, pidevalt peame toime tulema uute olukordadega ning vähem võimekad ja haavatavas olukorras inimesed jäävad sellega hätta. Sestap on sotsiaaltöö ülesanne treenida inimesi elama tulevikus ja ka endale tulevikku looma. Uuenev sotsiaaltöö toimub üha enam valdkondade ja erialade (tervishoid, haridus jt) piirimail, abistades ja harides oma erilise kompetentsiga ning õppides teistelt. Pilt, mille sotsiaaltööst maalis professor Lauristin, on senisest värvikam ja avaram. Sellisel sotsiaaltööl on ühiskonnas kõrgem staatus ja suurem mõjujõud.

„Aeg sotsiaaltööks” – see on ka aeg mõelda sotsiaaltöötajatele. Et teha head sotsiaaltööd, on kindlasti abi tugevamast majanduslikust alusest, mõistlikest reformidest ning bürokraatia vähendamisest. Milline aga peaks olema tuleviku sotsiaaltöö ja kuidas seda hästi teha, jäägu edaspidise arutelu teemaks.

Eike Käsi

ESTA juhatuse esimees

FOTO: KRISTINA TRAKS

Pille Vaiksaar: eesmärk on, et lapsed saaksid meie juurest lahkudes eluga paremini hakkama

Kristina Traks
vabakutseline ajakirjanik

Aasta tagasi oli Maarjamaa Hariduskolleeegiumiga (mis moodustati Kaagvere ja Tapa erikooli baasil) palju probleeme ning mõned nimetasid seal toimuvat lausa anarhiaks – õpilased ei kuuletunud, käisid kinnisest koolist omatahtsi sisse-välja ning tekitasid palju meelehärmi ümberkaudsetele elanikele. Lahkunud oli juba kaks direktorit. Ei tundunud just olevat unelmate töökoht, kuid Pille Vaiksaar võttis väljakutse vastu.

Enne möödunud aasta sügisel Maarjamaa Hariduskolleeegiumi (MHK) juhiks asumist vedas Vaiksaar 15 aastat Viljandi lasteabi- ja sotsiaalkeskust¹, kus töötati vaimu- ja liitpuuetega lastega. Juhiameti kõrvalt lõi ta toimiva abisüsteemi puuetega laste peredele.

Töö eest laste hoolekande arendamisel on Vaiksaar 2009. aastal pälvinud Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni elutöö tegija tiitli.

Veel on ta töötanud sotsiaalministeeriumis peaspetsialistina ning eri ametikohtadel

¹ Alates 2012. a Viljandi Omaavalitsuste Liidu SA Pere kodu

haridus- ja teadusministeeriumis. Nagu ta ise ütleb, otsis ta töökohta Pärnu kanti ning haridus- ja teadusministeeriumi Lääne piirkonna eksperdina selle ka leidis. Paraku sai Vaiksaar seda tööd teha üsna lühikest aega, sest MHK probleemide lahti harutamiseks peeti just teda kõige sobivamaks inimeseks.

Olete Maarjamaa Hariduskolleegeiumi juhtinud veidi üle aasta. Tulite siia ajal, kui koolis olid rasked ajad ning palju probleeme. Töötajaid oli puudu ning kord käest ära. Kuidas Teil see aeg on läinud?

Esimene aasta on läinud põnevalt! Tulin ju siia tööle eesmärgiga, et olen vaid kuni uue direktori leidmiseni. Mõtlesin, et paar kuud ikka pean vastu. Uue juhi leidmise konkursi esimene voor paraku ebaõnnestus. Tookord ma ei kandideerinud ning koolis küsiti, miks ma seda ei tee. Tundes vastutust kooli tuleviku eest ning saades julgust küsijatelt, otsustasingi konkursil osaleda. Osutusin valituks ning septembris täitus mul aasta koolijuhina.

MHK erineb tavakoolist, sest see on korraga nii haridus-, hoolekande- kui ka teraapiasutus. Kui kõik need osad mängivad koos, saab parima tulemuse. Hea, kui tunned neid valdkondi ning meeskondki peab koosnema eriteadmistega spetsialistidest.

Meil on kaks õppekeskust – Emajõe õppekeskus Kaagveres ja Valgejõe õppekeskus Tapal. Sellel koolil on pikk ajalugu. Aegade jooksul on Eestis käitumisprobleemide ja psüühikahäiretega õpilasi aidatud ja toetatud erikoolides. See erineb Põhjamaade lähenemisest, kus sotsiaalvaldkonnas on mitme suurusega ja eri sihtrühmadele spetsialiseerunud hoolekandetasutusi. Praegu tegutseme riigikoolina, mis tagab õppimisvõimalused kinnise lasteasutuse teenust vajavatele normintellektiga lastele. Mõlemas õppekeskuses on u 40 kohta, kuid see, kui

palju saab reaalset korruga õpilasi olla, oleb mitmest asjaolust. Rühmad on väikesed – kuni 6 last. Nende komplekteerimine on mõnikord päris keeruline, sest igal õpilasel on oma taust, oma eripära ja abivajadus ning rühmaliikmed peavad omavahel sobima. Tuleb jälgida, et uue liikme lisandudes rühma sisekliima paigast ei läheks.

Vahepeal on muutunud ka seadus ning viis, kuidas lapsed teie juurde jõuavad.

Veel aasta tagasi oli olukord teine. Lisaks alaealiste komisjoni kaudu erikooli suunatuile jõudsid meile lapsed ka vanema avalduse alusel. Käesolevast aastast ei piisa enam vanema avaldusest, kõik käib ainult läbi kohtu.

On kaks teed: sotsiaalvaldkonna kaudu, kui lapse suunamist algatab kohalik omavalitsus, pöördudes taotlusega kohtusse. Kohus otsustab, kas saata laps meile või mitte. Enne seda annab oma arvamuse Sotsiaalkindlustusameti lastekaitseüksus, kes vaatab üle, kas kohalik omavalitsus on teinud kõik, et seda last ja peret kodukohas aidata. Alles siis, kui kõik muud meetmed on ammendunud, tuleb kõne alla meie juurde saatmine. Siin on lapse vabadus piiratud, saame seada raamid tema liikumisele. Rõhutan, et see on viimane võimalus, juhul kui muud variandid ei ole aidanud.

Teine tee, kuidas võib meile sattuda, on siis, kui noor on korda saatnud midagi kriminaalset ning kohus otsustab ta vahistada. Vahistuse võib asendada kinnisesse lasteasutusse suunamisega. Oleme kokku leppinud, et meile tulevad vaid need vahistatud, kellel puudub vanglakogemus. Üldjuhul me ei näe, et siin võiksid koos olla vanglakogemusega lapsed ja n-ö puhta lehena tulevad lapsed. Praegu on siiski mõned erandid. Ilmselt on eri sihtrühmadele vaja rohkem teenuseosutajaid. Meil on siin autistlikke ja Aspergeri sündroomiga lapsi ning ka nende

jaoks võiksid olla omaette väiksemad keskused, sest nad vajavad spetsiifilisi teadmisi ja lähenemist. Kui erinevaid teenuseid oleks rohkem, oleks lootus lapsi aidata rohkem ennetavalt, et nende vabadust poleks vaja kohtuga piirata.

Miks lapsed lähevad halvale teele?

Sellel võib olla väga palju põhjusi. On tublisid peresid, kes on jäänud hätta lapse kasvatamisega ja pole saanud õigel ajal nõu ja abi, kuidas toimetada käitumishäiretega lapsega. Kriitiline aeg on teismelise iga, sest siis probleemid võimenduvad ning pere ei suuda enam olukorraga toime tulla. Paljudel juhtudel on lapsed kurva saatusega. Meile on jõutud asenduskodudest, kuhu lapsed on sattunud seetõttu, et oma pere ei ole toime tulnud. Vanematel võivad olla sõltuvusprobleemid, lastele ei ole pööratud tähelepanu. Kui esimesed 3–5 eluaastat on mööda lastud ja laps ei ole saanud kasvada normaalses hoolivas keskkonnas, siis see maksab paraku kätte teismees ja ka hilisemas elus.

Julgustan juba lasteaiakasvatajaid märkama n-ö mittetoimivaid suhteid ja peresid ning vanemaid, kes ei oska lapsega hakkama saada. Last ja peret tuleb toetada varakult. Õnneks paljud tublid kasvatajad märkavad probleeme ja otsivad lahendusi, suunates lapsevanemaid spetsialistide juurde. Kuid on ka vanemaid, kes keelduvad abist. Sel juhul tuleks kaasata lastekaitsetöötaja, mitte aga oodata, et äkki mure läheb ise üle. See võib olla keeruline, eriti väiksemas kohas. Vajadusel saab appi kutsuda Sotsiaalkindlustusameti riikliku lastekaitseüksuse, mis toetab kohalikke omavalitsusi.

Üldjuhul avalduvad lapse mured kooli jõudes, üle pea kasvavad need aga puberteedieas. Iga lapse teismeliseiga on keeruline ja seda enam, kui lisanduvad diagnoosid või kui lapsepõlv on olnud kehv ning seljatagune pole tugev. Siis hakkavad rohkem

tõmbama sõbrad ja võibki juhtuda, et tänav võidab.

Heal meelel me alla 12aastasi enda juurde ei võta. Otsest alampiiri küll pole ning meil on olnud ka 11aastane laps, kuid üldiselt tegeleme kolmanda kooliastmega ehk 7.–9. klassi lastega.

Seaduse järgi saab last suunata kinnise lasteasutuse teenusele maksimaalselt üheks aastaks. Minimaalset aega pole, laps võib tulla näiteks ka kuuks ajaks, kuid nii lühikesteks ajaks enamasti ei suunata. Alati võime ka meie teha ettepaneku teenuse lõpetamiseks. Teemegi seda, kui näeme, et last saab aidata teistmoodi. Saame teha kohtule ka ettepaneku aja pikendamiseks, seda teeme koostöös lapse lähedaste ja kohaliku omavalitsusega. Kui laps meile tuleb, eeldame, et meil on partneriks tema lähedased ja kohalik omavalitsus.

Mis saab noorest inimesest pärast seda, kui ta on olnud selles koolis?

Sõltub sellest, kui vana ta on ja kui kaugele ta on jõudnud oma õpingutega. Kui põhikool on lõpetatud, aitame leida suuna, millega edasi tegeleda. Näiteks oleme käinud õpilastega kutsekoolides erialadega tutvumas. Kui põhikool pooleli, on küsimus, kas jätkata samas koolis või on vaja kooli vahetada.

Selle, mis saab edasi, arutame läbi ammu enne, kui laps hakkab meilt edasi liikuma. Näiteks oleme valmis lapse koolis n-ö pinnast ette valmistama. Tahame vältida olukorda, kus last tõrjutakse koolis sellepärast, et ta on olnud meie juures. Oluline on, et ta läheks siit nii, et tal poleks küljes märki. See nõuab suurt tööd tema uue või ka vana kooli meeskonnalt.

Aga mis saab teie kasvandikest pikas perspektiivis?

Paljud on saanud asjad toimima ja elu korda.

Samas on ka juhtumeid, kus laps ei taha siit ära minna. Mõni on öelnud, et see on esimene koht tema elus, kus temast tõeliselt hooliti. Ühelt poolt on seda hea kuulda, et meie personal teeb head tööd, teistpidi on aga väga kurb, et laps ei olegi enne tundnud, et ta on kellelegi vajalik või et väljaspool meie kooli teda tõepoolest oodatakse.

Muidugi on tulevik igaühel erinev, kuid püüame ikka uskuda, et saame aidata kõiki, kes siia tulevad. Meie eesmärk on see, et laps tuleks siit lahkudes oma eluga paremini toime, kui siia tulles. Mõned lapsed on öelnud, et tahaksid veel siia jääda, et kindlasti lõpetada põhikool, sest nad ei tunne end piisavalt kindlalt ning pelgavad taas tänavale sattumist. Ongi juhtunud, et tagasilangus tuleb ja meie juurde satutakse mitu korda.

Mõni laps saab meie juures väga hästi hakkama – õpib tublisti, käitumisega pole probleeme. Ta läheb välja ja on juba mõne aja pärast taas halbade sõprade kambas ning jälle algavad probleemid. Jääb küsimus, kuidas toetada last pärast siit lahkumist. Kui järelhooldusega intensiivselt ei tegelda, ei pruugi meie tööst kasu olla. Lapsel peaks olema kindel tugiisik. Olen teinud ettepanekuid, kuidas seda võiks korraldada.

Kuidas te lapsi aitate? Küsimus ei ole ju vaid kõrges aias ja ahvatluste puudumises...

Raamid, mis siin on ühelt poolt küll piiravad, on teiselt poolt turvavad ja toetavad. Muidugi pole see ainult käskude ja keeldude maailm. Teise inimese respektierimine, olgu ta alaealine või täiskasvanu, on enesestmõistetav. Nii on see ka meil. Kuid seejuures on meil reeglid ja raamid, mille järgi elu käib.

Ülioluline on töö peredega. Rakendame mitmedimensionalist preterapiat – meil on Emajõe keskuses üks terapeut ja Valgejões on huvitatud sotsiaalpedagoog, kes on

Pille Vaiksaar (59) on sündinud Võrumaal. Ta on lõpetanud C. R. Jakobsoni nimelise Viljandi 1. Keskkooli ja õppinud akordioni muusikakoolis. Õppis Tartu Riiklikus Ülikoolis kehakultuuri, ta on mitmekordne noortemeister ja Eesti täiskasvanute meister murdmaasuusatamises. Pillel on kolm täiskasvanud poega ja tütar ning kuus lapselast.

Sihikindel ja abivalmis Pille leiab aega ka harrastuste jaoks. Tema hobideks on sport, aiandus, muusika ja reisimine.

asunud seda teraapiat õppima. Teraapia käigus lihvitakse lapse ja pere suhteid, tuuakse pereliikmeid ja teised lapsele olulised isikud üksteisele lähemale. Ja see ongi võti, et lapsel saaksid asjad hakata paremaks minema.

Põhjanaanbrid ütlevad, et last abistades tuleb eelkõige aidata peret. See kehtib ka meil. Kui saab perele anda juurde oskusi ja tagasi usu, et tema last on võimalik aidata, luua taas hea kontakt lapse ja vanemate vahel, siis näed sageli edusamme. Ükskõik milline pere on, on see lapsele äärmiselt oluline. Lapsed on huvitatud perega suhtlemisest ja seda isegi siis, kui nad on trotsi täis ja ütlevad, et kõik on halvasti. Näeme pidevalt, et kui peresuhted paranevad, hakkab ka lapsel paremini minema. Ta teab siis, et on kellegi jaoks oluline ja püüab pingutada. See on võtmekoht.

Lapsed elavad meil väikestes rühmades (kuni 6 last). Rühma tööd juhhib sotsiaalpedagoog. Ta koordineerib ka majasisest meeskonnatööd ning hoiab koos lapse võrgustikku, suhtleb lapse lähedaste ja kohaliku omavalitsusega. Jõudumööda teeme ka ART (*Aggression replacement training* – agressiivsuse asendamise treening – toim.)

treeningut, loovteraapiat. Meil on palju huviringe ja sportimisvõimalusi. Lapsed käivad ka koolist väljas – Ahhaa keskuses, teatris, kinos, matkamas. Püüame teha võimalikult palju erinevaid asju ja mõnikord tuleb välja, et laps kogeb seda oma elus esmakordselt, näiteks ta ei olegi varem teatris käinud.

Tulles veel keeldude ja piirangute juurde tagasi – mõttekoht on arvuti- ja telefonikasutamise aja piirangud. Ma leian, et need peavad olema ja meil need ka on. Võiksid olla ka kodudes. Mõnikord oleme pidanud päästma lapse mitte tänavaelust, vaid virtuaalmaailmast. Ta ei tule enam oma toastki välja ega käi koolis, sest arvuti- ja nutisõltuvus on nii suur. Sotsiaalse suhtlemise oskus on suur väljakutse kogu tulevikuhiskonnale.

Viimasel ajal on olnud palju ärevaid uudiseid lastekampade vägivallategudest. Kuidas Te sellele vaatate?

Kampadesse on alati kogunenud. Alati on kusagil kokku saadud, proovitud suitsu ja tehtud tempe uudishimust või nooruse uljusest. Ei usu, et praegu oleks midagi palju hullemat.

Kui võtta need noored ükshaaval ette, siis on nad täitsa toredad. Meile on sattunud lapsi mitmesugustest seltskondadest. Olles siin päris ise, ilma et oleks vaja oma grupi ees silma paista, on nad tublid – õpivad hästi, teevad sporti. Kambavaim paneb noored käituma nii, et neil endilgi ei ole tagasi vaadata uhke tunne. Ehk annab asjale hoogu see, et kõike võib levitada sotsiaalmeedias ning saada nii „tähtsaks ja kuulsaks” vahendeid valimata. Varem sellist võimalust polnud, see annab asjale lisavärvingu.

Lapsel peab olema midagi põnevat ja asjalikku teha, et miski teda tõeliselt köidaks. Igal lapsel võiks olla mingi hobi või

suur väljakutse. Ma usun, et mida rohkem on noortel organiseeritud tegevusi ja enese arendamise võimalusi, seda kergem on nende energiat suunata õigele rajale. Lapsevanemad, õpetajad, treenerid, ringijuhid peaksid püüdma last toetada nii huviala leidmisel kui ka selle juures püsimisel, tegema sealjuures tihedat koostööd perega. Nii arenevad tahted ja kohusetunne, mida hilisemas elus väga tarvis läheb. Töökus aga toob õnnestumise, see omakorda head tagasisidet, mis aitab hoida selja sirge ja eemal halvalt rajalt.

Töö on siin keeruline. Kuidas te ennast hoiate? Igal lapsel on ju oma raske lugu...

Jah, lihtne ei ole. Ükski tööpäev ei sarnane eelnevaga, hästi palju on endal vaja pidevat juurde õppida ning innustada ka töötajaid.

Muidugi ma kannan laste lugusid endaga kaasas. On olnud juhuseid, kus tunnen, et olen valmis minema läbi halli kivi... Arvan, et teisiti ei saagi seda tööd teha. Ja kui mõnel lapsel hakkab paremini minema, siis on see suur tunnustus nii mulle kui kogu meie kollektiivile. Ehk et pole sugugi nii, et see töö ainult võtab – see ka annab väga palju!

Lõpetuseks läheme direktoriga kooliõuele, et loo juurde pilti teha. Õuel käib õpilaste tegus toimetamine – kes ajab sõbraga juttu, kes tiirutab tõukerattaga ringi. Olukord tundub nii rahulik, et võiks lausa unustada ümbritseva aia, lukus väravad ja valvesüsteemid. Direktorit tervitatakse. Roppusi ei kuule.

Pildid saame tehtud ja sessiooni lõpuks liitub meiega üks noormees, kes asjaliku näoga kaamerat uurib. „Ta on meil kõige kõvem tehnikaspetsialist, pole vidinat, mida ta ei tunneks ja mis teda ei huvitaks,” märgib direktor tunnustavalt. Nad suhtlevad omavahel viisakalt ja lugupidavalt, nii nagu ühes koolis olema peabki.

Poliitika suuna muutumine Eesti sotsiaalhoolekandes: viimase saja aasta kogemus

Jüri Kõre

Valga vallavalitsuse sotsiaaltöteenistuse juhataja, TÜ sotsiaalpoliitika lektor

Võib-olla kehtivad ka hoolekandes teatavad seaduspärasused, mis mõjutavad arengut ja kitsendavad võimalikke valikuid? Analüüsides Eesti hoolekande arengut viimase saja aasta jooksul jõuame järeldusele, et institutsionaalse hoolekande domineerimisel põhinev arengusuund ilmutab suurt kestlikkust. Poliitika suuna muutmine nõuab uutel alustel toimuvat osapoolte vahelist koostööd.

Sissejuhatus

Vaadates tagasi iseseisva Eesti sajale aastale, on muude edusammude kõrval mõistlik esile tõsta ka hoolekande vallas saavutatut. Ida-Euroopa 20. sajandi hoolekande ajalugu uurinud Sabine Hering (2017) eristab selles nelja perioodi.

- **1900–1918.** Ida-Euroopa on kolme impeeriumi (Preisimaa, Venemaa ja Austria-Ungari) osa, hoolekanne on korraldatud nende impeeriumide reeglite kohaselt. Domineerib eneseabi (perekonna ja kogukonna abi) ja mitteprofessionaalne erahoolekanne.
- **1919–1939.** Eri riikidel on erinev arengutee: nõukogude liiduvabariigid, demokraatlikud süsteemid ja autoritaarsed režiimid, professionaalse sotsiaaltöö algus, avaliku ja erahoolekande põimumine.
- **1939–1989.** Ida-Euroopa on fašismi ja riigisotsialismi haardes, toimub era- ja kirikliku hoolekande radikaalne ümberkujundamine ja asendamine surrogaatidega.

- **Alates 1989.** aastast hüpe riigisotsialismist demokraatlikku kapitalismi, sotsialistliku sotsiaalkaitse ümberkujundamine ja asendamine tasakaalustatud era-avaliku süsteemiga.

Eesti ei osalenud professor Heringu juhitud projektis ja pole teada, kas andmed meie hoolekande ajaloo kohta oleksid väljapakutud skeemi muutnud. Periodiseeringust jääb mulje, et suuresti on tegu liikumisega väljastpoolt paika pandud rööpaid mööda. Samas peab küsima: äkki on Ida-Euroopa hoolekande ajalugu hoopis kindlate hoolekandeparadigmade, mitte impeeriumide ajalugu?

Eesti sotsiaalpoliitika lähtekohaks polnud Vene impeeriumile omane hoolekande käsitus. Tugeva majandusliku alusega omavalitsusvõimu soosinud *semstvoseadus* ei laienenud Balti kubermangudele. Avalik hoolekanne, mida korraldas Vene 1866. a ühiskondliku hoolekande seadus, jäi valla,

linna ja kubermangu hoolekande suhteliselt killustatud seguks. Ülesannete jaotus nende haldustasandite vahel ei olnud eriti selgepiiriline ja hierarhiseeritud. Vene impeeriumilt sai Eesti Vabariik kaasa Bismarcki sotsiaalkindlustussüsteemi: 1912. a tööstusliku töö seadusega oli loodud tööõnnetuskindlustus kaevanduste, tööstuse ja transpordi töötajatele ja samast aastast pärineva haiguskindlustuse seadusega ravikindlustus suurettevõtete töötajatele. Alates 1827. aastast oli pensionide ja ühekordsete hüvitiste seadusega kehtestatud sotsiaalkaitse osas eeliseid pakkuv pensionikorraldus avaliku võimu teenistuses isikutele (sõjaväe- ja tsiviilametnikele). Tsaarivõim ei käsitlenud hoolekannet administreerimise vaatenurgast spetsiifilise tegevusalana, see kuulus siseministeeriumi haldusalasse. Eesti Vabariigi loomisel asutati kohe (1918. aastal) töö- ja hoolekandeministeerium.

Pikavõitu sissejuhatuse kokkuvõtteks peab tunnistama, et Vene impeeriumilt sai Eesti Vabariik perekonna- ja kogukonna vastutusel toimiva hoolekande ja tollastes oludes ainumõeldava tööturu osapoolte vastutusel põhineva sotsiaalkindlustuse süsteemi.

Eesti Vabariik: rõhuasetus institutsionaalsel hoolekandel

1990. aastate esimest poolt kirjeldatakse üleminekuperioodina ja tagasivaates võib sama nimetust kasutada 1920. aastate esimese poole kohta. Neis kahes „alguses” on nii ühis- kui erijooni. Erijoonteks on see, et Vene impeerium tunnetas oma lõpu-aastatel muutuste vajalikkust ja Ajutine Valitsus tegi 1917. a mitmeid korrektiive

sotsiaalkindlustusalastesse seadustesse. Põhiliseks oli sotsiaalkindlustusõiguste laiendamine valdkondade (tööstuste asutamisega alustati tööturupoliitika loomist) ja kontingendi mõttes (kohustusliku kindlustuse piiri alandati 20(30)¹ töötajaga ettevõtetele viie töötajaga ettevõtetele).

Nõukogude impeerium tunnetas küll lääne heaoluriigist lähtuvat ideoloogilist ohtu, kuid suunates ressursse muudesse valdkondadesse, ei suutnud olukorrale adekvaatselt reageerida.

Olles varustatud enam-vähem normaalselt valdkonda ohjavate seadustega, ei tegelenud ei Eesti poliitiline ega majanduslik eliit 1920. aastatel üleliia innukalt sotsiaalkaitse küsimustega. 1925. aasta hoolekandeseaduse vastuvõtmine oli tolle perioodi suurim saavutus (RT 1925, 120–121). Sellele sammule eelnes üsnagi pingeline poliitiline võitlus parem-vasak skaala vastaspooltes olevate jõudude vahel. Põllumeeste Kogu ja Tööerakonna vaheline vaidlus keskendus eelkõige seadusega riigile tervikuna võetavate kohustuste mahu ja omavalitsustele pandavate ülesannete üle, mida üks pool käsitles ülejookäivate ja ülemäära piiravatena, teine aga sisult ja mahult otstarbekatena. Vasakleer pidas tolleaegset valitsevat vaadet hoolekandele liialt vanamoodsaks ja tegi kogu esimesel iseseisvuse perioodil pingutusi kehtestamiseks üldhoolekannet käsitleva seaduse kõrval eraldi emade ja laste kaitse seadus. Etteruttavalt võib öelda, et 1938. aastaks jõuti vastav eelnõu küll välja töötada, kuid see jäi seaduseks vormistamata. Mõned tollaste vaidluste keskmes olnud teemad (näiteks üksikemade kaitse) on paraku vaieldavad ja rahuldava lahendusest tänase päevani. Minnes tagasi

¹ Ettevõtetes, kus kasutati aurumasinaid, presse vm tol ajal ohtlikke masinaid või seadmeid, hakkas kohustuslik kindlustus kehtima alates 20 töötajast, teistel juhtudel 30 töötajast.

hoolekandeseaduse juurde, tuleb tunnistada, et see võeti vastu hoopis suuremas üksmeeles, kui eelnevad vaidlused oletada lubasid (61 poolt ja 23 vastuhäält).

Millised olid seaduse kohaselt tolleaegse hoolekande rõhuasetused?

- Sugulaste ja omaste abistamis- ja ülalpidamiskohustus säilis, nii nagu ta kehtis Eestis juba kolmveerand sajandit. Väljaspool abielu sündinud lapse isal oli kohustus nii lapse ülalpidamiskulude katmiseks kui ka ema ülalpidamiseks neli nädalat enne ja kuus kuud pärast sünnitamist.
- Eristati riikliku (vastutusala vaimuhai- gused ja lastekaitse), valla, linna, maakonna (vastutusala üldhoolekanne) ja erahoole- kande (sihtühma vaba valik) vastutusalasid.
- Hoolekanne oli segu klassikalisest (vaestehoolekanne) ja tänapäevasest (siht- grupipõhine emade ja laste kaitse) abist. Vaestehoolekannet korraldas omavalitsus. Juhul kui omavalitsuselt abi saanul leiti olevat sugulased, võidi omavalitsuse tehtud kulused kohtu kaudu sisse nõuda. Erandi moodustasid lapsed.
- Eelisarendati institutsionaalset hoole- kannet. Muuhulgas oli töö ja hoolekande- ministriumil ülesanne omavalitsustele hoolekandeaasutuste asutamiseks ettepa- nekute tegemine ja (riigieelarvest) selleks toetussummade taotlemine.
- Esemeline hoolekanne (toiduainete, küttepuude, varjupaiga jms) oli eelistatud abi andmise moodus. Abi saajatel lasus töö- kohustus, sh otsiti jõukohast tööd ka kõigi hoolekandeaasutuste klientidele.

1920.–1930. aastate hoolekande korraldus erines tänasest pildist. Nii nagu tänase päevani on lääneriikides sotsiaalteenuseks lastehoid, nii oli see ka Eesti Vabariigis enne

1940. aastat: 1935/36. õppeaastal tegutses kokku 69 lasteaeda, kus käis 3459 last. Samamoodi hoolitses hoolekanne vaeste raviarvete tasumise eest: 1936/37. aastal tasuti 6419 isiku tervishoiuteenuste kulud. Arvukalt oli institutsioone, mis tegutsesid mitte aasta ringi, vaid hooajaliselt, nt suvised lasteaiad ja mängumurud, kus 1936/37. a viibis 4956 last, ja laste suvekoloniid 1966 lapsega. Seetõttu on avahooldusteenuste ja koduse abi ning institutsionaalsete teenuste arvude võrdlemine tänapäevastega mõne- võrra keeruline. Siiski saab välja lugeda seda, et hoolekandeseaduse vastuvõtmisele järgnenud kümnend oli institutsionaalse hoolekande arendamise periood.

Kavandatud uute institutsioonide (hoole- duskohtade) loomine või olemasolevate laiendamine ei läinud täiesti plaanipäraselt. Kuid vaevalt et on riiki, kus see on 100% õnnestunud. Nii sai ka nõukogude võim „päranduseks” mõned kehvas seisus asutu- sed, mille sulgemist sõjajärgsel kümnendil saatis Eesti Vabariigi riigikorralduse rahva- vaenulikuks kuulutamise retoorika. Et aga nende asutuste näol polnud tegu vabariigi jaoks mingi uhkuse asjaga, tõestab mäng asutuste nimetustega. Nii olid enne sõda kasutusel hoolekandelised ühiskorterid, milles oli kohti kuni 4800 isikule (1936/37. a oli neis tegelikult 3011 klienti). Tegu oli endisaegsete vaestemajade või tänaste varju- paikade tüüpi asutustega, mille klientidelt ei võetud ööbimiskoha eest tasu. Oma muuks ülalpidamiseks vajaliku raha (riide- ja toidu- raha) pidid nad ise muretsema.

Et Eesti hoolekanne ei seisnud sugugi nõrkadel jalgadel, selle tõestuseks toome andmed sotsiaalhoolekande alase hariduse edenemise kohta Euroopas. Kus võima- lik, on toodud ka isiku nimi, keda allikad

Tabel 1. Sotsiaalhoolekande teenuste struktuur ja maht 1920.–1930. aastatel

	Eelarveaasta	
	1928/29	1936/37
Lahtise hoolekande teenuste kasutajaid kokku	40 807	45 957
sh abi kodus	30 305	34 893
Kinnise hoolekande teenuste saajaid kokku	53 300	67 753
Kokku	94 107	113 710

ALLIKAS: EESTI STATISTIKA 1937, 187(6)

nimetavad seoses antud kooli asutamisega. Näeme, et 1935. a Eesti Naisliidu poolt asutatud Kodumajanduse Instituudis 1936. a alanud sotsiaaltöötajate koolitamisega edestas Eesti Soomet. Helsingis algas sotsiaaltöötaja kutset andev õppetöö kaheaastase programmi alusel 1942. Eelkõige lastekodudele mõeldud töötajate koolitamine jätkus ka pärast sõda kuni 1956. aastani Tallinna

Sotsiaal- ja Kodundusinstituudis. Võib-olla on siin sobiv märkida, et USA professionaalsete sotsiaaltöötajate koolitamise algusajaks pakutakse 1904. aastat ja kohaks Bostoni sotsiaaltöötajate kooli. Administreerimise mõttes haldas nõukogude võimu saabudes suuremat osa hoolekandest 1935. a loodud sotsiaalministeerium.

Tabel 2. Professionaalse sotsiaaltöö alase hariduse algus Euroopas

Lääne-Euroopa	Ida-Euroopa	Põhjamaad ja Baltikum
Amsterdam 1899 Berliin 1908, Alice Salomon Birmingham 1908, John Muirhead & William Ashley Viin 1912, Ilse Arlt	Varssavi 1925, Helena Radlinska Budapest 1926, Margit Slachta Bukarest 1929, Princess Ileana Pidev sotsiaaltöö alase hariduse andmine toimus XX sajandil ainult endises Jugoslaavias	Göteborg 1921 (1944) Tallinn 1935 (1936) Helsingi 1942 Riiu 1991, Sotsiaaltöö ja sotsiaalpedagoogika kõrgkool „Attistiba” Vilnius 1992

ALLIKAS: WIKIPEDIA, THE PROFESSION OF SOCIAL EDUCATION...

Sotsialistlik sotsiaalkaitse: tee proletariaadi diktatuurist homogeensesse ühiskonda

Hüppega 1940. aastast 1944. aastasse „lihtsustame” paratamatult Eesti hoolekande ajalugu. Kuid kuna okupeeritud Eesti alal tegutsenud Eesti Omavalitsuse Sotsiaaldirektooriumi arhivaalid on enamikus hävinud, ei ole allakirjutanul selle perioodi kirjeldamiseks käepäraseid allikaid. 1944. a alustasid tegevust nõukogude võimuorganid, sh järgneva rohkem kui poolsajandi jooksul sotsiaalhoolekande erinevaid osi hallanud hariduse, sotsiaalkindlustuse, tervishoiu ja töö rahvakomissariaat (1947. aastast ministeeriumid).

Sõjajärgsete kümnendite suureks paradoksiks on kindlasti see, et sõja kaotanud riik, Saksamaa, pani sel perioodil aluse oma sotsiaaliigi (eesmärgiks oli heaolu kõigile). Nõukogude riik kulutas oma ressursse võidurelvastumisele ja paratamatult ei jagunud sellises olukorras raha turvalisuse (veel vähem heaolu) pakkumiseks kogu ühiskonnale. Heaoluriigi asemel ehitati tööriiki. 1940.–60. aastatel oli sotsiaalpoliitika proletariaadi diktatuuri teenistuses (sotsiaalkindlustus palgatöölisele). Selle väite kinnituseks esitame lihtsa näite. Kohe pärast ENSV võimuorganite tegevuse algust 1944. a tollases ENSV „pealinnas” Võrus kehtestas tervishoiu rahvakomissariaat tervishouteenustele hinna. Tasu meditiinteenuste eest pidid maksma kõik, kes ei liigitunud palgatööliseks (käsitöölised, talunikud, nende pereliikmed jne). Järgnevatel kümnenditel, kui palgatöäjõud muutus valitsevaks rakendusvormiks, oli sotsiaalpoliitika korporatiivse elukorralduse teenistuses. Sotsiaalteenuste majandusharu ja ettevõttepõhine korraldus (eluaseme, lastehoiukohtade, tervishoiuteenuste, lastele laagri- ja tööealistele sanatooriumituusikute jaotamine töökollektiivide kaudu) teenisid

tööjõu värbamise ja kinnistamise eesmäärke.

Riikliku majanduse domineerimine välistas abivajaduse korral valiku: hooldamine oli võimalik kas perekonnas või riiklikes hoolekandetasutustes. Balti eraseadusega (1865) kehtestatud ja mõningates detailides perekonnaseaduses (1925), 1940. a kehtima hakanud Vene NFSV ja 1969. a ENSV abielu ja perekonnakoodeksis ning 1995. a ja 2009. a perekonnaseaduses kohendatud **perekonnaliikmete vastastikuse ülalpidamise kohustus on läbi mitme riigikorra jõudnud tänasesse päeva!** Erahoolekanne (sh kiriklik abi) oli ENSVs seadusega keelatud. 1970. aastatel hoolekandekorraldus mitmekesisus. Oma asutusi (lasteaedu, sanatooriume, hooldekodusid) hakkasid looma kooperatiivsed organisatsioonid. Mulje või mälestus tollasest hoolekandest kui valdavalt institutsionaalsest abist püsib tänase päevani ja on pealiskaudsel käsitlusel õige, suurema süüvimise korral aga lihtsustatud. ENSV aastatel tegutses 35–39 hooldekodu, st tegu oli suurte asutustega. Ning nende klientide arv kasvas märkimisväärselt: 3,1 tuhandelt 1940. a 5,1 tuhandeni 1990. a. Samas oleks korrektne eelneva kahe arvu kõrvale panna tänane hoolduslaste arv: üld- ja erihooldekodudes oli 2015. a kokku 10 tuhat inimest. Lastekodudes on vastavate aastate kliendiarvud 2,0, 1,5 ja 1,0 tuhat. Kuid tuleb märkida, et ENSVs polnud nii suuri asutusi, kui oli läänes. Allakirjutanu on ise käinud hoolekandetasutuses, kus oli üle 800 hoolealuse. Tõsi, see arv kujunes erinevaid teenuseid pakkuvate üksuste klientide summana (üldhooldusteenus, dementsusega inimeste hooldus, õendushooldusteenus ja surijate hooldus). **Kuigi ENSVs haldasid hoolekannet ja tervishoidu eri ministeeriumid, mahtusid kaks täna väga rangelt eraldatud teenust, hooldusravi ja hoolekanne, ühte (hoolekande) süsteemi.** 1/3

hooldusasutustest olid kliendi domineeriva teenuse vajaduse mõttes tervishoiu- ja 2/3 hooldusteenuse põhised asutused. Uudsete institutsioonidena alustati 1956. a erineva profiiliga (käitumis-, tervise-, toimetuleku jm probleemidega) inernaatkoolide loomist lastele ja noortele. Esimeseks „pääsukeks” oli 1959. a tööd alustanud Vacküla Internaatkool. Kuna tolleagne lastekaitse oli haridusministeeriumi hallata, ei ole selline areng ootamatu. Ja kui vaatame käesoleval sajandil toimunud täispäevakoolide võidukäigule läänes, siis peame paratamatult küsima: kas 1960. aastatel idablokis alanud pikapäevarühmade ja -koolide levik oli sotsialismile iseloomulik nähtus, või on see hoolekande teatud etapile omane üldtunus? Sotsiaalhoolduse ministeeriumi loomise järel (1978. a) mitmekesisus teenuste pakkumine. Muuhulgas alustati koduhooldusteenuse juurutamisega. Kahes, Tartu ja Pärnu rajoonis, värvati selleks meditsiiniharidusega hooldusõed ning järgneva kümnendi keskel sai 200 eakat meditsiini- ja hooldusabi oma kodus. Eelnevad näited ei ole toodud nõukogude hoolekandekorralduse kiitmise eesmärgil. Eesti Vabariigis domineerinud perekonnasisene abi ja asutushooldus jätkasid ENSVs oma võidukäiku. Nende vahelt „kadus” kogukonna hoolekanne. Paraku oli perekonnastruktuur linnastumise tagajärjel muutunud ja ka inimeste rakendustingimused olid palgatöö valitsemise tõttu varasemaga võrreldes hoopis teised, mis tähendab seda, et perekonna hoolduskoormus, mida laste hooldamise vaatenurgast laste söime ja aegade ehitamisega püüti vähendada, eakate hoolekande

mõttes isegi mõneti kasvas. Ometi tekib küsimus, kas 1980./90. aastatel hinnati eelneva kolmveerandi sajandi hoolekande arengut objektiivselt ja kuivõrd lähtuti muutuste ettevalmistamisel teadmistest ning kuivõrd lihtsustatud hinnangutest.

25 aastat vabadust hoolekandeteenuste pakkumises ja kasutamises

Lõiku viimase veerandi Eesti hoolekande loost tahaks peakirjastada loosungiga „Tööriigist heoluriiki”. Sest vabaduse, demokraatia jms loosungite kõrval on heaolu ootus (võib-olla küll varjatult) olnud sellel perioodil tugev inimesi liikuma panev tegur. Suurimal määral on selle mõju tuntav väljarände dünaamika seletamisel. Üheksakümnendate aastate Eesti sotsiaalkaitse kujundamisel on märgatavad sotsiaalkaitset hällist hauani² lubava Beveridge ettekande³ mõjud. Seejuures on Eesti sotsiaalkaitse administreerimise aluseks Beveridge'i seisukoht, et sotsiaalprobleeme tuleb käsitleda terviklikult (st ühe ministeeriumi kaudu). Täna on brittide arusaamad tublisti muutunud. Nn üldhoolekandega tegeleb Suurbritannias tervishoiu-, lastekaitsega haridus-, perevägivallaga siseministeerium. EV Sotsiaalministeerium püsib vaatamata mõningatele tervishoiu ministeeriumi taastamise katsetele ja trikitamistele abi-, topelt jm ministritega kindlalt edasi.

Kaks kümnendit võitlust vaesusega (1995–2015) on olnud tulemuslik. Tabeli 3 andmed näitavad, et sotsiaalkindlustushüvitiste keskmised suurused on liikunud ühes

² Peapiiskop Temple kasutas terminit *welfare state* (heaoluriik) sõjajärgse Suurbritannia iseloomustamiseks. Termin vastandus tollaste olude kirjeldamiseks käibel olnud mõistele *war state* (sõjas olev riik).

³ William Beveridge'i (hilisem lord Beveridge) 1942. a detsembris avalikustatud „*Report of the Inter-Departmental Committee on Social Insurance and Allied Services*”, mis sai sõja järel riikliku sotsiaalkindlustuse ja hoolekande arendamise aluseks.

Tabel 3. Keskmiste palkade, pensionide, abirahade võrdlus toimetulekupiiriga (vaesuspiiriga)

	2006 (eurot)	Võrdlus vaesus- piiriga 2006 (kordi)	2016 (eurot)	Võrdlus vaesus- piiriga 2016 (kordi)
Keskmine palk	363	3,09	924	4,62
Alampalk	158,5	1,35	430	2,15

ALLIKAS: STATISTIKAAMET, EV SOTSIAALMINISTEERIUM

rütmis palkadega. Ja **2015. aastal on ka kõige madalama keskmise tasemega toetuse määr ületanud toimetuleku(vaesus) piiri**. Mõnelgi juhul ei otsita Eesti heaolupoliitikas täna enam ühisjooni ei preisi, ei briti, vaid hoopis Skandinaavia maade sotsiaalkaitsega. Paraku on tegu ikka sellesama Vene tsaaririigilt päranduseks saadud Bismarcki sotsiaalkindlustusega. Arvesse võttes, et nimetatud sotsiaalpoliitika mudel elas üle II maailmasõja, kahe Saksamaa ühinemise, 2015. a põgenikekriisi jpm, on tal piisav tugevusvaru.

Mis asjaolud jäid veerand sajandit tagasi arvesse võtmata, et hoolekandekorralduses valitud tee ei viinud soovitud paindliku, jätkusuutliku, humanistliku süsteemi loomiseni?

Sotsiaalkindlustusest hoopis keerulisem on hinnata hoolekandekorralduse hetke seis. Päris mitmest riiklikust strateegiast leiab terminid „deinstitutsionaliseerimine” ja „kogukonna hoolekanne”. Mõlema mõiste ümber on piisavalt poleemikat nende täpsema tähenduse üle. Õnneks ei esitata vastuväiteid üldise arengusuuna kohta, mida need kirjeldavad. Tegelikult korratakse 1980.–1990. aastate vahetusel aktuaalseid mõtteid: soovi tuua puuetega

inimesed koduseinte vahelt kogukonda; saavutada professionaalsete hooldustöötajate abiga kõrgemat hoolduse kvaliteeti perekonnas hooldatavatele eakatele; abivahendeid, kohandusi jms, mis võimaldaksid üksikul inimesel väikese kõrvalabiga iseseisvalt hakkama saada jne. Tollased ideed ja taotlused ei ole täiel määral teostunud. Veerandsajandiga kahekordseks kasvanud institutsionaalse hooldusteenuse mahtu saab osaliselt põhjendada eakate arvu kasvuga. Vahemikus 1990–2015. a on 85aastaste ja vanemate rühm suurenenud 1,8 korda. Kuid see muutus aitab ainult osaliselt seletada olemaolevat teenuste dünaamikat. Sealjuures puudub tuntav soov analüüsida, mis asjaolud jäid veerand sajandit tagasi arvesse võtmata, et hoolekandekorralduses valitud tee ei viinud soovitud paindliku, jätkusuutliku, humanistliku süsteemi loomiseni.

Kokkuvõtte

Võib-olla kehtivad ka hoolekandes teatavad seaduspärasused, mis mõjutavad arengut ja kitsendavad võimalikke valikuid? Ja poliitika suuna muutmine on võimalik kas kriiside kaudu või teadliku tegevuse tulemusel olukorras, kui avaneb võimaluste aken (poliitikud on nõus erialaselt soovitatavate muutustega) vms.

Pea sajandi pikkune institutsionaalse hoolekande domineerimisel baseerunud arengusuund ilmutab suurt kestlikkust ning

poliitika suuna muutmine nõuab hoopis teistsugustel alustel toimuvat osapoolte vahelist koostööd, kui meil praktiseeritakse arengukavade või strateegiade vormistamisel. Võib olla tasub nii nagu veerand sajandit tagasi, uuesti kiigata brittide poole. Nende käimasoleva sotsiaalhoolekande reformi rohelises raamatus uue süsteemi alustena

nimetatavad seitse kuldset sammast tunduvad olevat üsna toekad: 1) kvaliteet; 2) inimest terviklikult käsitlev integreeritud abi; 3) kontroll; 4) tööjõud; 5) perede ja omastehooldajate toetamine; 6) sotsiaalkaitse jätkusuutliku rahastamise mudel, mida toetab mitmekesine, elav ja stabiilne turg; 7) turvalisus kõigile (Hunt 2018).

Viidatud allikad

- Hering, S.** (2017). Comparing East and West – a flashback on the history of comparative research in social work. *European Journal of Social Work*, 20: 6, 801–810.
- Hoolekande seadus.** Riigi Teataja, nr. 120–121, 17. juuli 1925.
<https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=AKriigiteataja19250717.2.3> (21.11.2018).
- Hoolekandeseadus: ühes hoolekande alasse puutuvate määrustega, juhtnõõridega ning seletustega.** (1938). Koostaja E. Mailand.
- Tuisk, A.** (1937). Lastekaitse ja hoolekanne. *Eesti Statistika*, 187(6).
- Leppik, E.** (1994) *Eesti hoolekande ajaloolisi arengujooni. Raamatus: Eesti sotsiaaltöö küsimusi: teadusartiklite kogumik*, 1, 73–88.
- Eestis vajab hoolekandelist abi 35.000 kodanikku** (1939). *Postimees*, 34, 4 veebruar.
<https://dea.digar.ee/article/postimeesew/1939/02/04/5>. (21.11.2018).
- Siigur, H.** (1961). NSV Liidu riigikulud riiklikule sotsiaalkindlustusele ja sotsiaalhooldusele. Tartu Riiklik Ülikool.
- The profession of Social Education in Europe.** Comparative survey. (2011) AIEJI. <http://aieji.net/wp-content/uploads/2010/11/The-Profession-of-Social-Education.pdf>. (21.11.2018).
- Hunt, J.** 20 March 2018. We need to do better on social care. www.gov.uk/government/speeches/we-need-to-do-better-on-social-care. (21.11.2018).
- Kõre, J.** (2018). Vaeste hoolekandest sotsiaalhoolekandeks. *Sotsiaaltöö*, 20. aasta juubeli erinumber, 42–49.
- Sootla, G.** (2018). Haldusreform 2017. Artiklikogumik, toimetaja S. Valner, 301–320.
<https://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2018/07/haldusreform-2017.pdf> (30.08.2018).
- Sotsiaalteenuste arendamine maakondades 2016–2020** (2016). Koondaruande koostaja A. Rasu.
www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalteenuste_ja_toetuste_andmeregister_STAR/Lisainfo/mak_analuus_toimetatud.pdf (30.08.2018).
- Swianiewicz, P., Gendźwił, A., Zardi, A.** (2017). Territorial reforms in Europe: Does size matter? Territorial Amalgamation Toolkit. Tools for Local and Central Authorities.
<https://rm.coe.int/territorial-reforms-in-europe-does-size-matter-territorial-amalgamation/168076cf16> (30.08.2018).

Pikaajaline hooldus seisab muutuste lävel

Maarja Krais-Leosk

hoolekande osakonna nõunik, sotsiaalministeerium

Järgmistel aastatel toimub pikaajalise hoolduse süsteemis suuremaid ja väiksemaid muudatusi, mis aitavad parandada teenuste kvaliteeti ja nende kättesaadavust ning arvestada rohkem iga inimese ja perekonna vajadustega.

Nii Eestis kui ka mujal maailmas räägitakse järjest enam ja üha jõulisemalt ning samadele järeldustele jõudes pikaajalise hoolduse (ingl *long-term care*) ja integreeritud hooldusega (*integrated care*) seotud teemadel. Hooldusega seonduv vajab pikaajalisi, püsivaid ja selgeid lahendusi.

Eesti rahvastik vananeb, samal ajal elavad inimesed järjest kauem. Seetõttu tuleb mõelda, milliseid muudatusi tuleks poliitikas teha, et rahuldada ka tulevikus riigi majandusarengu ja tööturu vajadusi ning kuidas tagada inimeste heaolu kasv ja sotsiaalkaitse süsteemi kestlikkus. Heaolu arengukavas aastateks 2016–2023 tõdetakse, et rahvastiku vananemisega kaasneva kõrvalabi vajavate inimeste ja hoolduskoormuse kasvu arvestades suureneb edaspidi veelgi nõudlus toetavate teenuste ja kvaliteetsete hooldusvõimaluste järele (Sotsiaalministeerium 2015).

Toetudes hoolduskoormuse rakkerühma raportile (Riigikantselei 2017) ja teiste uuringute tulemustele, oleme sotsiaalministeeriumis analüüsinud praegust pikaajalise hoolduse korraldust ja selgitanud välja eri

valdkondades vajalikke muudatusi, mida tuleks rakendada pikaajalise hoolduse süsteemi kujundamisel. Ühtset süsteemi on vaja selleks, et optimaalselt toimivad teenused oleksid võimalikult kvaliteetsed ning et kõik teenuse pakkumise ja korraldamisega seotud osalised tegutseksid kooskõlastatult. Inimkeskne pikaajalise hoolduse süsteem eeldab toimivaid koostöömudeleid ja integreeritust¹ sotsiaal- ja tervishoiuteenuste vahel (Aaben jt 2017).

Mis on pikaajaline hooldus

Vajadus pikaajalise hoolduse järele võib inimesel tekkida sotsiaalse riski korral, nt haiguseisundi või tervise halvenemise, vanaduse, erivajaduse või puude tõttu. See võib juhtuda igal elukaare etapil, mistõttu loodav pikaajalise hoolduse süsteem peab hõlmama nii lapsi, tööealisi kui ka eakaid inimesi. Hooldusvajadus võib olla nii püsiv, eluaegne, ajutine kui ka perioodiline.

Pikaajalise hoolduse teenused on mõeldud inimestele, kes vajavad igapäevaelu korraldamisel abi pikema aja jooksul, kuna nende füüsilised ja vaimsed võimed või

¹ Siinkohal mõistetakse teenuste integreerimise all nii nende sisulist integreerimist kui ka teenuste korralduse integreerimist.

Tabel 1. Pikaajalise hoolduse teenused korraldaja või rahastaja järgi

Teenuse eesmärk	Korraldab kohalik omavalitsus	Rahastatakse riigieelarvest Sotsiaalkindlustusameti kaudu	Rahastatakse Eesti Haigekassa kaudu
Terviseseisundi säilitamine			Iseseisev statsionaarne õendusabi
Isikuhooldus	Väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus, isikliku abistaja teenus, koduteenus, puudega lapse lapsehoiuteenus, päevahoiuteenus	Institutsionaalsed erihoolekandeteenused	Koduõendus-teenus
Abi igapäeva-toimingutes	Tugiisikuteenus, koduteenus, päevahoiuteenus	Toetavad erihoolekandeteenused	

töövõime on vähenenud (Riigikantselei 2017).

Ühtsesse hooldussüsteemi tuleb loimida nii Eestis juba olemasolevad kui ka vajadustest lähtuvad loodavad tervishoiuteenused ning isikuhooldust ja inimese igapäevast toimetulekut toetavaid teenused. Neid pakutakse selleks, et:

- 1) leevendada ja vähendada valu, juhtida terviseseisundi kulgu, pidurdada ja ära hoida tervise halvenemist
- 2) pakkuda isikuhooldust igapäevastes tegevustes (nt söömine, pesemine, riietumine jm)
- 3) abistada iseseisva toimetulekuga igapäevaste toimingute juures (nt toidu valmistamine, poes käimine ja rahaasjade korraldamine jm).

Tabelis 1 on välja toodud praegused teenused korraldaja või rahastaja järgi, need tuleks integreerida ühtsesse pikaajalise hoolduse süsteemi.

Teenuste ja süsteemide loimimine ja koordineerimine

Ei ole mõtet tegeleda vaid teenuste integreerimisega, loimida tuleks terveid süsteeme. Püsivateks ja toimivateks lahendusteks on vaja ka omavahel vabalt suhestuvaid sotsiaal- ja tervishoiu jt süsteeme. Selles kontekstis tähendab loimitus seadusandlike ja regulatiivsete piirangute vähendamist ja ühiste eesmärkide sõnastamist, andmete standardiseerimist ja neile vastastikku ligipääsu võimaldamist ning koostööd toetavat rahastamist (Riigikantselei 2017).

Eri valdkondade andmeregistrid tuleb korraldada, nende kasutamine peab olema mugav ning võimalusel tuleks need ühendada riiklike andmekogudega.

Ka kohaliku ja riigi tasandi koostöö peab väga hästi toimima. Kui vastutusvaldkonnad on selged, siis ei tohiks enam tekkida olukordi, kus inimene jääb kahe tasandi vahel ekseldes abita, ning mõlema tasandi

esindajad on samas justkui oma töö ära teinud ega näe endal tekkinud olukorras süüd.

Kes keda ja kuidas aitab ja kust tuleb raha?

Selleks et mistahes süsteem toimiks, on tarvis tuvastada ehk hinnata teenuse vajadust. Inimestele osutatav abi peab põhinema vajadustel ning see peab olema tuvastatud tõendus põhise hindamisinstrumendi alusel, mis tagab hindaja objektiivsuse. Et eri piirkondades elavatele inimestel oleksid võrdsed võimalused saada vajadustele vastavat abi, peavad hindamise alused olema ühesugused ja hindajate koolitus sama. Loodetavasti saab selleks hakata kasutama InterRAI kontakthindamist, mida katsetatakse aastatel 2018–2019 hoolduskoordinatsiooni katseprojektis. Mitmele omavalitsusele on huvi pakkunud ka toetus- ja abivajaduse hindamisvahend, mida Sotsiaalkindlustusamet testib aastatel 2018–2020 erihoolekandes (vt Tsuiman 2018, 33–35).

Pikaajalise hoolduse süsteem saab toimida, kui ressursid on planeeritud mõistlikult ja säästlikult ning kvaliteetsete teenuste kestlikuks osutamiseks on olemas tööjõud, õppevõimalused ning motiveeriv töötasu.

Omastehooldajate osa pikaajalises hoolduses

Omastehooldajatele tuleb pakkuda senisest suuremat tuge, et liigne koormus ei rikuks nende tervist ning nad saaksid ühendada hoolduse ja töö käimise ning tuleksid nõnda oma eluga paremini toime. Pikaajaline hooldus jääb ka tulevikus sõltuma mitteformaalsest hooldusest. Võrgustikutoetus ja vabatahtlik töö on

seega oluline ennetus- ja tugimehhanism riiklikule hoolekandesüsteemile.

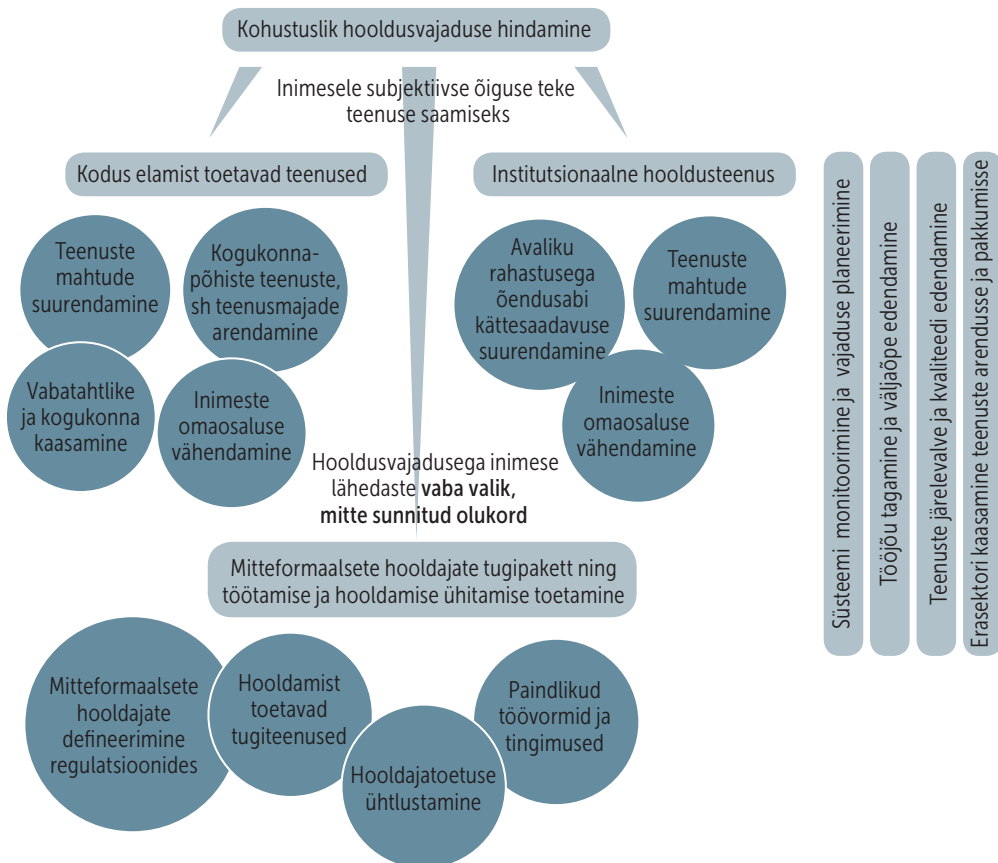
Euroopas on pikaajalises hoolduses viimastel kümnenditel võetud suund deinstitutionaliseerimisele. See tähendab üleminekut institutsionaalselt hoolduselt kogukonnapõhisele hoolekandele. Ka Eestis on teadvustatud vajadust liikuda kogukonnapõhisele pikaajalisele hooldusele (Aaben jt 2017). Teenuste pakkumine peab olema vajaduspõhine ja lähtuma põhimõttest, et hooldusvajadusega inimestel on õigus elada täisväärtuslikku iseseisvat elu. Suure hooldusvajadusega inimestele tuleb tagada nende vajadusest lähtuv abi ja hooldus, nende iseseisvat toimetulekut on tarvis toetada eeskätt nende tavapärase elukeskkonnas ehk kodus ja alles viimase võimalusena asutuses. Vahepealse teenusena kodu ja hooldekodu vahel tuleb arendada eakate elamist teenusmajade korterites: eakas saaks nii aktiivselt kogukonna elust osa võtta, kuid vajalik tugi ja abi oleks samuti hõlpsasti kättesaadav.

Ühised põhimõtted

Ekspertide ja valdkonnas tegutsevate spetsialistidega toimunud arutelude käigus² leppisime kokku pikaajalise hoolduse aluspõhimõtetes. Need on järgmised:

- 1) pikaajalise hoolduse süsteemis peab olema tagatud austav suhtumine igasse klienti ja tema väarikus;
- 2) teenused on võrdse kättesaadavuse ja kvaliteediga;
- 3) inimestel on subjektiivne õigus abi saada;
- 4) teenuste korraldus on terviklik, inim- ja perekeskne ning koordineeritud;
- 5) teenuste osutamise süsteemid töötavad

² Euroopa Komisjoni ja Rahvusvahelise Integreeritud Hoolduse Organisatsiooni (IFIC, International Foundation for Integrated Care) projekti „Integreeritud teenusepakkumise toetamine Eestis” aruteludes osalesid kohalike omavalitsuste, Sotsiaalkindlustusameti, Eesti Haigekassa, Eesti Töötukassa ja sotsiaalministeeriumi spetsialistid.

Joonis 1. Eesti ühtne pikaajalise hoolduse süsteem

integreeritult;

- 6) teenuseid osutatakse kogukonnapõhiselt;
- 7) eelistatud on kodus või kodu lähedal pakutavad teenused;
- 8) süsteem toimib kulutõhusalt.

Tegelikult sobivad need põhimõtted kogu hoolekandesüsteemile. Vaevalt et Eestis on sotsiaaltöötajad, kes neile vastu vaidleks või neid oma töös ei väärtustaks. Nii riiklikul kui ka kohalikul tasandil ongi oluline lähtuda samadest põhimõtetest. Teenuse kontseptsioone luues, kordi kinnitades, arengukavasid koostades jne tuleb alati arvestada samade alustaladega.

Kuidas edasi?

Nüüdseks on käivitunud kõik 2017. aastal Vabariigi Valitsuselt heakskiidu saanud tegevused hoolduskoormuse vähendamiseks: päeva- ja nädalahoia teenus psüühilise erivajadusega inimestele, dementsuse diagnoosiga eakatele mõeldud teenuste laiendamine ja nende kvaliteedi parandamine, esmatasandi hoolduse koordinatsioonisüsteemi katsetamine ja vajaliku kompetentsi arendamine, tasustatud hoolduspuhkus sügava puudega inimese töötavale pereliikmele.

Pikaajalise hoolduskoormusega seotud teemasid on palju: alates hindamise

korraldamisest ja kogukonnapõhiste teenuste arendamisest ning lõpetades rahastusskeemide väljatöötamise ja tööjõu leidmisega. Järgmise nelja aasta jooksul toimub pikaajalise hoolduse süsteemis kindlasti suuremaid ja väiksemaid muudatusi, mis aitavad parandada teenuste kvaliteeti ja nende kättesaadavust ning arvestada rohkem iga inimese ja perekonna vajadustega. Omakse hooldamine ei tohiks olla kunagi sundvalik, see olgu üks võimalus,

kui lähedastel on selleks soovi ja jõudu. Pikaajalise hoolduse süsteem peaks sisaldama mitmesuguseid omavahel kooskõlas toimivaid komponente, sh seiret, järelevalvet jt tugitegevusi (vt jooniselt 1, lk 19).

Täpsemat muudatuste plaani loodame ajakirja lugejale tutvustada järgmise aasta esimesel poolel, kui Vabariigi Valitsusele on kontseptsiooni tutvustatud ning edasiste sammude, ajakava ja valikute kohta on rohkem selgust. **S**

Viidatud allikad

Aaben, L., Paat-Ahi, G., Nurm, Ü-K. (2017). Pikaajalise hoolduse deinstitutionaliseerimise mõju hindamise raamistik. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Riigikantselei (2017). Poliitikasuunised Eesti pikaajalise hoolduse süsteemi tõhustamiseks ja pereliikmete hoolduskoormuse vähendamiseks. Hoolduskoormuse vähendamise rakkerühma lõpparuanne.

Sotsiaalministeerium. Heaolu arengukava 2016–2023.

Tsuiman, K. (2018). Isikukeskse erihoolekande teenusmudel kaheksas omavalitsuses. *Sotsiaaltöö* 3, 33–35.

Erivajadusega inimeste poliitika põhimõtete, teenuste ja toetuste ajakohastamise kava

Signe Riisalo*Sotsiaalministeerium***Tiia Sihver***Sotsiaalministeerium*

Mistahes muudatuse lähtekohaks on see, et erivajadusega inimesed ei oota mitte süsteemi ümberkorraldamist, vaid suuremaid, paindlikumaid ja kättesaadavamaid toetusi ning abi.

Praegu saab erivajadusega inimene abi tuvastatud puude raskusastme järgi. Alles siis, kui inimesel on puue tuvastatud, avanevad n-ö väravad ja tal tekib õigus saada puudega inimeste sotsiaaltoetusi, sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust ja kohaliku omavalitsuse osalusel pakutavaid teenuseid. Selline lähenemine ei aita ennetada puude väljakujunemist ega lase pakkuda meetmeid, mis toetaksid inimest tema igapäevases keskkonnas. Nüüd, kus haldusterritoriaalne reform on läbi viidud, otsib riik teid kohalike omavalitsuste võimekuse, sh finantsvõimekuse tõstmiseks.

Toetuspõhimõtete analüüs

Valitsuskabineti 21.09.2017 memorandumiga anti sotsiaalministeeriumile ja rahandusministeeriumile ülesanne analüüsida, kas puudega inimeste perioodiliste toetuste maksmise saaks üle anda kohaliku omavalitsuse üksustele. Analüüsi tulemused tuli rahandusministeeriumile esitada hiljemalt 2018. aasta IV kvartaliks.

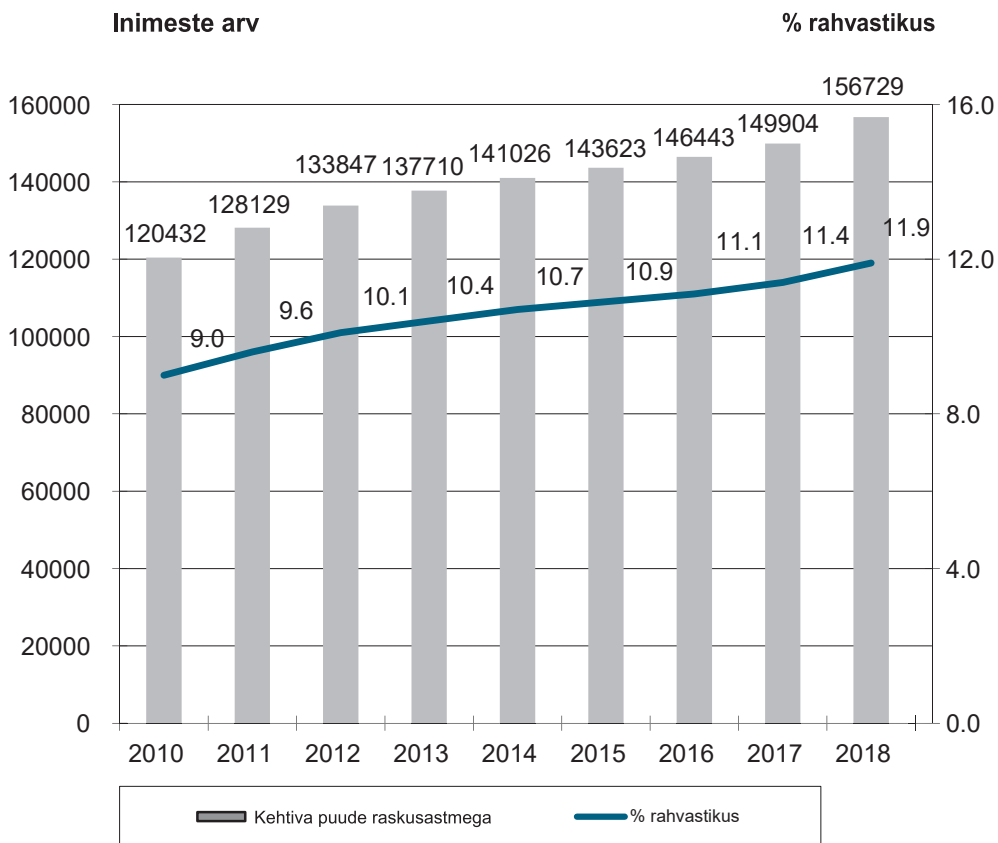
Sellele analüüsile toetudes leiame, et vaid pelk toetuste maksmise üleandmine kohalikele tasandile ja/või nende asendamine teenustega ei too kaasa sisulist heaolu kasvu, vaid kogu erivajadustega inimeste poliitika tuleks üle vaadata. Sotsiaalministeerium lisis selle plaani ka Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi aastateks 2016–2019. Valitsusele tuleb kontseptsioon erivajadusega inimeste poliitika põhimõtete, teenuste ja toetuste ajakohastamisest esitada 2018. aasta detsembris.

Kontseptsiooni eesmärk on parandada puudega ja erivajadusega inimeste olukorda. Sellega peab kaasnema piisava võimekuse loomine kohalikul tasandil, et viia abi osutamine ja saamine inimese igapäeva keskkonda. Sotsiaalministeerium lähtub kontseptsiooni koostamisel alusanalüüsi¹ tulemustest, kahel kaasamisarutelul tehtud ettepanekutest, puudega inimeste organisatsioonide ja teiste partnerite täiendus- ning puudega inimeste käest saadud lisateabest. Kontseptsioon ja sellele lisatud

¹ Erivajadusega inimeste poliitika põhimõtete ning teenuste ja toetuste ajakohastamise alusanalüüs.

tegevuskava arvestavad ka puudega inimeste uuringu² ja puudega laste vanemate uuringu³ (edaspidi PLU) tulemuste ning õiguskantsleri ja riigikontrolli varasemate märkuste ja ettepanekutega.

Eestis on puudega inimeste arv pidevalt kasvanud. Nagu jooniselt 1 võib näha, on praegu puudega inimesi pea 12% kogu elanikkonnast, seda on 3% rohkem kui 8 aastat tagasi.

ALLIKAS: SOTSIAALKINDLUSTUSAMET, SOTSIAALMINISTEERIUMI ARVUTUSED

Joonis 1. Kehtiva puude raskusastmega inimeste arv ja nende osatähtsus rahvastikus

² Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuring.

³ Puudega laste ja nende vanemate toimetuleku ja vajaduste uuring.

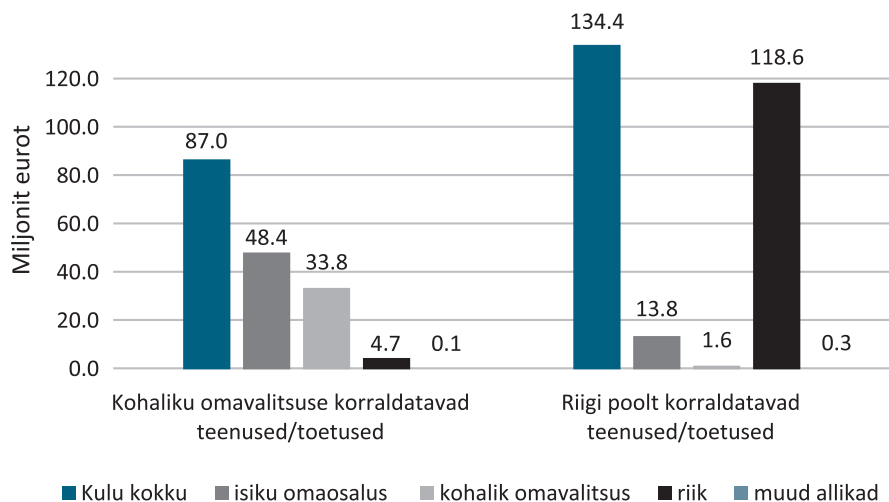
Eriti suur on kasvutrend puudega laste ja eakate seas, kuid mõlema grupi osakaal on piirkonniti väga erinev. Keskmiselt on Eestis puudega lapsed kõigest 0–16aastastest 5,2%. Tööealistest on puue määratud 8% ja vanaduspensionistidest 29,3%. Kohalike omavalitsuste erinevus on väga suur, nii näiteks on Sillamäe linnas puudega lapsi 9,7% ja Kohtla-Järve linnas koguni 12,3%. Samal ajal on 13 kohalikus omavalitsuses puudega laste osakaal alla 3%. Veel kujukam on olukord pensionistidega, nii on Setomaal nende seas puudega inimeste osakaal 58,8% ja Räpina vallas 57,1% (Sotsiaalkindlustusameti andmed). Sellised kõikumised ilmestavad piirkondlikku eripära ja kinnitavad veendumust, et tegelikus elus aitab puude raskusastme määramine lahendada hoopis majandusliku toimetuleku probleeme ja see tagab ka ligipääsu teenustele.

Riigi ja KOVi osa selgemaks

Puudega inimeste toetamine ja neile teenuste pakkumine on nii kohaliku omavalitsuse kui ka riigi ülesanne. Riik maksab universaalseid toetusi ja korraldab riiklikke teenuseid. Kohalikud omavalitsused on praegu sidunud abi osutamise tuvastatud puude raskusastmega. Nii ei pakutagi esmatasandil tuge puude kujunemise ja abivajaduse ennetamiseks, kuid ka tuvastatud puude korral ei ole teenuseid ja toetusi piisavalt.

Joonis 2 illustreerib riigi ja kohaliku omavalitsuse korraldatud abi rahalist mahtu ja isiku omaosalust teenuste kasutamisel. Kogu ühiskonna kulu puudega inimeste abistamisel on 221,3 miljonit eurot, sh on ka inimese ja tema pereliikmete osalus.

Riigi korraldatud teenuste kulud on 47,4 miljoni euro võrra suuremad, kohaliku omavalitsuse korraldatud teenuste rahaline

ALLIKAS: SOTSIAALMINISTEERIUM

Joonis 2. Riigi, kohaliku omavalitsuse, isiku ja muudest allikatest tehtud kulutused erivajadustega inimeste toetustele ja teenustele

kogumaht on 39,3% kõigist kasutatud teenustest. Veelgi ilmekam on aga teenuste eest tasumine: tuleb välja, et kohaliku omavalitsuse korraldatud teenustest rahastab isik ise 48,3% ja samal ajal riigi korraldatud abist vaid 13,8%.

Puudega inimeste arvu kasv diagnoosipõhise puude tuvastamise põhjal ja riigi eesmärk abistada inimesi nende funktsioonihäire järgi ei ole praegu tasakaalus. Ennetavate ja toetavate meetmete pakku mine inimestele, kelle abivajadus on väike või kujunemisjärgus, peaks olema kohaliku tasandi ülesanne. Killustunud süsteem ja hajutatud vastutus on kokkuvõttes nii ühiskonnale tervikuna kui ka inimesele ja tema perele kulukam ega taga tulemuslikku abi. Problemaatiline on ka vajaliku abi jagumine tervishoiu-, sotsiaal-, töö- ja haridusvaldkonna vahel.

Juba tutvustatud analüüsist ja ka varasematest uuringutest on selgunud sihtgrupi ja nende pereliikmete rahulolematuse asjakohase info ja abi kättesaadavuse kohta, keerukas on ka teenustele pääseda. Info toetuste ja teenuste kohta on poolte (46–50%) puudega laste vanemate hinnangul keeruliselt kättesaadav (allikas: PLU).

Probleemiks on ka see, et abi saab ainult tuvastatud raskusastmega puude korral, erivajaduste tekkides ja nt siis, kui puue ei ole veel välja kujunenud, ei ole aga abi andmine kohustuslik. Seega ei taga riik ja KOV inimestele veel piisavat abi.

Muutused eeldavad kogu abi korralduse, sh puudega inimeste sotsiaaltoetuste korralduse ajakohastamist. Rahvastiku vananemise ja puudega inimeste arvu kasvuga kaasneb pikaajalise kõrvalabi ja hoolduskoormuse tõus. Seetõttu on inimeste abistamisel esmatasandil väga oluline

hoolduskoormust ennetada ja vähendada. Lahendused, kuidas seda saaks teha, leitakse eraldi protsessis.

Elukaarepõhine lähenemine

Erivajadusega inimeste poliitikat ja abi on vaja ajakohastada, et integreerida riigi ja kohaliku omavalitsuse tasandil vajaduspõhiselt erivajadustega laste, vähenenud töövõimega tööealiste ja erivajadustega eakate sotsiaal-, tervishoiu-, tööturu- ja haridusteenused ja toetused.

Kui see õnnestub, siis on tulemuseks erivajadusega inimeste kogu elukaart katvate teenuste ja toetuste korraldus ning rahastus, mis lähtub hinnatud abivajadusest ja tagab inimestele võimetekohase toimetuleku ning osalemise töö-, haridus- ja ühiskonnaelus.

Erivajadus on inimese mistahes vaimne või füüsiline seisund või tema seisundi ja elukeskkonna koostoime, mis ei lase inimesel eakohaselt eluga toime tulla ning mille korvamiseks on ühiskond kohustatud teda vajaduspõhiselt toetama. Seejuures võib tegemist olla ka inimesega, kellel ei ole korduval puude raskusastme taotlemisel puuet tuvastatud ning kes seetõttu jääb praegu ilma igasugusest toetusest, kuigi tal on vähene abivajadus. Erivajadusest tingitud teenuseid on vaja ka järjest kasvava toetusvajaduse ennetuseks.

Teenuste ja toetuste andmine peab olema seotud tegeliku abivajadusega, mitte puude tuvastamisega. Toetuse korraldamisel on väga oluline elukaarepõhine lähenemine ning subsidaarsuse ja värava hoidmise põhimõtte rakendamine ehk siis eri vanuses inimesele peaksid olema kättesaadavad probleemide süvenemist ennetavad ja toimetulekut toetavad teenused tema kodu lähedal.

S

Saaremaal on ühinemisega saadud arenguvõimalused hästi ära kasutatud

Kairit Lindmäe

Saaremaa vallavolikogu liige, abivallavanem kuni 30.11.2018

Eesti suurimal saarel tekkis selle aasta alguses suurima territooriumiga (2717,83 km²) omavalitsus Eestis – Saaremaa vald. Terviklik toimepiirkond moodustus 12 omavalitsuse ühinemisel ja see koosneb 427 külast, 9 alevikust ja ühest linnast.

Ühinemislepingus võeti peaesmärk luua igati tugevam, võimekam ja parema haldussuutlikkusega omavalitsus, mis suudab pakuda võrdselt häid avalikke teenuseid kogu Saaremaal ning tagab elanikele võimaluse kaasa rääkida oma piirkonda puudutavates otsustes. Ühinemisega sooviti saada juurde võimekust tõsta saare elanike elukvaliteeti, arendada elukeskkonda ja infrastruktuuri.

Eesmärkide saavutamiseks moodustati 2017. aasta kevadel valdkondlikud töögrupid, mis selgitasid välja olukorra väikevaldades ja valmistasid ette toimiva suurvalloomist.

Väga oluline valdkond on sotsiaalhoolekanne. Sellesse töögruppi kaasati kõik väikevaldade ja maavalitsuse sotsiaaltöö tegijad. Pingelistel koosolekutel langetati kaalukaid otsuseid, püüdes konstruktiivse koostööga jõuda parimate lahendusteni.

Koostatud sotsiaalhoolekandelise abi kord kirjeldab kõiki sotsiaalteenuseid ja -toetusi ning nende saamise põhimõtted. Eraldi määrustega on reguleeritud

sotsiaaltoetuste määrad, riikliku toimetulekutoetuse maksmisel arvesse võetavate eluasemekulude piirmäärad ja sotsiaalteenuste hinnad. Kõigi valdade volikogud kiitsid need õigusaktid heaks 2017. aasta sügisel ja need hakkasid kehtima 1. jaanuarist 2018. Seega alustas suurvald sotsiaalvaldkonnas aastat ühtsetel alustel.

Tähtsamad muudatused

Kõige olulisem põhimõtteline muutus oli liikumine toetustelt hinnatud abivajadusest lähtuvatele teenustele. Varem maksti sihtgrupipõhiseid toetusi, mis aga sageli ei taganud vajalikku teenust ega abi.

Kuna harjumuspäraseid toetusi enam ei makstud, siis tuli aasta alguses teha hoolega selgitustööd. Seda oli vaja, et inimesed julgeksid oma murega sotsiaaltööspsialisti poole pöörduda ja leida koos parima lahenduse. Pärast abivajaduse hindamist saab pakkuda kas sobivat teenust või toetust.

Saaremaa valla sotsiaalhoolekandelise abi andmise korras on kirjeldatud 18 sotsiaalteenust. Lisaks sotsiaalhoolekande seadusega sätestatud teenustele osutame Saaremaal viipekeele tõlketeenust, kuulmisnõustamise teenust, perelepitust, nõustamis- ja teraapiateenust raske või sügava puudega lastele ja teda kasvatavatele

inimestele, vältimatu sotsiaalabi ning toidupangateenust. Varjupaigateenusele on kehtestatud hind alates neljandast ööst, perelepitusteenusele määrati omaosalusprotsent ja vallale kuuluvatele eluruumidele üürimäär ruutmeetri kohta.

Määrusesse jäi vaid kuus sotsiaaltoetuse liiki. Kolm toetust ei sõltu materiaalsest ja sotsiaalsest olukorrast: sünnitoetus, esimest korda kooli mineva lapse toetus ja matuse-toetus. Erandlik erakorraline toetus on mõeldud õnnetusjuhtumi korral raskesse majanduslikku olukorda sattunud isiku või perekonna olukorra leevendamiseks. Selle toetuse saamise otsustab sotsiaalkomisjon.

Kuna Saaremaagi elab omastehooldajaid, kes ei saa hoolduskohustuse tõttu tööl käia, maksab vald ka hooldajatoetust. Seda makstakse hooldajale, kelle määras vallavalitsus, ja seda juhul, kui hooldust ei ole võimalik tagada muude sotsiaalteenustega. 2018. oktoobri seisuga maksab vallavalitsus toetust 31 hooldajale. Kuid see on pigem erandlik meede: üldjuhul püüame isikuhoolduse tagada sotsiaalteenustega.

Enamik varasematest toetustest muutusid uue määrusega sissetulekust sõltuvaks. Toetust makstakse lähtudes inimese majanduslikust olukorrast ja seda määrates hinnatakse toetuse tulemuslikkust olukorra leevendamisel. Õigus toetusi saada on isikutel, kelle eelmise kolme kuu keskmine netosissetulek pärast sama perioodi eluaseme kulude maha arvestamist oli väiksem kui 280 eurot pereliikme kohta. Toetust saab taotleda kolme kuu jooksul pärast nende kulutuste tegemist. Lasteaedade ja koolidega seotud toetuste ja tegevustega tegeleb suurvallas haridus- ja noorsootööosakond.

Spetsialiseerudes töötad tõhusamalt

Ühinemine muutis päris palju valla

juhtimisstruktuuri. Endistesse vallakeskustesse jäid üldjuhul kuni kolme töötajaga teenuskeskused, kokku on neis kümme sotsiaaltööspetsialisti. Valla juhtimine koondus Kuressaarde, kus loodi ametikohad osakonnajuhatajale, sotsiaalteenuste ja -toetuste nõunikule, lastekaitse-nõunikule ja neljale sotsiaaltööspetsialistile. Kuna eeskostetöö maht on meil suur, siis korraldavad täisealiste isikute eestkostet kaks eestkostespetsialisti.

Esimese aastaga selgus, et vallavalitsuse töökorraldust on vaja siiski veidi muuta. Volikogu tegi otsuse luua sotsiaalosakonna koosseisus lastekaitse- ja sotsiaalhoolekandeteenistuse. Need struktuuriüksused hakkavad alluma sotsiaalosakonna juhatajale, mõlemal teenistusel on ka oma juhataja. Lastekaitseteenistusse on kavandatud kaheksa töötajat, sh juhataja ja üks nõunik. Lastekaitse spetsialistid tegutsevad üle valla piirkondlikult ja teevad koos sotsiaaltöötajatega juhtumipõhist võrgustikutööd.

Sotsiaalhoolekandeteenistusse jääb 19 töötajat, sh juhataja, kaks sotsiaalnõunikku ja kolm projekti juhti. Tööle asub ka sotsiaaltöö peaspetsialist, kelle peamiseks ülesandeks on võlanõustamisteenuse pakkumine.

Sotsiaalteenuste nõuniku ja sotsiaaltoetuste nõuniku ametikohad on kavas ümber nimetada, sest praegu, kui kõik toetustega seonduv on juba selge, on sotsiaaltoetuste nõuniku töömaht väiksem. Sotsiaalteenused on oma olemuselt individuaalsed ning tihti seotud mitmete erisustega, see aga tingib oluliselt suurema töömahu. Tööülesannete võrdsemaks jaotamiseks ning selleks, et läheneda toetustele ja teenustele integreeritult, saab mõlema spetsialisti ametinimetuseks sotsiaalnõunik.

Kokku on valla struktuuris tööl lisaks valdkonna abivallavanemale 26 sotsiaaltööd tegevat ametnikku ja kolm projekti juhti.

Selline struktuur lubab spetsialiseeruda kindlale valdkonnale ja teha tööd tõhusamalt.

Julgen kinnitada, et valitud suund on ennast õigustanud. Tänu spetsialiseerumisele saame arendada uusi teenuseid ja muuta olemasolevaid tõhusamaks.

Kui aasta alguses võis tajuda, et elanikud on uuenduste tõttu segaduses, siis nüüdseks on pahameel raugenud. Täieliku rahuloluni ei ole meie valdkonnas ilmselt aga üldse võimalik jõuda. Alati on rahulolematuid kliente ja puudu vajalikest teenustest.

Lisaks sotsiaalhoolekande seadusega sätestatud teenustele osutab Saaremaa vald viipekeele tõlketeenust, kuulumisnõustamise teenust, perelepitust, nõustamis- ja teraapiateenust raske või sügava puudega lapsele ja teda kasvatavatele inimestele, vältimatu sotsiaalse ja toidupangateenust.

Oleme teinud palju selgitustööd ja püüdnud leida igale murele lahenduse. Kuigi eeltöö valdade ühinemiseks oli põhjalik, ei osanud me kõiki olukordi ette näha ega nendega arvestada. Uuendused on elanikelt pärvinud juba ka head tagasisidet ja see kinnitab, et oleme õigel teel. Teha on veel palju, kuna sotsiaaltöö on nagu mitme peaga lohe: kohe, kui üks mure saab lahendatud, kasvab peale hulk uusi.

Veel arendusjärgus teenuseid

Koduteenus on nüüd ühtsetel alustel võrdseks kättesaadav üle valla. Valla allasutuse, Kuressaare Hoolekande abiga jõuab koduteenus kõigisse Saaremaa piirkondadesse. 2018. aasta juuli seisuga pakuti seda rohkem

kui 200 kliendile. Euroopa Sotsiaalfondi rahastusega arendame praegu kolme, eelkõige eakatele olulist teenust. Need on koduteenus ning väljaspool kodu osutatav intervallhooldus ja päevahoiuteenus. Koduteenus vajab sisulisi muudatusi, intervallhooldust on hooldekodud seni võimaldanud juhtumipõhiselt, aga päevahoiuteenust Saaremaal veel ei olegi. Vajadus nende teenuste järele on aga väga suur ja kahe aasta jooksul peaksid neid saama vähemalt 150 klienti.

Toidupanga teenuse toimetulekuraskustes inimestele oleme samuti teinud kättesaadavaks üle Saaremaa. Seda korraldame koos valla toetust saava mittetulundusühinguga.

Transporditeema puudutab kõiki ja sellega tegeleb valla majandus- ja haldusosakond. Lisaks sotsiaaltranspordile tuleb vallas korraldada ka õpilaste vedu ja jälgida, et kõik inimesed pääseksid liikuma. Teeme koostööd nõudepõhise transpordi arendajatega ja liitusime ka sotsiaaltranspordi katseprojektiga. Soovime olla pigem süsteemi väljatöötaja kui ülevõtja ja loodame jõuda vallaelanike jaoks parimate lahendusteni.

Oleme püüdnud kaasa minna teistegi projektidega, millega tegelemiseks on suurvallal rohkem jaksu. Oleme liitunud projektidega „Noortegarantii tugisüsteemi arendamine ja testimine”, „Toetuse andmine hoolduse koordineerimise mudeli piloteerimiseks”, „500 kodu tuleohutuks” ja „Puuetega inimeste eluaseme füüsiline kohandamine”. Meie saarelise eripära tõttu on mõnda teenust ka keerukam pakkuda, sest koostöö teiste omavalitsustega on väga keeruline.

Saaremaa vallas on viis üldhooldus-teenust pakkuvat hooldekodu: Pärsama ja Kihelkonna (mõlemat haldab valla-avalitsus), SA Lääne-Saare Hoolekande ja SA Kuressaare Haigla oma

(mõlemad on valla sihtasutused) ning ASI Hoolekandeteenused (riigile kuuluv äriühing) Kogula Eakatekodu. Lisaks on meil hooldekodukohti koostöös Muhu vallaga rajatud SAs Muhu Hooldekeskus. Kõigis hooldekodudes on kohad üldjuhul täidetud ning järjekordade tõttu on kohe sinna pääseda raske. Kohtade vajadus kasvab veelgi, sest AS Hoolekandeteenused soovib üldhooldusteenuse pakkumise Saaremaal lõpetada. Hea on aga see, et aasta lõpuks saavad neli meie hooldekodu renoveeritud ja ka kohti tekib juurde. Järgmise aasta algusest on plaanis ühtlustada teenuste hinnad valla hallatavates asutustes ja tagada personalile sarnane koormus.

Eakatele on hästi oluline asutus Kuressaare Hoolekanne, mis korraldab koduteenust kogu valla territooriumil ning ka eakate huvitegevust ja vaba aja veetmise võimalusi ja toitlustamist. Veel pakutakse sotsiaaltranspordi-, varjupaiga- ja iseseisvat toimetulekut soodustavat sotsiaalteenust. Päevakeskuse ruumides pakutakse erihooldekande osana ka igapäevaelu toetamise teenust.

Samuti tagab Kuressaare Hoolekanne eluruumi sotsiaalkomisjoni saadetud isikutele sotsiaalmajades üle valla. Pärast valdade ühinemist said nad kohustuse hallata lisaks Kuressaares olevale kolmele majale ka kolme maja väljaspool linna. Selle aastaga on Kuressaare Hoolekande tähtsus valla jaoks oluliselt kasvanud ja pakutavate teenuste mahud suurenenud.

Puuetega lastega tegeleb eelkõige valla allasutus Kuressaare Perekodu: pakutakse asenduskodu-, lapsehoiu- ja rehabilitatsiooniteenust. Kuni 2020. aasta lõpuni on Kuressaare Perekodu Sotsiaalkindlustusameti piirkondlikuks partneriks raske ja sügava puudega lastele tugiteenuste pakkumisel Saare maakonnas.

Laste turvakoduteenust osutame selle aasta lõpuni koostöös SAg Lääne-Saare Hoolekanne. Vajadus selle teenuse järele on õnneks väike, kuid seda on ka Saaremaal keeruline pakkuda, kuna meil pole sel alal võimalik teiste omavalitsustega koostööd teha. Otsime alles parimaid lahendusi, kuid vajadusel on teenus tagatud.

Keeruline on ka tugisikute leidmine lastele, peredele ja toimetulekuprobleemidega inimestele. Raske on leida nõuetele vastavaid tugisikuid, kellel oleks huvi ja motivatsiooni teha seda tööd kindlat tasu saamata, saades tasu kliendi teenuse vajaduse ja teenusel osalemise põhjal. Loodame leida lahendusi laste tugisikuvajadusele koostöös valla haridus- ja noorsootööosakonnaga. Järgmise aasta alguses soovime avada Saaremaa laste ja perede tugikeskuse, mis hakkab korraldama vajaliku toe pakkumist. Suurvald on nagu nooruk, kes alles kasvab ja areneb. Sotsiaalhoolekandes on tähtis osa kogukonnal ja väga oluline on valdkondade koostöö. Senine praktika on näidanud, et koostöö toimib Saaremaal hästi. Seetõttu julgen arvata, et ühinemine on valla elanikele toonud palju positiivset.

Sotsiaaltöö haldusreformijärgses Tori vallas

Priit Ruut

Tori abivallavanem

Haldusreformi käigus ühinesid Pärnumaal Are, Sauga ja Tori vallad ning Sindi linn 11 700 elanikuga omavalitsuseks, mille nimeks sai Tori vald ning keskuseks Sindi linn. Pärnu linna järel on tegu maakonna suuruselt teise omavalitsusega. Ühinemine oli üsna valuline, seda eriti endises Sauga vallas, kus suurele osale elanikest oli vastuvõetamatu volikogu poolt valitud ühinemissuund. Tori vallaks ühinemise asemel soovisid Pärnu linna äärsete külade ja Sauga aleviku elanikud ühineda hoopis Pärnu linna kui oma igapäevase toimepiirkonna keskusega. Elanikud kogusid allkirju ning esitasid vastavad rahvaalgatuslikud eelnõud volikogule. Seaduse järgi oleks Sauga vallavolikogu pidanud sellises olukorras läbi viima rahvaküsitluse, kuid see jäeti tegemata. Kuna ka riik näitas selle juhtumi puhul üles oma võimetust elanikele appi tulla ning sisuliselt jäi omavalitsuse volikogu seaduserikkumine tagajärgedeta, kandusid tekkinud pinged üle ka uude omavalitsusse.

Heitlik algus

Sindi linngi lootis pikalt saada õigust erandile, säilitamaks linna kui omaette omavalitsuse staatust. Nii oleme täna olukorras, kus omavalitsus on moodustatud, Sindi jätkuvalt linnana olemas, kuid seda vallasisesena. Endise Sauga valla küldes on

tehtud rahvaküsitlus ning nüüd peab volikogu otsustama, milliseks kujunevad uue valla piirid. Kõik need segadused on jätnud pitseri kogu omavalitsuse käivitamisele, jätmata puudutamata ka sotsiaaltöö valdkonda. Vaatamata üsna heitlikule algusele, tuli siiski eluga edasi minna ja me püüdsime seda teha nii, et elanikud haldusjaotuse ümberkorraldusega kaasneva segaduse tõttu kannatama ei peaks. Ei julge väita, et see täielikult nii ka õnnestus. Pärast uue omavalitsuse moodustamist oli kohe vaja paika panna teenistujate struktuur. See oli omaette proovikivi, arvestades asjaolu, et valimistulemuste väljakuulutamine viibis vaiete tõttu pea kuu aega ning see jättis meile sellevõrra vähem aega atra seada. Uue aasta alguseks oli siiski esialgne ettekujutus vallavalitsuse ametnikkonnast olemas ja inimesed said tööle asuda. Sotsiaalvaldkonnas üritasime võimalikult vähe ette võtta raportavaid muudatusi, kuid päris ilma kah ei saanud. Kuna oli inimesi, kes soovisid haldusreformiga kaasnevaid suuremaid hüvitisi ära kasutades ametist lahkuda, siis tuli töö ümber korraldada ning saime seda teha selliselt, et tööd oli pakkuda kõigile endiste omavalitsuste sotsiaalvaldkonna töötajatele, kes seda soovisid. Osal inimestel tuli küll vahetada ametinimetust koos ülesannetega või teeninduspiirkonda või ka mõlemat, kuid sobiv töö sai tagatud kõigile.

Prioriteetid toetuste määramisel

Kui teenistujate jaotus paigas ja ametikohad täidetud, oli teiseks suuremaks ülesandeks võtta ette makstavate sotsiaaltoetuste senine kord. Ühinenud omavalitsustes maksti toetusi küllaltki erinevalt, ja elanike võrdse kohtlemise eesmärgil seadsime sihiks need kiiremas korras ühtlustada. Paratamatult aga tähendas toetuste ühtlustamine seda, et tuli leppida osa toetuste kadumisega. Ei olnud võimalik kõiki neljas omavalitsuses seni makstavaid toetusi laiendada kõigile ülejäänutele, sest valla eelarve ei oleks sellele vastu pidanud. Sünnitoetus ja ranitsatoetus koos vastavate summadega lepitati kokku juba koalitsioonikõnelustel, lisandusid juubelitoetused eakatele, matusetoetus, hooldajatoetus ning kolme- ja enamalapseliste perede lasteaiatoidurahast vabastamine. Sissetulekust sõltuvate toetuste määramisel lähtuti elanikele soodsaimast sissetulekutele kehtinud piirist, milleks sai 2,5 kordne toimetulukupiir. Ka hooldajatoetuste määramisel võeti aluseks kõrgeim ühinejate seas kehtinud määr, mille juures nende raske ja sügava puudega laste hooldajate toetused, kes oma hoolduskoormuse tõttu ei saa tööl käia, tõusid märgatavalt: sügava puudega lapse hooldajal 250 euronit ja raske puudega lapse hooldajal 200 euronit kuus. Seega sai uue valla toetuste määramisel pandud rõhku lastega perede toetamisele, jätmata seejuures tähelepanuta ka teisi abivajajate rühmi. Tagasivaatavalt võib öelda, et kuigi on esinenud mõningast rahulolematust osa toetusliikide kadumise tõttu, on elanikud olnud siiski mõistvad ja saanud aru nii valla prioriteetidest kui ka toetuste suunatusest senisest enam vajaduspõhisusele.

Teenused ja lastekaitse

Paraku tuleb tunnistada, et oma sotsiaaltoenuste korra ühtlustamisega oleme alles algusfaasis: mõne teenuse osutamise kord on küll ühtlustatud, kuid pikk tee on veel minna. Samas ei ole me sellega ka kiirustanud, kuna igas piirkonnas on oma kehtiv kord olemas ja teenused toimivad. Ühtsete reeglite kehtestamine eeldab piirkonna kõigi osade eripära tundmist, samuti nõuab ka aega, mis vajalik kokkukasvamiseks ning ühtse tervikuna toimimiseks. Kindlasti aitab meie valla sotsiaalvaldkonna tervikuks sidumisele kaasa ka riigi toel projekti raames palgatud hoolduskoordinaator, kes tegeleb kogu valla täiskasvanute hooldusega seotud küsimustega. Hoolduskoordinaatori projektis osalemine annab nii meile kui ka riigile võimaluse seda teenust testida ning otsida paremaid ja toimivamaid meetodeid isikuhooldusega seotud küsimuste lahendamisel.

Ühtsete reeglite kehtestamine eeldab piirkonna kõigi osade eripära tundmist, samuti nõuab ka aega, mis vajalik kokkukasvamiseks ning ühtse tervikuna toimimiseks.

Praeguses võrgustiku põhimõttel toimivas Tori vallas on neli teenuskeskust, üks igas endises vallakeskuses, ja kõigis neis on olemas igal tööpäeval sotsiaaltöötaja. Säilitamaks võimalust teha teenuskeskustes ka perekonnaseisu toiminguid, said kõik piirkondlikud sotsiaaltööspsialistid täiendavat koolitust ning omavad nüüd õigust registreerida ka sünde ja surmasid elanikele harjumuspärastes kohtades, st endistes vallamajades. Sotsiaaltöö spetsialistidega käsikäes tegutsevad avahooldustöötajad,

kelle olulisimaks rolliks on kujunenud sotsiaaltransporditeenuse osutamine. Kogu valdkonda koordineeriva sotsiaalnõuniku leidmisel tuli meile appi riik, kes riigireformiga maavalitsusi kaotades vabastas seal töötanud kogemustega spetsialistid. Nii õnnestuski meil oma seltskonda haarata endine Pärnu maavalitsuse sotsiaalhoolekande peaspetsialist Kaja Rebane, kes on olnud omavalitsuste üle järelevalve teostaja ja teab ning tunneb omavalitsuse sotsiaaltöö kõiki aspekte.

Neljas ühinenud omavalitsuses oli kokku kolm lastekaitsetöötajat ja u 2430 last. Haldusreformi järel kujundasime töö veidi ümber: ühest lastekaitsetöötajast sai nõunik ning teistest piirkondlikud lastekaitse spetsialistid. Võttes aluseks riigi poolt välja käidud soovitusliku aluse, mille kohaselt 1000 lapse kohta võiks olla üks lastekaitsetöötaja,

siis esialgu tundus lastekaitsetöötajate arv olevat piisav. Nüüdseks oleme jõudnud tõdemuseni, et lastekaitsejuhtumid muutuvad järjest keerulisemaks, mistõttu töötajate koormus on suur ja vajadus täiendava tööjõu järele olemas. Siingi on tuleviku planeerimisel oluline, et leiaks lahenduse endise Sauga valla külade küsimus, mis tooks selgust nii lastekaitse kui ka kogu Tori valla sotsiaalvaldkonna töömaale.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et kuigi läbi viidud haldusümberkorraldus kutsus esile ohtralt kriitikat, üritavad omavalitsused kujunenud olukorraga leppides riigiisade poolt korda saadetu tagajärgi siluda. Teiste hulgas üritab ka Tori vald teha seda selliselt, et elanikud oma argipäevatoiminguid tehes ei kannataks. Eriti oluline on pingutada selles suhtes sotsiaalvaldkonnas, kus klientideks on ühiskonna haavatavamad liikmed.

S

OLE KOHAL!

**LINNAD
VALDADE
PÄEVAD**

Original Sokos Hotel Viru
Konverentsikeskuses Tallinnas
12.-13. veebruaril 2019

Traditsiooniline aasta tippsündmus kõigile, kes omavalitsuste tööde ja tegemistega seotud

Osavõtuks registreerimine: www.linnadvallad.ee
info: 618 1797

Sotsiaalteenuste tutvustamisest linna ja valla kodulehel

Kristi Ploom

õiguskantsleri nõunik

Riste Uuesoo

keeletoimetaja

Õiguskantsleri ametkond on sel aastal võtnud vaatluse alla info, mida vallad ja linnad oma kodulehel sotsiaalteenuste kohta jagavad. Sellise teabe tähtsust ei saa alahinnata, kuna need teenused aitavad tagada inimväärse elu neile, kellel on keeruline iseseisvalt toime tulla.

Õiguse vajalikke teenuseid saada annab sotsiaalhoolekande seadus. See seadus näeb ette 13 sotsiaalteenust, mida linn ja vald peab oma elanikele korraldama. Mõistagi tuleb linnal ja vallal neid teenuseid ka tutvustada, sest kui inimesed oma õigusi ei tea, ei saa nad neid ka kasutada. Teenuseid tuleb tutvustada sobivate kanalite kaudu, kõigile arusaadaval kujul ja selges keeles.

On kohalikke omavalitsusi, kelle kodulehelt ei leia sotsiaalteenuste kohta sõnagi, enamjaolt on aga probleem selles, et infot on liiga vähe. Mõnikord on vajalikku teavet ka keeruline üles leida, sest see on kohaliku omavalitsuse ja selle allasutuse kodulehe vahel laiali pillatud või vale jaotise alla paigutatud. Sel juhul piisab lihtsalt info korrastamisest ja ümberpaigutamisest, et abivajaja saaks olulise teabe hõlpsalt kätte. Mitmed äsja loodud vallad alles teevad omale kodulehte ning seetõttu on info poolik või suisa puudulik. Mõni kohalik omavalitsus on põhjendanud info puudumist ka sellega, et kohalikud elanikud niikuinii teavad, millist teenust on neil õigus küsida ning kuidas seda taotleda.

Info kättesaadavus ja kodulehe kasutajakeskus

Sotsiaalteenuste kohta avaldatud teavet hinnates ja soovitusi andes lähtub õiguskantsler järgmistest põhimõtetest: info peab olema hõlpsasti leitav, sisult õige ja ammendav ning arusaadavalt esitatud. See on oluline kohalikele elanikele, aga teeb lihtsamaks ka valla- ja linnaametnike (sh sotsiaaltöötajate) töö: eeskätt peavad ju nemad inimesi nõustama ja abi andmise kohta otsuseid tegema.

Niisiis võiks iga vald ja linn alustada sellest, et koostab oma kodulehel sotsiaalteenuste kohta alalehekülje, kus selgitab üldist abi andmise korraldust. Sel leheküljel võiks ühtlasi teada anda, et abi taotlemiseks piisab avalduse esitamisest (mh telefoni teel ja elektrooniliselt) ning et abivajajale tarviliku teenuse teeb kindlaks sotsiaaltöötaja. Samuti tuleks ära märkida, kui kiiresti vald (linn) teenuse korraldamise kohta otsuse teeb.

Mõistlik on sotsiaalteenuse leheküljel avaldada ka spetsialisti(de) kontaktandmed, kelle poole abivajaja võib küsimustega pöörduda.

Abi taotlemist hõlbustab see, kui lisada sotsiaalteenuste lehele avalduse näidisvorm, millega inimene saab valla- või linnavalitsusele edastada oma kontaktandmed ja probleemi lühikirjelduse. Seaduse kohaselt ei pea abivajaja ise teadma,

millist teenust ta täpselt vajab, vaid see tuleb välja selgitada valla või linna sotsiaaltöötajal. Inimesele ei tohiks jääda muljet, et ta peab taotlema mõnda kindlat teenust. Seetõttu peaks avalduse vorm suunama isikut kirjeldama oma probleemi, mitte aga konkreetse teenuse vajadust. Avalduse vorm peaks olema sotsiaalteenuste leheküljelt kergesti leitav.

Täpne ja ammendav teave

Vallad ja linnad peaksid oma veebilehtedel kõiki seadusega ette nähtud 13 sotsiaalteenust kindlasti ükshaaval tutvustama. Ei ole põhjust eeldada, et enne abi taotlemist loeb inimene läbi seaduse või volikogus vastu võetud sotsiaalteenuste osutamise korra, et ennast teenuste sisuga kurssi viia. Ka võib veebilehelt volikogu määruste ja otsuste leidmine osutada keeruliseks.

Mõistagi ei pea kohalik omavalitsus oma kodulehel teenuseid kirjeldades järgima sõna-sõnalt sotsiaalhoolekande seaduse teksti, küll aga tuleb täpselt edasi anda teenuste sisu. See tähendab seda, et ükski linn ega vald ei tohi seada omalt poolt teenuse osutamisele tingimusi, mida seadus ette ei näe.

Teenust kirjeldades ei tohi kitsendada selle saajate ringi: näiteks nimetada teenuse saajatena kindlat tüüpi puudega inimesi, kuigi seaduse järgi tuleb teenuseid osutada kõigile puuetega inimestele, kes abi vajavad. Mõnikord on kohalik omavalitsus juba oma määrusega kehtestanud teenuse saamisele lisatingimused, mida ei saa pidada lubatavaks. Sel juhul tuleb kohalikul omavalitsusel viia määrus seadusega kooskõlla.

Kodulehel avaldatud teave peaks olema täpne: kui Riigikogu muudab seadust või volikogu otsustab, et vald või linn hakkab pakkuma mõnd uut teenust, tuleb uuendada ka kodulehel avaldatud infot. Näiteks lisas Riigikogu 2018. aasta algul kohalike

omavalitsuste korraldatavate sotsiaalteenuste nimekirja kaks uut teenust: asendus- ja järelhooldusteenuse. Kahjuks on mitmed vallad ja linnad jätnud selle tähelepanuta ega ole neid teenuseid oma veebilehel välja toonud.

Teenuseid ükshaaval tutvustades tuleks vältida nende rühmitamist sihtrühmade järgi (nt eakatele, puuetega inimestele ja toimetulekuraskustes inimestele mõeldud teenused). Niisuguse jaotuse puhul ei arvestata sageli asjaoluga, et mõni sihtrühm võib vajada ka teenuseid, mida on kirjeldatud teise sihtrühma teenuste hulgas: näiteks võib eakas vajada toimetulekuraskustega inimestele mõeldud teenuseid. Nõnda ei pruugi inimesed vajalikku infot üles leida.

Kõigiti kohane on iga teenuse kirjelduse juures tuua välja volikogu määrus, millega teenuse osutamine on reguleeritud. Samuti võiks turvakodu- ja varjupaigateenuse tutvustuse juures avaldada teenusepakkujate kontaktandmed, sest need asutused võtavad abivajajaid vastu ka öösiti.

Puuetega inimeste teavitamine

Õiguskantsler on soovitanud linnal ja vallal teha võimaluse korral info kättesaadavaks ka puuetega inimestele (nt vaegnägijatele, kurtidele, intellektipuudega inimestele), et nad saaksid õige teabe kätte neile sobivast kanalist võimalikult iseseisvalt. Võimalusel võiks kodulehel jagada infot viipekeelse video ja helisalvestise vahendusel ning pakkuda teavet lihtsustatud keeles, millest saaksid aru ka intellektipuudega inimesed.

Niisugused infomaterjalid on oma veebilehele välja pannud näiteks Eesti Töötukassa. Asutus on koostanud töötutele pakutavate teenuste kohta viipekeelsed¹ ja vaegnägijatele mõeldud juhised. Samuti leiab töötukassa veebilehelt lihtsas keeles² selgitused töövõime hindamise kohta

ning töötukassa teenuseid tutvustavad audiofailid³.

Spetsiaalse infomaterjali koostamine nõuab märksa rohkem organiseerimist, aega ja raha kui tavapärase kodulehel oleva info täiendamine ja ümberkorraldamine. Seetõttu oleks otstarbekas sellised infoleheküljed kokku panna mitme kohaliku omavalitsuse koostöös ning küsida nõu ja abi ka erivajadustega inimeste huvide eest seisvatelt organisatsioonidelt, näiteks Eesti Puuetega Inimeste Kojalt. Õiguskantsler on palunud sotsiaalministeeriumil kaaluda võimalust aidata kohalikel omavalitsustel selliseid teavitusi korraldada.

Teabe jagamine muudes kanalites

Veebileht on küll oluline, kuid mitte alati esmane infoallikas. Seetõttu peaks iga vald ja linn põhjalikult läbi mõtlema, milliste kanalite kaudu jõuab info sotsiaalteenuste kohta kohalike elanikeni kõige paremini, ja sellest lähtudes tuleks valida teavitamise viis.

Näiteks võib teenuste ja abi taotlemise korda tutvustada kohalikus ajalehes, aga hea oleks koostada ka infovoldik, mida saab jagada perearstikeskuses, koolis, eakate päevakeskuses vm. Paljud kohalikud omavalitsused on neid võimalusi kasutanud. On oluline, et teave jõuaks kõigi valla- ja linnaelanikeni, see tähendab ka abivajaja omaste ja naabriteni, et need teaksid, kuhu vajaduse korral pöörduda.

Selge sõnumi tähtsus

Ammendavat ja selget infot jagades tõestavad riik ja kohalik omavalitsus valmisolekut olla oma inimeste jaoks olemas. Ka hea halduse tava näeb muu

hulgas ette, et ametiasutused annavad inimese küsimustele selge vastuse. Seega peavad selged ja täpsed olema ka kohaliku omavalitsuse otsused, kirjad ja korraldused.

Õiguskantsler Ülle Madise on paljudes sõnavõttudes rõhutanud, et selge sõnum ei kahanda ametliku teksti väärtust, vaid vastupidi: ametikirja, tegelikult mistahes asjaliku infovahetuse muudab heaks just selgus, lühidus, täpsus.

Kohalikel omavalitsustel soovitame üle vaadata ka sotsiaalteenuste lepingud, mida hooldusasutused inimestega sõlmivad ja mille üks osapool on vald või linn. Ka nende dokumentide keel peaks olema inimlik ja arusaadav ning kasutatud väljendid ei tohiks viidata inimesele kui objektile, sest see paneb inimest end tundma väheväärtuslikuna. Võib vaid aimata, mis tundega kirjutab inimene alla lepingule, kus on juttu „kliendi hooldekodust välja arvamisest” või mis näeb ette, et „teenuse ostja” (lähedane, kes teenuse eest maksab) kohustub „paigutama teenuse saaja lepingu lõpetamise korral mujale”. Mõnest lepingust võib leida aga punktid, kus on kirjas, et „hoolealuse paigutamine tuppä toimub hooldaja poolt” ning hooldekodu teenindamise kvaliteeti puudutavates küsimustes on „kliendil õigus teha kirjalik taotlus puuduste kõrvaldamiseks”. Eaka suhtlemist hooldekodu töötajatega kirjeldab näiteks selline nõue, et keelatud on „töötajate tülitamine”.

Lepingute sõnakasutust inimlikuks ja arusaadavaks muutes aitame eakatel tunda end väärivate ühiskonnaliikmetena. Väärrika vanaduspõlve tagamine on üks olulisi teemasid, millele õiguskantsler on tähelepanu juhtinud ametisse astumisest alates.

S

¹ www.tootukassa.ee/content/viipekeel/viipekeelne-toootsija-meelespea

² www.tootukassa.ee/sites/tootukassa.ee/files/lihtsas_keeles_juhis_2017.pdf

³ www.tootukassa.ee/content/toovoimereform/teenused-vahenenud-toovoimega-inimestele

Käitumisprobleemidega lapsed peaksid abi saama enne, kui asjad väga hulluks lähevad

Poliitikauuringute keskus Praxis uuris justiitsministeeriumi tellimusel tõsiste käitumisprobleemidega lastele ja noortele pakutavate teenuste olukorda. Praxise analüütik **Laura Aaben** ning kriminaalpoliitika uurijad **Jako Salla** ja **Anna Markina** rääkisid ajakirjale antud intervjuus asjast lähemalt.

JAKO SALLA, ANNA MARKINA JA LAURA AABEN
FOTO: LAUR RAUDSOO

Palun tutvustage ennast ja oma seotust uuringu teemaga.

Laura Aaben (L. A.): Noorte hälbiva käitumisega seotud uuringuid oleme koos teinud ka varem, viimati hindasime multidimensionalse pereteraapia (MDFT) programmi, nii et see töö oli loogiline jätk varasemale.

Jako Salla (J. S.): Justiitsministeeriumis töötades puutusin kokku noortele mõeldud teenuste, MDFT programmi rahastamise ja Eesti süsteemi sobitamisega. Olen analüüsinud ka õigusrikkumisi toime pannud alaealiste kohtlemist. Noorte õigusrikkumistele

reageerimine ja noortele mõeldud kinnised asutused on ühed mu lemmikteemad. Praegu juhin Sotsiaalkindustusmeti ohvriabi ja ennetusteenuste osakonda.

Anna Markina (A. M.): Tartu Ülikooli õigusteaduskonna kriminoloogia teadurina olen uurinud alaealiste õigusrikkumisi ning viinud läbi intervjuusid lastega, et mõista probleeme ja seda, kus saaks sekkuda.

Mis oli uuringu taust ja eesmärk?

J. S.: Ministeeriumitel oli arusaam, et lapsed jõuavad vajalike teenusteni kas tervishoiu-

lastekaitse-, haridus- või karistussüsteemi kaudu. Eeldati, et laste taust, riskitegurid ja vajadused on üpris sarnased, kuid teenused sõltuvad sellest, milline valdkond nad esimesena n-ö kinni püüab. Uuring pidi näitama, millised on teiste riikide kogemusel noorte vajadused ning kust kasvab välja ja kuidas avaldub riskikäitumine: sõltuvusainete tarvitamine, enesevigastused või õigusrikkumised. Milline on kõige keerukam grupp ja milline sekkumine neid tulemuslikult aitaks. Tahtsime ka teada, kas noorte probleemide süvenemist on võimalik peatada ning äkki me hoopis soodustame seda midagi valesti tehes.

Millised noored olid uuringu sihtgrupp?

L. A.: Keskendusime tõsisesse raskustesse sattunud 13–18aastastele noortele, kelle puhul on suur risk, et probleemne käitumine võib jätkuda kogu ülejäänud elu. Paljud noored puuduvad koolist, proovivad uimasteid, panevad enne täiskasvanuks saamist toime õigusrikkumisi, kuid vaid väikesel osal neist jääb hälbiv käitumine püsima. Nad on korduvalt toime pannud isiku- või varavastaseid süütegusid, rikkumised on läinud järjest tõsisemaks. Ja nad kõik on jõudnud kas vanglasse või kinnisesse erikooli.

Mida te uuringu raames tegite?

J. S.: Koostasime ülevaate pakutavatest teenustest. Ja uurisime tagasiulatuvalt laste teekonda: mis süsteemidega ja kuidas nad olid kokku puutunud ja mis oli selle tulemus. Kui vanalt laps esimest korda alaealiste komisjoni jõudis, millal ja kui palju trahve sai, millal teda diagnoositi ja millised ravid määrati.

L. A.: Analüüsisime kaheksa noore juhtumeid. Nende kohta võtsime registritest välja teenuste kasutamise andmed.

Intervjueerisime last, tema vanemat ja spetsialiste, kes on juhtumiga töötanud. Noortelt küsisime tagasisidet, millise teenu-sega oli neil meeldiv kogemus ja kus ei olnud. Ka vanemad kirjeldasid, kust nad said abi ja kust mitte ning kuidas nad probleemidest aru saavad. Sageli pidid vanemad ise lapsele vajaliku teenuse otsima. Ekspertintervjuud tegime erikoolis, vanglas ja sotsiaalse rehabilitatsiooni osutajatega. Uuringuraportis avame laste lugusid põhjalikult. Kuigi neist ilmselt ei saa teha üldistusi kõigi laste kohta, on need väga näitlikud.

A. M.: Mõned juhtumid on tüüpilised, väga ekstreemsed lood aga töid ilmekalt välja süsteemi puudujärgid.

Kuidas avaldus uuringusse kaasatud lastel probleemne käitumine?

L. A.: Esimesed ilmingud olid neil juba algkoolis. Vaid ühe alaealise probleemne käitumine kujunes hiljem. Kirjandusest teame, et nii see tavaliselt ongi.

J. S.: Probleemid avalduvad juba 3–5aastaselt, kuid enamasti märgatakse hariduslikke erivajadusi ja õpiraskusi koolis. Laps pannakse ehk eriklassi, kuid mured kasvavad ja neile on väga keeruline ainult hariduslike meetmetega piiri panna.

L. A.: Sageli on käitumisprobleemid seotud psüühikahäiretega. Kõigil uurituil oli kas üks või mitu psühhiaatrilist diagnoosi, nad olid kokku puutunud ka psühhiaatriga, kuigi ei saanud seejärel ravi.

A. M.: Ebamugavat last hakatakse saatma ühe spetsialisti juurest teise juurde ja ühest koolist teise. Alles erikoolis saab ta ehk adekvaatset psühhiaatrilist abi. Samas oli juhus, kus isegi kinnises asutuses ootas laps mitu kuud psühhiaatri vastuvõttu.

L. A.: Hullema saaks ehk ära hoida, kui õige ravi ja tugiteenused oleksid tagatud algusest peale.

Kas vanemad oskavad probleeme märgata ja kas nad teevad koostööd?

L. A.: Probleemid, nt vägivaldne käitumine, avalduvad sageli ka kodus. On juhtumeid, kus vanem tahab lapsest loobuda ja teda erikooli panna, sest ta on ohtlik teistele lastele.

J. S.: Laps otsib aktsepteerimist nii oma perelt kui ka koolikaaslastelt. Kust ta seda ei leia, sealt tõmbub ta eemale. Kui ta tajub pidevat mittemõistmist ja rahulolematust, siis süveneb trots ning abi on väga raske vastu võtta. Sama kehtib ka vanemate puhul. Kindlasti saab seda muuta ja peret toetada, aga ei saa eeldada, et abi on suure rõõmuga vastu võetakse. Selle taga võivad olla näiteks varasemad negatiivsed kogemused spetsialistidega, häbitunne või käegalõimine ja lootusetus.

A. M.: Murede algfaasis kogevad vanemad sageli süüdistamist, et nad ei saa lapsega hakkama. See muudab suhted spetsialistidega halvaks ega soodusta koostööd. Kui vanemal tekib mõne psühhiaatri või lastekaitsetöötajaga usalduslik suhe, siis teeb ta meelsasti koostööd, ükskoik, millisel sotsiaalsel tasemel ta on.

Kas puudulikud vanemlikud oskused soodustavad probleemide kujunemist?

J. S.: Võib arvata, et lastel on mingid bioloogilised riskitegurid, tõsised psüühikahäired, milleks vanem ei peagi olema valmis. Ennekõike vajab sellises olukorras vanem abi ja toetust. Kuid ka praktiliste oskuste puudus on paljude probleemide taustal: sageli ei osata peres maandada konfliktset õhkkonda, või pole kindlat päevakava ja mõistlikku järelevalvet. Riske lisavad ka vanemate eluraskused.

L. A.: Oli ka peresid, kus ka õel või vennal on käitumisprobleem või on nad lausa vanglas. Siis pidi vanem tegelema juba mitme lapsega.

A. M.: Mõnikord tuleb enne lapse aitamist lahendada vanemate probleeme. Mõjub ka raske majanduslik olukord. Üks ema rääkis, et ta elab väga üle seda, mis tema lapsega toimub. Lubas, et noorema lapsega teeb ta kõik teistmoodi. Ja siis mainis, et see laps on viiepäevases lastehoius. Lihtsalt elu on selline. Ta peab tööl käima, sest kasvatab lapsi üksinda, ja tal on vahetustega töö.

L. A.: Perede lood on erinevad ja üldistada on raske. Oli ka üks hästi raske lugu, kus nooruk tappis inimese. Sel polnud sotsiaalsete probleemidega cellugu. Lapseni ei jõudnud abi, sest kohalikud tundsid vanemaid ega tahtnud seetõttu sotsiaaltöötaja juurde minna.

Mis olid uuringu olulisemad tulemused? Mis üllatas või pani mõtlema?

L. A.: Mind üllatas, et kõigil uuritud lastel on psühhiaatriline diagnoos. Ja kui palju on ravile haigekassa raha kulutanud: EMOs käimine, eneselõikumine, mürgistused, mitmekordne ja mitu nädalat kestev viibimine psühhiaatriahaiglas. Psüühikahäired vihjavad, miks neil asjad nii on läinud. Ka spetsialistid ei tule nendega alati toime, nad ei saa aru, miks asjad hoolimata jõupingutustest ei muutu. Psüühikahäire mõjutab käitumist ega tohi jääda tähelepanuta.

A. M.: Üks juhtum üllatas ka positiivselt. Laps oli osalenud Tallinna Turvakeskuse programmis „Jalad alla” ja see muutis tema elu. Ta rääkis, et on nüüd õppimise järele hull ja ta mõtleb karjäärile. Narkosõltuvuse tõttu otsustas ta õppida samas asutuses, kodus käis ta ainult magamas. Tema puhul tundus see toimivat.

L. A.: Häid kogemusi, kus asjad hakkasid paranema, oli ka Papaveris ja ka erikoolis. Kuid sageli on lapsed enne saanud mitmeid neile sobimatuid teenuseid. Mis tunne võib olla lapsel, keda niimoodi solgutatakse?

Ebapüsivust on hästi palju, kuidas lapse ellu saab nii stabiilsus tekkida?

J. S.: Uuringust tuli välja, et lapsed jõuavad erinevate spetsialistide juurde rohkem, kui esialgu arvasime. Eeldasime, et süsteemid on kui suletud „silotornid“, kuid reaalselt olid need keerukate probleemidega lapsed nähtavad nii lastekaitsele, õigussüsteemile, haridussüsteemile kui ka tervishoiule. See on iseenesest hea, kuid probleem on see, et iga süsteem toimetab omapäi. Me pole Eestis suutnud kujundada teenuseid sellest lähtudes, mida me noorte kohta teame. Teenustele suunamine ei ole süsteemne ega lähtu laste vajadustest.

L. A.: Ei olegi kohta, kuhu laps sobib, ja siis pannakse ta vägisi sinna, kus koht vabaneb. Näiteks normintellektiga tüdruk pandi intellektipuudega laste kooli, kuna see oli ainuke kinnine asutus, kus pakuti ka ravi.

J. S.: Praegune korraldus ei toeta seda, et muudaksime lapse kohtlemist lähtudes aastatega kogutud teadmistest. Kuhugi andmebaasi üles läinud teave ei jõua lastekaitsetöötajate, politsei, kriminaalhooldajate või erikooli spetsialistideni. Nt keerulise taustaga psüühikaprobleemidega lapsele kirjutab politsei ikka välja trahve või suunab ta ÜKTle. Läbimõtle mata mõjutusvahendid teevad asja hullemaks või ei mõjuta kuidagi, tekitades pigem ükskõiksust või trotsi.

A. M.: Lapsed enamasti isegi ei mäleta, kui palju on nad alaealiste komisjonis käinud. See on rutiin, mida nad ei võta tõsiselt. Mõni vanglas küsitletud laps kinnitas, et tundis kuni 14 aastaseks saamiseni, et talle ei tehta tema tegude eest midagi. Vangla tuli siis üllatusena, sest tingimisi karistustest ei teinud ta lihtsalt välja.

Millistest teenustest on puudus, mida tuleks muuta?

J. S.: Psühhiaatriline abi peaks sisalduma kõigis mitmekomponendilistes teenustes nii

haridus- sotsiaal- kui ka õigussüsteemis. See ei tähenda ainult vajalikke ravimeid, vaid ka vajaduspõhist teraapiat, ja eelkõige seda, et iga teenusepakkuja koosseisus oleks asjatundja, kes oskab tõlkida lapse häire kohtlemisvajaduseks. Praegu saab laps erikoolis mingi aja tagant kohtuda psühhiaatriga, kuid igas kinnises asutuses peaks personal oskama suhelda lastega viisil, mis pingeid maandab. See teeb võimalikuks nii ravi kui ka hariduse omandamise.

Ei olegi kohta, kuhu laps sobib, ja siis pannakse ta vägisi sinna, kus koht vabaneb.

L. A.: Praegused erikoolid, hooldekodud jm asutused ei paku ravi. Üks puuduv teenus ongi ravikodu ehk ravile orienteeritud kinnine asutus. Seal pakutakse koos teraapiat, hariduse omandamise võimalust ja tehakse ka peretööd. Lapsega tegeldakse intensiivselt, lähtudes tema erivajadusest.

Kes peaks teenuseid ja psühhiaatrilise abi saamise võimalusi looma?

L. A.: Teenuste väljatöötamine tõsiste käitumisprobleemidega lastele on Sotsiaalkindlustusameti ülesanne. Psühhiaatrilise abi kättesaadavus aga sõltub sellest, kui palju haigekassa seda kompenseerib ja kui palju on lastepsühhiaatreid.

A. M.: Teenused peavad olema peredele kättesaadavad. Üks Ida-Virumaa perekond käis lastepsühhiaatri juures Tartus. See on liiga kallis. Kohalik omavalitsus hakkas kulusid kompenseerima alles siis, kui laps sai diagnoosi ja puude.

Kirjutate uuringuraportis, et vaja on kesket juhtumikorraldust.

L. A.: Praegu on kokku leppimata, kust juhtumid algavad ja millal nad kellegi lauale jõuavad. Kui noor on toime pannud korduva süüteo, siis lähevad käiku ühed

asjad, ja seni, kuni pole toime pannud, teised asjad. Teenustele suunamise loogika on ebamäärane.

J. S.: Soovitame luua selgema süsteemi, mis kehtestab juhtumikorraldaja ülesanded ja kindlad vastusvaldkonnad. Juhtumikorraldajaks võib olla ka näiteks kriminaalhooldaja või kooli sotsiaalpedagoog, kui lapse abistamiseks piisab vaid ühe valdkonna piiresse jäävast sekkumisest. Oluline on, et spetsialistid saaksid kokku ja võrgustikutöö toimiks. Juhtumite puhul üllatas lastekaitsetöötaja väike roll nende keerukas olukorras laste eludes ja juhtumikorralduses. Ootame ju, et lastekaitsetöötaja vastutab lapse eest ka siis, kui laps on erikoolis või vanglas. Peaks olema nii, et ta käib last seal külastamas, temaga konsulteeritakse sekkumiste vajaduses ja tehakse koos ettevalmistusi, kui laps läheb asutusse või sealt vabaneb. Samas on need juhtumid aga nii keerukad riskide mõttes, et ka kriminaalhooldaja roll peaks olema palju suurem. Praegu korraldab ta valdavalt kohtu määratu täitmist, mitte lapse elu laiemalt.

A. M.: Juhtumikorraldus, kus arvestame lapse vajadustega ja leiame just talle sobiva lahenduse, on kooskõlas ka taastava õiguse põhimõtetega.

Kuidas saaks KOV lastekaitsetöötaja teie uuringu tulemusi kasutada?

J. S.: Kõige olulisem on juhtumikorraldaja. Alaealiste komisjone enam ei ole, abi korraldamine on lastekaitsetöötaja ülesanne, ta peaks olema kursis ka meditsiinilise, õigussüsteemi ja hariduse poolega. Ta peaks olema nagu liim erinevate spetsialiste ja asutuste vahel, kes tõmbab need asjad kokku.

L. A.: Ta ka hindab vajadusi või otsib kellegi, kes oskab hinnata. Uuringus kajastatud juhtumeist lugedes leiaks lastekaitsetöötaja ehk olukordi, millega saab samastuda, ja

tunneks ära märke, mis aitavad muresid ennetada. Aruande teoreetiline baas aitab aga mõista probleemide tausta. Ma ei tea, kas lastekaitsetöötaja saab vaadata terviseandmeid – laps ei pruugi ise oma diagnoosist rääkida. Kui käitumisel on meditsiinised põhjused, siis vajab laps erikohtlemist ja raviteenust.

See ei ole alati lastekaitse või kooli ebaõnnestumine, kui asjad ei edene. /.../ Lastelt ei tohi aga ära võtta võimalust, et asjad muutuksid paremaks.

A. M.: Lastekaitsetöötaja peab olema valmis reageerima, kui tema poole pöördutakse koolist või politseist. Ma ei tea, kas kõik spetsialistid jõuavad kõike juhtumikorraldajalt oodatut teha, eriti kui väikses vallas töötab lastekaitsja osalise ajaga ja tal on palju teisi ülesandeid.

J. S.: See ei ole alati lastekaitse või kooli ebaõnnestumine, kui asjad ei edene. Suur osa teismelisena aktiivset kriminaalset karjääri tegevatest noortest jätkab seda elu veel aastakümneid, aga ka see, kui suudame peatada rikkumiskäitumise 10–20 protsendi puhul on väga hea tulemus. See teadmine võtab ehk natuke pinget maha. Lastelt ei tohi aga ära võtta võimalust, et asjad muutuksid paremaks.

Kuidas hindate alaealiste olukorda vanglas?

A. M.: Lapsed on vanglas enamasti lühikest aega, alla aasta. Kui laps satub vanglasse jaanuaris, peab ta ootama septembrit, et kooli minna. Nad igavlevad ja mitte millegi tegemine muudab asjad hullemaks. Seda on vaja muuta.

L. A.: Üllatas, kui palju on vanglas nii-sama passimist. Riigi huvi peaks ju olema,

et noor ei jääski vangla vahet käima. Rakendada saaks intensiivseid sekkumisi ja struktureeritud päevakava.

J. S.: See on tohutu luksus, kui spetsialistidel on võimalik 24 tundi ööpäevas lapsega tegeleda. See käib nii vangla kui ka erikooli kohta. Asutused peaksid lapsele lähenema pindlikumalt ja individuaalselt.

A. M.: Praegu on vanglas 13 alaealist.

L. A.: Sellise raskusastmega lapsi, keda meie uuring puudutas, on Eestis kõige rohkem kokku paarisaja kandis. Neid ei ole nii palju, et asjakohaste teenuste loomine käiks üle jõu.

A. M.: Lastega peaks suhtlema iga päev ja loomulikult, mitte kord nädalas sotsiaaltöötaja kabinetis või sotsiaalprogrammi raames. Raportis jäi kajastamata, kuidas mõjutab resotsialiseerumist ja õppimist subkultuur. Kuni me seda ei muuda, ei ole vanglakaristus tõhus.

L. A.: Me ei näinud ühegi juhtumi puhul, et see oleks andnud häid tulemusi.

J. S.: Äkki annaks selle raha eest, mis kulub lapse vanglas hoidmiseks, pakkuda teenuseid väljaspool vanglat? Kui laps on endale ja teistele ohtlik, siis ei suudeta talle muid meetmeid paraku kiiresti pakkuda. Kui laps mitmendat ööd järjest vägivallatseb ja lõhub, siis vahistamine on justkui ainus asi, mida saab kohe rakendada. Teised meetmed jäävadki enamasti proovimata.

Noortekampade teemat arutanud töörühmas jäi kõlama mõte, et rohkem tuleks kaasata noortekeskusi. Kas sellest oleks kasu?

J. S.: Varase ennetuse etapis ja ajal, mil laste hälbivat käitumist võib põhjustada

sisustamata vaba aeg, on noortekeskustest, spordist ja huviringidest kindlasti kasu, aga meil on ilmselt veel palju arenguruumi selles osas, et hakkaksime just probleemse käitumisega noori tõrjumise asemel kaasa. Ma arvan, et neile ei peaks tegema eraldi pallimängurühmi või eraldi keskusi, peame suurendama olemasolevate inimeste ja asutuste oskusi ja võimekust väljakutsuva käitumisega toimetulemiseks ning tõrjumise asemel kaasamiseks.

A. M.: Teiste Euroopa riikide osas noortekeskustes on programme ka riskinoortele, kuid mitte nii keerulisele sihtrühmale, nagu käsitles meie uuring. Meie noortekeskustes selliseid programme pole. Võib-olla käiksid ka erivajadustega noored hea meelega noortekeskuses, kui neile seal midagi pakutaks.

Mis teemad vajaksid veel uurimist?

L. A.: Miks saavad venekeelsed lapsed oluliselt vähem hariduslikke tugiteenuseid – kas need ei kajastunud registrites või ei ole venekeelsetes koolides tugispetsialiste. Ja miks on vanglas venekeelseid lapsi rohkem.

A. M.: Kuivõrd mõjutab erikooli töö tulemuslikust see, et sinna satuvad ka vanglakogemusega lapsed ja kas personal on valmis nendega tegelema. Näiteks juhtum, kui erikoolis käiv laps paneb vaheajal toime kuriteo ja läheb selle eest vangi. Vabanemisel saadetakse ta tagasi erikooli, kuhu ta tuleb oma vanglas kujunenud tõekspidamistega.

J. S.: Analüüsida tuleks ka seda, milliseid teenuseid vajavad täisealiseks saanud noored. S

Küsitles Laur Raudsoo, pani kirja Regina Lind

„Tõsiste käitumisprobleemidega lastele suunatud teenuste analüüsi” aruannet saab lugeda aadressil www.praxis.ee/tood/jum-uuring/.

Kinnise lasteasutuse teenus

Egle Välba

Sotsiaalkindlustusamet

Pille Vaiksaar

Maarjamaa Hariduskolleegium

Monika Feofanova

AS Hoolekandeteenused

Kinnise lasteasutuse teenus on mõeldud viimase abinõuna lapsele, kelle käitumine ohustab tõsiselt tema enda elu, tervist ja arengut või teiste inimeste elu või tervist.

Eestis osutatakse nimetatud teenust 2018. aasta 1. jaanuarist ning seda reguleerib sotsiaalhoolekandeseaduse § 130. Kõige äärmuslikumat meedet saab kasutada ainult juhul, kui last pole muul moel võimalik aidata. Abivajava lapse liikumisvabadus on piiratud ja seetõttu on kedagi sellele teenusele võimalik saata ainult kohtu nõusolekul.

Kellele on teenus mõeldud

Teenus on mõeldud kas suure abivajadusega või ka väär- või kriminaalteo toime pannud alaealistele. Samuti neile lastele, kelle puhul asendatakse vahistamine kinnise lasteasutuse teenusega.

Enne kui kohtule avaldus esitada, tuleb kohalikul omavalitsusel küsida Sotsiaalkindlustusametilt arvamust, kas lapse vabadust piirav meede on õigustatud. Seda tuleb teha nii teenuse esmakordsel taotlemisel kui ka selle pikendamisel. Sotsiaalkindlustusametis hinnatakse esitatud informatsiooni põhjal lapse käitumise ohtlikkust ja ohu ärahoidmise võimalikkust mõne vähem piirava meetmega. Kohalik omavalitsus jt teenusele suunata soovijad

saavad vabadest teenuskohtadest teada Sotsiaalkindlustusametist.

Tänavuse aasta 30. septembri seisuga olid kohalikud omavalitsused esitanud 51 taotlust ning Sotsiaalkindlustusamet oli vastanud 46 taotlusele. 40 taotlust toetati, kuuel juhul aga leiti, et last on võimalik toetada mõne vähem piirava meetmega. Karistusseadustiku alusel on kinnise lasteasutuse teenusele saadetud 16 last, neist viiel asendab see vahistamist.

Septembri lõpu seisuga oli ka teada, et kohus on otsustanud 40 lapse saatmise kinnise lasteasutuse teenusele, kahe lapse puhul peeti vajalikuks korduvsuunamist. Neist suure abivajadusega lastest on 38 normintellektiga ning kaks intellektihäirega.

Teenusele on jäänud suunamata 10 last, kelle puhul seda kaaluti. Neist viie puhul Sotsiaalkindlustusamet toetas teenusele suunamist, nelja puhul ei toetanud ning ühe lapse kohta esitatud taotluse võttis kohalik omavalitsus enne arvamuse saamist tagasi. Kahe lapse puhul on teada, et kohus ei rahuldanud kohaliku omavalitsuse avaldust, seitsme puhul valis kohalik

omavalitsus lapse abistamiseks mõne teise teenuse/meetme ning üks laps saadeti kandma vangistust.

Kinnise lasteasutuse teenust osutavad Maarjamaa Hariduskolleeegium (haridus- ja teadusministeeriumi hallatav põhikool) ning AS Hoolekandeteenused Imastu Koolkodu (kuus kohta intellektihäirega lastele). Praegu pole teenuse pakkujat lastele, kes on põhihariduse juba omandanud. Novembris kuulutati välja riigihange, et sõlmida leping teenuse osutajaga, kes alustaks esimesel võimalusel teenuse osutamisega ka sellele sihtrühmale.

Töö Maarjamaa Hariduskolleeegiumis

Maarjamaa Hariduskolleeegium (MHK) osutab teenust 2018. aasta 1. jaanuarist. Koolile on see aasta olnud üleminekuaeg. Aasta alguses jätkasid hariduskolleeegiumis õppimist õpilased, kes olid erikooli saadetud alaealiste mõjutusvahendite seaduse alusel. Uued õpilased lisandusid aasta jooksul vabanenud kohtadele kinnise lasteasutuse teenusele kas kohaliku omavalitsuse taotlusel või karistusseadustiku alusel. Viimast rakendatakse juhtudel, kui alaealine on seadusega pahuksisse sattunud.

Koostöös justiitsministeeriumiga võtab MHK õppima ka eeluurimise ajaks vahistatud noori, kellel puudub eelnev vanglakogemus. Eesmärk on, et teelt eksinud noor ei jõuaks kunagi vanglasse, vaid saab teenusel olles piisavalt tuge, et teha edaspidi õigemaid valikuid.

MKH spetsialistide koostöö kohalike omavalitsustega algab enne, kui noored teenusele jõuavad. Uue noore tulekuks püütakse võimalikult hästi valmistuda ja seada koos lapse, tema lähedaste ja kohaliku omavalitsusega esimesest hetkest ühised eesmärgid. Samuti tahetakse igati toetada

lapse pereliikmeid, keda on sageli hukka mõistetud ja kes on väsinud olukorrast, mida nad pole suutnud muuta. Koos tuleb muuta kodune olukord selliseks, et lapse koju naastes oleks tal seal piisav tugi ning ei toimuks tagasilangust. MKHs töötav mitmedimensioonilise pereteraapia (MDFT) spetsialist on suutnud muuta juba mitme lapse kojunaasmise kindlamaks ja peresuhet turvalisemaks. Samuti on väga oluline tugev koostöö lapse kodukooliga.

Põhikoolis saab igapäevaelu korraldada paindlikult, lähtudes lapse vajadustest, integreerides nii õpet kui ka huvitegevusi ja teraapiat. Vajadusel saavad lapsed ka toetavaid teenuseid: sotsiaalpedagoogilist tuge, meditsiinilist jälgimist ja tuge, loov- ja tegevusteraapiat, psühholoogilist nõustamist. Pärast õppetunde aitavad lastel aega sisustada ja toimetulekuoskusi omandada rühmakasvatajad. Lastele õpetatakse agressiivsuse asendamise treeningu ART programmi kasutades konfliktide lahendamist. Õpilased saavad kaasa rääkida tegevuste kavandamisel. Lapsed osalevad vähemalt ühes, paljud aga mitmes huviringis. Käiakse õppereisidel ja matkadel. Õpilasesindus on kaasatud ürituste kavandamisse ja korraldusse. MKH on arenev ja õppiv organisatsioon. Mitmed töötajad täiendavad end kursustel ja õpivad kõrgkoolides. Töötajatele korraldatakse ka sisekoolitusi ning supervisioone. Kellel vaja, saab lisaks psühholoogilist nõustamist. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi moto on: teeme arengud võimalikuks. Seda järgitakse nii õpilaste kui ka töötajate puhul.

Abi AS Hoolekandeteenustes

AS Hoolekandeteenused on välja toonud, et teenuse nimemuutus selle aasta alguses ei ole nende töö sisu mõjutanud, kuna nad on töötanud sama sihtrühmaga ka varem.

Lähtutakse iga lapse individuaalsusest, arvestades tema iga, võimeid ja tugevusi, millele saab toetuda, ning vajadusi ja nõrku külgi, mida saab arendada. Olulised on kindlalt struktureeritud päev, tegevused ja kokkulepped. TEACCH, CARE ja Triple-C metoodika ja põhimõtted aitavad toetada autistlikke lapsi, keskenduda taastumisele, kohalolule ja tugevustele. Lastele püütakse pakkuda mõtestatud tugevusi, et toetada nende enesehinnangut ja -arengut. Side tegevusjuhendaja ja kliendi vahel luuakse päevategevuste käigus. Nii õpetatakse kliendile ka sotsiaalselt aktsepteeritavat käitumist. Tööd intellektihäirega lastega toetab alternatiivkommunikatsioon ja preemiasüsteem.

Koostöö kohalike omavalitsustega on hea, sest laste eestkostetasutused on igati koostöövalmid. Teenuse sisu ja võimaluste kohta vahetatakse pidevalt teavet.

Enne lapse teenusele tulekut on tarvis kohtuda kõigi osalistega. Kohtudes selgitatakse välja lapse tugevad ja nõrgemad küljed, tema ja ta ja perekonna võimalused. See aitab lapse vastu võtta parimal võimalikul moel: kõik ettevalmistused tehakse just selle

lapse vastuvõtuks, personal teab, milleks valmis olla ja kuidas lapsega käituda.

Intellektihäirega lastega töötades on vaja ennast pidevalt täiendada ja arendada. Töö aluseks on kindlaksmääratud kliendi profiil ja koolitatud töötajad. Väga olulised on pidevad jätkukoolitused (sh VERGE) ning regulaarne supervisioon, et paremini toetada suure abivajadusega lastega töötavaid meeskonnaliikmeid.

Selleks et teenusele saatmine toimuks võimalikult selgelt ning kiirelt, töötab Sotsiaalkindlustusamet välja ühtset suunamisjuhist. See avalikustatakse ameti kodulehel.

Järgneva poole aasta jooksul analüüsib Sotsiaalkindlustusameti töögrupp kinnise lasteasutuse teenuse puudujäike (sh millised sihtgrupid on veel katmata) ning otsustab, milline sekkumine oleks tänapäevaste teadmiste alusel mõjusaim. Valdonna edasine areng sõltub sellest analüüsist. **S**

Täpsem info:

www.sotsiaalkindlustusamet.ee

(Lapsed, pered → teenused lastele ja peredele → kinnise lasteasutuse teenus).

Võrgustikukoostöö kohalikus omavalitsuses

Kadi Lauri

KOV nõustamisvaldkonna juht, Sotsiaalkindlustusamet

Artikkel tutvustab kohalike omavalitsuste võrgustikutöö hea praktika näiteid laste ja perede toetamisel ning Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonna teenuseid, mis pakuvad mitmekülgset tuge omavalitsustele ja lastekaitse võrgustiku liikmetele.

Kohaliku omavalitsuse ülesanded lastekaitse korraldamisel, sh lastekaitsetöötaja õigused, võimalused ja kohustused, on kirjeldatud lastekaitseseaduses. Kohalik omavalitsus peab oma arengukavas järgima lapse õigusi ja heaolu tagavaid põhimõtteid, töötama välja ja rakendama lapsi ja peresid toetavaid ning riske ennetavaid ja vähendavaid meetmeid ning koguma pidevalt vajalikku teavet oma piirkonna laste ja perede olukorra ning vajaduste kohta. Kõigi nende ülesannete täitmine aitab saavutada lastekaitseseaduses nimetatud eesmärgi: kehtestada lapsi väärtustav, nende arengut soodustav ja heaolu ning huvisid toetav keskkond. Mõistagi ei saa nende ülesannete täitmine olla vaid ühe inimese vastutus, lastekaitstes on väga oluline valdkondade koostöö, rollide selgus ning vastutuse jagamine. Samamoodi tuleb koostööd teha laste ja perede heaolu ning lastekaitsetöö korraldamisel.

Võrgustikutöö ei ole pelgalt teoreetiline koostöövorm abivajava lapse abistamiseks, vaid töömeetod eri tasandite ja valdkondade vahel. Lastekaitse juhtumikorraldusliku töö kõrval on samaväärselt tähtis võrgustikutöö

laiemas mõttes: koostöös eri valdkondadega tuleb tagada laste õiguste ja heaolu strateegilisel tasandil, nt valmistada ette ja täiendada kohaliku omavalitsuse arengukava või planeerida ennetus- ja teavitustegevusi. Iga kohalik omavalitsus saab ise otsustada, milliseid otsuseid ja ettepanekuid teeb lastekaitsetöötaja üksi ja milliseid tehakse kollegiaalselt. Kollegiaalsel töövormil on individuaalse lähenemise ees mitmeid eeliseid, nt saab sellises vormis tuua kokku eri valdkondade ekspertiisi, mis tagab otsuste langetamisel erapooletuse ja usaldusväärsuse. Üheks võimalikuks väljundiks seesuguse töövormi rakendamisel on moodustada lastekaitseseaduses viidatud laste ja perede komisjon.

Laste ja perede komisjon on oma iseloomult nõuandev, see peaks panustama lastekaitsetöö tõhustamisse ning valdkonna arendamisse, mitte olema last või peret karistav organ. Komisjoni formaat sobib hästi spetsialistide koostöö arendamiseks, aruteluks ja infovahetuseks; lapse ja peremurede ärakuulamiseks sobib parem

usalduslik üks ühele klienditöö.

Praguseks on mitmes kohalikus omavalitsuses loodud eri eesmärgi, ülesannete ja töökorraldusega laste ja perede komisjone. Näiteks moodustati laste ja perede komisjon **Elva vallas** eesmärgiga pakkuda lastele ja peredele täiendavat juhtumipõhist tuge ning teha ettepanekuid, kuidas korraldada laste ja perede heaolu ning vanemlust toetavaid teenuseid.

Laste ja perede komisjon on moodustatud ka **Võru linnas**. Sealne komisjon loodi lähtudes vajadusest luua koostöövõrgustik, mis toetaks lastekaitsetöötajat raskemate juhtumite lahendamisel ning tõhustaks perekonnaga kokku puutuvate spetsialistide kontakti. Komisjoni teine eesmärk on kindlaks teha olemasolevad ressursid ning laste ja perede vajadused, mis on aluseks kohaliku omavalitsuse arengukava planeerimisel. Võru linnavalitsuse laste ja perede komisjoni koosseisu kuuluvad abilinnapea, sotsiaaltöö osakonna juhtaja, jurist-nõunik, haridusspetsialist ja kaks lastekaitse spetsialisti. Juhtumipõhiselt kaasab komisjon oma töösse teisi spetsialiste. Komisjoni koosolekud toimuvad vajaduse järgi, koosolekul lepitakse kokku rollid ja vastutus ülesannete täitmisel. Võru linnavalitsuse laste ja perede komisjonis on arutatud muu hulgas näiteks ka seda, kuidas tõhusamalt kaasata lastekaitse juhtumite menetlusprotsessi tervishoiuspetsialiste.

Arvestades Sotsiaalkindlustusameti kohalike omavalitsuste nõustamiskogemust, saame pakkuda järgmised soovitusel võimaliku laste ja perede komisjoni loomisel:

- komisjoni liikmed peaksid olema mitmekülgse ettevalmistuse ja kogemusega;
- komisjoni ülesannete määratlemisel tuleb olla paindlik ja avatud ning mitte lähtuda vaid väga spetsiifilisest murest laste ja perede valdkonnas;
- komisjoni töökorraldus peab olema selgelt fikseeritud ning seotud oluliste protsessidega kohalikus omavalitsuses, nt ennetustegevuse planeerimise või arengukavaga;
- komisjoni töösse tuleb kaasata, olenevalt arutelu teemast, ka teisi olulisi partnereid, nt noortevolikogu, õpilas- või vanemaesinduste liikmeid jne;
- komisjoni käivitamiseks ja kestlikuks toetamiseks tuleb panustada aega ning kasutada olemasolevaid teenuseid nt Sotsiaalkindlustusameti pakutavat võrgustiku töönoustamist, millest tuleb juttu allpool.

Sotsiaalkindlustusamet pakub lastekaitse osakonna vahendusel mitmeid kohaliku omavalitsuse arengut ja lastekaitsetöö korraldamist toetavaid teenuseid. Info ja kogemus lastekaitseosakonna toe kohta juhtumite lahendamisel ja lastekaitsetöötajate töönoustamisest on üsna laialt levinud. 2017. a nõustasime 138 kohalikku omavalitsust 265 juhtumi lahendamisel ja vahendasime 123 rahvusvahelist juhtumit; töönoustamises osales 204 lastekaitsetöötajat või lastega töötavat isikut. Seevastu vähem teatakse, et pakume ka nõustamist arengukavade koostamisel ning võrgustiku töönoustamist.

Arengukavade nõustamisteenusega soovime toetada kohalikke omavalitsusi, et nad arvestaksid oma laste ja perede heaolu ja õigustega ning aidata neil koostada selleks tegevusplaani. Sotsiaalkindlustusameti spetsialistid on nõuandjateks ja suunajateks. Vajadusel aitame koguda teadmispõhiste otsuste langetamiseks vajalikku infot ja kasutada analüüsiks näiteks laste ja perede heoluprofiili, mis võimaldab seostada laste ja perede valdkonna visiooni ja eesmärgid

ning sellest lähtudes planeerida oma tegevusi. Näiteks on heaoluprofilist lähtuva nõustamise tulemusena sündinud **Jõhvi valla** laste ja perede heaolu arengukava 2017–2021, mida arvestatakse kohaliku omavalitsuse arengut toetava ressursina ka Jõhvi valla arengukavas 2018–2025. Ühe konkreetse näitena Sotsiaalkindlustusameti arengukavade nõustamisteenuse ning kohaliku omavalitsuse arengukava sisu seosest on Jõhvi valla 2018–2025 arengukavas märgitud vajadus ajakohastada haridusasutuse tugisüsteeme, sh koolitada vajalikke spetsialiste ja arendada välja võrgustik. Arengukava nõustamisteenuse kasutegurit saame täpsemalt hinnata siis, kui arengukavas märgitud tegevused on ellu viidud, kuid kindlasti julgustab teadmine, et nõustamise tulemusel sünnib reaalne arendussuund.

Laste ja perede heaoluprofiil hõlmab mitmeid valdkondi, mis tähendab, et profiili koostamine ja tegevuste planeerimine eeldab eri valdkondade spetsialistide koostööd. Kaasates profiili tegemisse kogu meeskonna, valmib sisend kohaliku omavalitsuse arengukavasse koosloomes, mis omakorda toetab koostööd ja tegevuskava ladusamat elluviimist. Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonna piirkondliku üksuse kaasamine arengukava väljatöötamise protsessi on kohaliku omavalitsuse juhile oluline lisandväärtus, kuna meie spetsialistide kogemus koostööst erinevate kohalike omavalitsustega võimaldab välja tuua võimalikud kitsaskohad ja leida lahendusi nende kõrvaldamiseks.

Võrgustiku töö nõustamise teenus on mõeldud lastekaitse võrgustikele. Lastekaitse võrgustiku liige on iga spetsialist, kelle tööülesanne ja/või ametikohustus on tegutseda lapse õiguste ja heaolu nimel.

Näiteks võib selliseks isikuks olla töös või kutsetegevuses lapsega vahetult kokku puutuv spetsialist (õpetaja, perearst või -õde, noorsoo- või lastekaitsetöötaja) või kohalikul tasandil lapsi ja peresid puudutavatesse ennetus- ja arendusprotsessidesse kaasatud eri valdkondade esindajad (nt kohaliku omavalitsuse juht, haridus- või sotsiaalvaldkonna eest vastutavad isikud). Võrgustiku töö nõustamise eesmärk on toetada laste ja perede heaolu (kas siis juhtumipõhiselt või valdkonna arendamise vaatest), tõhustades võrgustikuliikmete koostööd. Töö nõustamine on kasulik nii uue võrgustiku loomisel kui ka olemasoleva võrgustiku koostöö tõhustamisel.

2018. aasta alguses toimunud muudatused õigusrikkumise toime pannud alaealiste kohtlemisel ning alaealiste mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamise taustal peab võrgustikutöö muutuma veelgi loomulikumaks osaks lastekaitse igapäevatöös. Seda nii juhtumikorralduses kui ka ennetustegevuste planeerimisel. Võrgustiku töö nõustamine on suurepärase võimaluse võrgustiku käivitamiseks. Näiteks **Pärnu linnas** oli 2017. a lõpus ja 2018. a alguses suur probleem nn noortekampade tegevus, kus 8–16aastased lapsed panid toime eri raskusastmega õigusrikkumisi (nt vargused, alkoholi ja tubakatoodete tarvitamine, autode ärandamine). Nende laste ja lugudega kokku puutuvate spetsialistide koostöö ei toiminud. Mured süsteemis olid mitmekülgsed: info ei liikunud, puudus ülevaade erinevate spetsialistide sekkumisest ja rollist juhtumite lahendamisel, igauks ajas n-ö oma rida ning laste murele ei lähenetud süsteemselt. Kui mured nende lastega olid kasvanud väga suureks ning spetsialistidele tundus, et justkui kõik võimalused laste abistamiseks on kasutatud ning rohkem

midagi pakkuda ei ole, pöörduti SKA lastekaitse osakonda, kelle kaudu korraldati võrgustiku töönoustamine.

Töönoustamisse olid kaasatud uuri-
jad, noorsoopolitseinikud, kohalike
omavalitsuste lastekaitsetöötajad,
Sotsiaalkindlustusameti esindaja, asendus-
hooldusteenuse osutaja ning psühholoog.
Kohtumise eesmärk oli viia kõik võrgusti-
kuliikmed ühtsesse infovälja, saada selgus
juhtumimenetluses osalevate spetsialistide
rollidest ning luua superviseeritud juhenda-
misel tegevuskava. Mitmel töönoustamises
osalenud spetsialistil puudus varasem koge-
mus superviseeritud võrgustiku arutelust,
kuid esimese kohtumise järgne tagasiside
oli paljuootav: „*Väga asjalik! Näost näkku
arutame.*”, „*Väga hea kogemus, kõik andsid
oma panuse võimaluste piires.*”. Esimese töö-
noustamise kohtumise eel seatud eesmärgid
said täidetud.

Sama grupiga kohtuti ka teiseks töönous-
tamise sessiooniks, kus vahetati taas infot,
räägiti läbi tekkinud arusaamatused, lepi-
ti kokku tegevuskavas ning jagati ülesanded.
Töönoustamises osalenud spetsialistid hin-
dasid väga kohtumise käigus kokku lepitud
konkreetsed tegevusi, kuid samaväärselt
oluliseks peeti omavahelist kontakti ja suht-
lust: „*Võrgustikutöö inimesed peavad saama
abi – kasvõi üksteisega rääkides või kasvõi
utoopilisi plaane tehes.*”

Pärnu linna näide võrgustiku töönousta-
mise ja võrgustikutöö olulisusest illustreerib
suurepäraselt, kuidas vahel võib näiliselt
lihtne lähenemine olla väga sügava mõju-
susega. Võrgustiku töönoustamise tulemu-
sena paranes võrgustikuliikmete koostöö,
ressursse suunati ja kasutati tõhusalt, loodi
selgus ülesannetes ja rollides ning keeruliste

olukordade lahendamisel saadi tuge spet-
sialistide koostöös. Seda võrgustikku on
veel ees ootamas kolmas kohtumine, mille
käigus saab jagada eduelamust, juhtumite
hetkeseisu, planeerida konkreetseid samme
edasiseks ning teineteist toetada.

Kuigi toodud näite puhul tekkis vajadus
võrgustiku töönoustamise järgi konk-
reetsest juhtumist, ei kitsenda me teenuse
osutamist vaid lastekaitse juhtumitöö vör-
gustikele. Teenuse osutajad on professio-
naalsed superviseeritud, kes on erapooletud
ning kompetentsed juhtima kohtumist
nii praktilise kui ka strateegilise tasandi
spetsialistidega. Teenuse vajadusest võib
Sotsiaalkindlustusametile märku anda vör-
gustikuliikmetest ükskõik kes. Lastekaitse
osakonna spetsialist võtab asjaomase koha-
liku omavalitsusega ühendust ning seejärel
lepitakse kokku, millal ja missugusel ees-
märgil võrgustiku töönoustamine toimub.

Lastekaitse korraldamisel on võrgustiku
koostoimimine ja kontakt väga tähtis.
Erinevate valdkondade koostöös on vöi-
malik planeerida lastekaitse korraldust
kohalikus omavalitsuses terviklikult ning
kukkulepitud tegevusi ühiselt läbi viia.
Lastekaitse osakond teeb mitmete organi-
satsioonidega koostööd, mille käigus jagame
oma kogemusi ning õpime teiste omadest.
Meil on võimalik oma tegevuste ja teenus-
tega aidata kohalikke omavalitsusi väga
mitmekülgsest. Seda nii lastekaitse üksik-
juhtumite ja arengukavade nõustamisel kui
ka pakkudes professionaalset töönoustamist
lastekaitsetöötajatele ja lastekaitse võrgus-
tiku liikmetele. Oleme avatud koostööle nii
kohalike omavalitsuste kui ka teiste laste ja
peredega kokku puutuvate valdkondadega.

S

Noored on vahel üllatunud, kui nende vastu huvi tuntakse

Marge Aasala

juhtumikorraldaja, Raasiku vallavalitsus

Projektiga „Noortegarantii tugisüsteemi arendamine ja testimine“ püüame kohaliku omavalitsuse tasandil tuua haridust omandama või (tagasi) tööturule 16–26aastaseid mitteõppivaid ja -töötavaid noori ning seda nii, et nad jääksid hõivatuks ka pärast juhtumikorraldaja toe lõppemist.

Artiklit täiendavad lisaks minu arvamustele oma kogemustega veel neli juhtumikorraldajat, kes projekti ellu viivad. Need on Kelli Ilisson (Tartu linnavalitsusest), Monika Rogenbaum (Võru linnavalitsusest), Kaire Põlgaste (Kohtla-Järve linnavalitsusest) ja Anneli Tõru (Saaremaa vallavalitsusest).

Noortegarantii tugisüsteem

Tänavu mais jõustunud sotsiaalhoolekande seaduse § 15¹ kohaselt tekkis kohalikel omavalitsustel õigus töödelda rahvastikuregistri põhjal oma territooriumil elavate 16–26aastaste mitteõppivate ja -töötavate noorte andmeid, et selgitada välja nende abivajadus ja pakkuda asjakohast toetust. Esmalt peab omavalitsus aga esitama taotluse, mis annab õiguse kuni kaks korda aastas kasutada sotsiaalteenuste- ja toetuse registri STAR kaudu noorte andmeid. Esimese seirega liitusid 36 kohalikku omavalitsust üle Eesti. Oktoobris toimunud teises seires oli loobujaid ja ka uusi liitujaid, seire viidi läbi juba 39 kohalikus omavalitsuses. Noortegarantii tugisüsteemi (NGTSi) arendamise ja testimise projekti kaasrahastab Euroopa

Sotsiaalfond.

STAR infosüsteemi noortegarantii tugisüsteemi moodul töötab läbi eri registrid, et saada teada, millised 16–26aastased noored KOVis ei õpi, ei tööta ega ole töötuna arvel; neil ei ole tuvastatud ka puuduvat töövõimet või üle 80% töövõime kaotust; nad ei saa töötamise toetamise teenust ega tegele ettevõtlusega; ei saa hüvitist alla 1,5aastase lapse kasvatamise eest, ei kanna vanglakaaristust ega ole eelvangistuses ning ei viibi ka asendus- või kaitseväge teenistuses.

Abivajaduse väljaselgitamiseks võtab kohalik omavalitsus noorega ühendust. Kui tegu on alaealisega, siis teavitab KOV sellest ka tema seaduslikku esindajat. Noorel või tema esindajal on õigus andmetöötlusest ka keelduda.

Juhtumikorraldajate kogemused

Viie omavalitsuse – Tartu, Võru, Kohtla-Järve, Saaremaa ja Raasiku valla – juhtumikorraldajal tekkis võimalus tegeleda selle sihtrühmaga põhjalikumalt. Kuni 2020. aasta 31. maini kestva projektiga katsetame,

kuidas on võimalik noori õppima või tööle asumisel toetada, kui sellega tegeleb palgatud juhtumikorraldaja. Vajadusel toetame noort sobivate riiklike ja/või KOV teenuste taotlemisel ning viime kokku noore ja abi osutaja. Kui on tarvis, koostame noorele juhtumiplaani. Esimese seire tulemusel said juhtumikorraldajad, olenevalt omavalitsusest, kasutada 8–19% 16–26aastaste noorte andmed. Esimeste kontaktidega sai kiiresti selgeks, et paljud neist siiski abi ei vaja. Noored sattusid nimekirja näiteks seetõttu, et välismaal õppimine või töötamine ei kajastu Eesti registrites, aga nende sissekirjutus on endiselt Eestis. Mõnel noorel oli seirehetkel käsil töökohavahetus. Oli ka muid põhjusi, miks noored ei vastanud ühelegi seire tunnusele. Selle üle saame ainult rõõmustada, sest abivajajate arv polegi nii suur, kui alguses prognoositi või nagu registriandmed meile näitavad.

Tartu juhtumikorraldaja Kelli Ilisson toob välja, et uue lähenemisena on noortegarantii tugisüsteem omavalitsusele hea võimalus noortele abi pakkuda ja tutvustada oma piirkonna võimalusi asuda tööle või omandada haridus. Samas saab juhtumikorraldaja ka tervikliku ülevaate abivõimalustest ja lahendustest. Kui varem on noorte abistamine olnud kas noorsootöö või raskemate juhtumite korral sotsiaaltöö vastutusalas, siis tugisüsteem soodustab ka valdkondade koostööd noorte toimetuleku parandamise nimel.

Kuidas nooreni jõutakse

Juhtumikorraldaja saab koos noorte nimekirjaga ka info nende haridustaseme ja vanuse kohta ning e-posti aadressi, telefoninumbri ja rahvastikuregistrisse kantud elukoha aadressi.

Võru esindaja Monika Rogenbaumi sõnul saab juhtumikorraldaja tööks

vajalikud kontaktid küll rahvastikuregistrist, kuid kahjuks pole need tihti õiged. Valede kontaktandmete korral on nooreni raske jõuda. Uus andmekaitseseadus ei lase nimekirja andmeid arutada ka kõigi koostööpartneritega, seda võib teha ainult nendega, kellel on STAR keskkonnas õigus näha seire nimekirja. Seires osalemise taotluses tuleb osata seega ette näha, kelle ligipääs nimekirjale võib olla vajalik (nt lastekaitsetöötaja, noorsootöötaja jne).

Omavalitsused on eri suurusega ning seega võib nimekirjas olla nii mõnikümend kui ka mitu tuhat noort.

„Suures KOVis on väga oluline töö planeerimine. Tartus saatsime kontaktivõtu kirjad välja esmalt noortele vanusegruppis 16–17. Seejärel noortele, kelle kõrgem omandatud haridus oli põhiharidus. Selline valik tulenes nooremate ja madalama haridustasemega noorte suuremast haavatavusest ja tõenäosusest, et kui nad jäävad kord kõrvale, siis on neil aja möödudes ka raskem haridus- ja tööellu naasta,” põhjendab Kelli Ilisson oma kogemusi jagades.

Kõigepealt püüab töötaja otsitava noorega kontakteeruda e-posti kaudu. Kui kahe nädala jooksul ei saa tagasisidet ega ankeedi vastust, siis proovib juhtumikorraldaja helistada või võtta ühendust telefonisõnumiga. Kui ka see ei toimi, siis võib saata tavalise kirja rahvastikuregistris märgitud aadressile või otsida kontakti sotsiaalmeedia kaudu. Viimane võib osutuda keeruliseks, sest samanimelisi inimesi on palju ja noortel on ka väljamõeldud nimedega kontosid.

Kui nimekirjale pääseb ligi nt ka lastekaitsetöötaja, siis saab temagi abiks olla kontaktandmete leidmisel.

Raasiku valla juhtumikorraldajana kogetu põhjal võin lisada, et paljud noored ei vaata oma e-posti kuigi sageli ning võõralt aadressilt saadud kiri võib

jääda tähelepanuta. Samuti ei vasta paljud noored võõrale telefoninumbrile. Juhtumikorraldaja ei tohiks pärast esimest tagasisidet jäanud kontaktivõttu heituda: noor võib reageerida ka alles kolmandale kirjale või kõnele. Mõnikord tuleb enne nooreni jõudmist püüda temaga ühendust võtta 6–8 korral. Ja kõigi noortega ei õnnestugi kontakti saada.

Juhtumikorraldaja kasutab parimaid sotsiaal- ja noorootöö praktikaid ja meetodeid, sh leiab võimalusi noorega kohtumiseks temale sobivas kohas. Oluline on võrgustikutöö ning lähedaste, lapsevanemate ja piirkonna tööandjate kaasamine.

Kohtla-Järve juhtumikorraldaja Kaire Põlgaste peab tähtsaks noorte julgustamist: „Kui noor vastab, et soovib juhtumikorraldaja abi, siis on ta üldjuhul valmis õppima või tööle hakkama, aga tihti pole tal piisavalt julgust, teadmisi ja viitsimist teha see esimene samm. Siis juhtumikorraldaja juhendab ja toetab noori, vajadusel läheb ka kohtumistele kaasa, et noorel oleks kindlam tunne.”

Igal piirkonnal on oma eripära

12 omavalitsuse ühinemisel moodustunud Saaremaa vald on Eestis nüüd territoriaalselt kõige suurem. See teeb keerukamaks transpordi korralduse ja teenusele pääsemise. Saaremaa eripäraks on ka see, et enamikku sotsiaalvaldkonna teenuseid tuleb pakkuda kohapeal, teenuste mujalt ostmine oleks saarlastele kallid ja keeruline.

Noortegarantii tugisüsteemi esimeses seires osalenud omavalitsustest on kõige suurema rahvaarvuga Tartu. Abivajavate hulk on seal üsna hoomamatu, seega ei ole nende kõigiga võimalik korraga kontakti võtta. Samas on Tartus olemas vajalikud tugisüsteemid ja spetsialistid, kellele saab loota ja kellega koostööd teha.

Kohtla-Järve omapäraks on keelekeskkond, enamik hõivamata noori on vene rahvusest. Viis linnaosa paiknevad üksteisest mitmete kilomeetrite (kohati 25 km) kaugusel. Mõju avaldab ka Ida-Virumaa suur tööpuudus.

Raasiku valla näitel saab välja tuua, et väikses omavalitsuses pakutakse kohapeal teenuseid vähem, mõningaid teenuseid polegi, vajalik teenus on kättesaadav pigem pealinnas. Seega lisandub teenuse hinnale transpordikulu.

Võru linn jäi haldusreformist puutumata ja muutustest mõjutamata. Väljaarendatud süsteemid toimivad läbimõeldult, pole segadust, teadmatust ja peataolekut, mis praegu paljusid omavalitsusi räsivad. Toetavad teenused on linnas hästi kättesaadavad ja võrgustikutöö väärib kiitust. Võru liitus noortegarantii süsteemiga teadlikult, et selle lahenduse kaudu oma noori paremini toetada.

Millist tuge noored vajavad?

Võru esindaja Monika Rogenbaum: „Noored vajavad tuge sobiva õppeasutuse ja eriala valikul, töötuna arvelevõtmisel, tööotsingutel ning ka töövõime hindamise keerukas protsessis. Välismaalt Eestisse naasnud noored püüavad siinsete oludega taas kohaneda ja eluolulistele küsimustele vastused leida. On noori emasid, kes on kimpus ebakindluse ja madala enesehinnanguga, on ravikindlustuseta ja dokumentideta noori. Leidub neidki, kes pole kursis ei kohalike ega riiklike toetustega, aga ilmselgelt vajavad toetust. Mured on seinast sein – alates alkoholisõltuvusest kuni üürikorteri või lähedaste toetuse puudumiseni ning ettevõtlusega alustamiseks vajalike teadmiste nappuseni. Iga lugu on erinev.”

Kaire Põlgaste: „Välismaal õppivad või töötavad noored vajavad koju tagasi tules

tuge ja infot töö- ja õppimisvõimaluste kohta. Sagedased riskitegurid, mis soodustavad hätta sattumist, on lõpetamata haridus ja eriala puudumine, vähene eesti keele oskus ning sellest tulenev tööpuudus jne. Noorte sotsiaalsed oskused on tihti kesised.”

Raasiku vallas kogetu ja teiste juhtumikorraldajatega peetud arutelude põhjal võin lisada, et muret valmistab ka noorte vaimne tervis, eriti, kui probleemid ulatuvad juba aastate taha.

Koostöö ja tagasiside

Kelli Ilisson: „Individaalne töö ja juhtumikorraldus on tugisüsteemi üks pool. Väga oluline on ka valdkondade koostöö ja noortele arusaadava abisüsteemi loomine. Tartus käib kord kahe kuu jooksul koos asjatundjaist koosnev rakkerühm ehk koostöövõrgustik, mille liikmed puutuvad pidevalt kokku mitteõppivate ja -töötavate väiksemate võimalustega noortega. Jagame kogemusi ja oleme üksteisele toeks.”

Igas piirkonnas on oma koostöövõrgustik. Esmalt tuleb välja selgitada piirkonna võimalused ning uurida, mida pakutakse üle riigi.

Kaire Põlgaste: „Teen koostööd mitmete organisatsioonidega, nt Tugila ja Eesti Töötukassaga, Ida-Virumaa laste ja noorukite vaimse tervise kabinetiga. On ka depressioonis noori, neid saame toetada koos vanematega.”

Arutasime juhtumikorraldajatega ka seda, millist tagasisidet on nad noortelt saanud. Kaire Põlgaste kinnitab, et tagasiside on positiivne, noored on meeldivalt üllatunud, et nende käekäigu vastu tuntakse huvi.

Kelli Ilisson kommenteerib pikemalt: „Nii noortelt kui ka nende vanematelt on tulnud head tagasisidet. Ühe juhtumi puhul saatis välismaal elav vanem arupärimise, miks noorega ühendust võeti – elukoha

muutusest on linnavalitsust teavitatud juba mitu aastat tagasi. Noor õpib välismaal, ta ei soovi abi ega andmete töötlust. Sarnaseid juhtumeid on olnud veel. Sellistel puhkudel lahendame arusaamatuse. See aga paneb mõtlema meilt väljamineva kirja sõnumi üle, tuleb arvestada, et see ei saagi kõigi jaoks olla üheselt mõistetav. Mõnda inimest võib abivajaduse välja selgitamine ka häirida.”

Oluline on, et kõik arusaamatused saaksid klaaritud, sest noortega kontakti otsivad töötajad tegutsevad ju headel eesmärkidel.

Projekti tulemused

Kahe aasta jooksul peaks selguma, millised on ennetustöö kitsaskohad ja kuidas saavutada, et noored iseseisvalt õppimis- ja töökoha leiaksid ning hõives püsiksid.

Projekti tulemusena peaksime saama ülevaate, millised meetmed noorte hõivesse aitamisel on tulemuslikud ning kas ja kuidas annab noortega tehtavat tööd kohalikul tasandil parandada. Millised teenused peaksid olema noortele kättesaadavad kohapeal ja milliseid võiks pakkuda maakonna keskses.

„Iga järgmise seirega saavad süsteemi tehnilised lahendused töökindlamaks ja kasvab ka noorte usaldus NGTSi vastu,” usub Saaremaa juhtumikorraldaja Anneli Tõru. „Pole paremat reklaami kogu programmile, kui noorte seas leviv kiitus. Üha selgemaks saab vajadus disainida teenuseid noorte eelistusi arvestavaks. Rohkem tuleb rõhku panna ennetustööle ja koolist väljalangemise vähendamisele.”

Kohalikul tasandil peaks süsteemist saama toimiv abivahend, mis aitab üles leida ka need noored abivajajad, kes erinevatel põhjustel sotsiaal- või noorsootöö spetsialistide vaatevälja ei satu.

S

Riikliku ohvriabi arenguvajadused ohvriabitöötajate hinnangul

Kristiina Luht, MA

Uurimus andis ülevaate sellest, millised on ohvriabitöötajate arvamused ja kogemused seoses osutatava abiga ja laiemalt ohvrite abistamisega Eestis: kuidas nad hindavad riikliku ohvriabi toimimist ja oma rolli selles, millist töökorraldust jm tingimusi oleks vaja kvaliteetse ohvriabi osutamiseks.

Viimase viie aasta jooksul on riiklikus ohvriabis toimunud mitmed muudatused. Lisandunud on uued sihtrühmad, kellega töötada, ja uued teenused, mille korralduse eest vastutab Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi osakond. Uute kohustuste kehtestamine ja ootuste muutumine ohvriabi suhtes ilma eelneva arusaamata riikliku ohvriabi hetkeolukorrast ei pruugi aga anda soovitud tulemusi. Selleks et kindlustada Eestis vägivalla ohvritele üle riigi kvaliteetne abi, oli vaja analüüsida ohvriabi võimekust, ohvriabitöötajate oskusi ja suutlikkust ning spetsialistide arusaamu ohvriabi arendamise vajalikkuse ja võimaluste kohta.¹

Pisut ohvriabi taustast ja statistikast. Eestis tegutses 2005. aastast Sotsiaalkindlustusameti vastutusel riiklik ohvriabi, mille eesmärk on kuriteo, hoolituse või halva kohtlemise või füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks langenud inimeste toimetulekuvõime säilitamine või parandamine. Suurem osa ohvriabi

kliente on perevägivalla ohvrid, kuid abistatakse ka seksuaalvägivalla, füüsilise vägivalla ja varguste ohvreid, nii mehi kui naisi, nii lapsi kui eakaid: 2017. aastal toimus 4012 telefoninõustamist ja 4144 kohtumist abivajajatega, vormistati 867 psühholoogilise abi taotlust ning sõlmiti 745 lepituskokkulepet. Ohvriabi teeb aktiivselt koostööd politseiga, ohvriabisse ise pöördunud inimeste kõrval on enamasti just politsei see, kes inimese ohvriabisse suunab. Ohvriabiteenus on tasuta ja esmast nõustamist on võimalik saada anonüümselt. Ohvriabist suunatakse psühholoogilisele nõustamisele, makstakse kuriteoohvritele hüvitisi, osutatakse lepitusteenust, tehakse võrgustikutööd, ennetustööd jpm. Ohvriabitöötajad on enamasti sotsiaaltöö, psühholoogia või pedagoogika alase haridusega. Ohvriabitöötajad on staazikad: osakonna loomisest peale on tööl olnud kümme spetsialisti (staaž 13 aastat), kümneaastane staaž on kahel, 5–9 aastat on töötanud kümme inimest ja vähem kui

¹ Artikkel on kirjutatud magistritöö põhjal: Luht, K. (2018). Professionaalne ohvriabi ohvriabitöötajate hinnangul. Tallinn: Tallinna Ülikool, juhendaja Anne Tiko.

viis aastat vaid kaks spetsialisti. Seega on tegemist suurepärase meeskonnaga, mis võimaldab vägivalda ohvritele pakkuda mitmekülgset professionaalset abi.

Uurisin kvalitatiivsete meetoditega, millised on ohvriabitöötajate arvamused ja kogemused seoses osutatava abiga ja laiemalt ohvrite abistamisega Eestis. Andmed kogusin poolstruktureeritud intervjuudega, seejärel kasutasin temaatilist analüüsi (Braun ja Clarke 2006). Valimi moodustasid kõik 24 uuringu tegemise perioodil, veebruaris-märtsis 2018 Eestis tegutsenud ohvriabitöötajad. Ohvriabitöötajate valmisolek panustada oli märkimisväärne ja olen neile selle eest väga tänulik. Otsisin uurinuga vastust neljale ohvriabi puudutavale uurimisküsimusele.

Hinnang riiklikule ohvriabile

Uurisin ohvriabitöötajate käest, kuidas nad hindavad riikliku ohvriabi toimimist. Ohvriabi tugevuseks peeti asjaolu, et see on stabiilne riiklik süsteem, millel on seaduslik alus (ohvriabi seadus) ja riiklik rahastus. Vaid seitsmes Euroopa Liidu riigis on ohvriabi riigi korraldatud ja rahastatud (FRA 2014a). Kuriteoohvritele pakuvad abi pigem mittetulundusühingud, heategevusorganisatsioonid ja kohalikud omavalitsused. Ohvriabitöötajad pidasid väga oluliseks seda, et teenus on olemas igas maakonnas. Inimene võib tänavalt sisse astuda, ja ta võib jääda anonüümseks. Viimane asjaolu on paljude inimeste jaoks määrava tähtsusega: KOV sotsiaaltöötaja juurde ei taheta sageli minna just anonüümsuse puudumise tõttu. Hinnatakse ka seda, et teenus on kõigile tasuta.

Ohvriabi toimimist negatiivselt mõjutavateks teguriteks peetakse ohvriabi vähest nähtavust ning puudulikku ennetus- ja teavitustööd. Mitmed Eestis korraldatud

uuringud on esile toonud inimeste vähest teadlikkust ohvriabiteenustest ja arvamuse, et teenus on saadaval ainult raskemate juhtumite puhul (Espenberg jt 2017; FRA 2014b; TNS Emor 2016). Selline arusaam on kahetsusväärne, sest tegelikult võtavad ohvriabitöötajad vastu kõik inimesed, kes nende abi soovivad. Selline praktika on ühelt poolt tingitud ohvriabi seaduse (RT I 2004, 2, 3; RT I, 04.11.2016) väga laia sõnastusest selle suhtes, keda peaks abistama, teiselt poolt on ohvriabitöötajatel hoiak, mis ei luba pöördujaid minema saata. Nad mõistavad, kui raske on inimesel abi küsida. Oma rolli nähakse eelkõige ärakuulajana, esmase nõustajana, toetajana, jõustajana, olukorra kaardistajana, tugiisikuna, selgelt oli intervjuudest näha ka vastutuse võtja ja ohvri kaitsja roll.

Arvestades, kui laia teenuste valikut vajavad vägivaldaohvrid toimetuleku taastamiseks, oli ootuspärane kriitika puuduvate teenuste (nt tugigrupid vägivallatsetele) ning liiga rangete abi andmise reeglite suhtes (nt psühholoogilise abi hüvitamise puhul). Ja nagu sotsiaalteenustele paraku iseloomulik, on ka ohvriabis teenuste mõju hindamine puudulik: tegelikult ei ole teada, kuidas teenused on aidanud, sest tagasisidet ei koguta.

Ohvriabitöötaja koht spetsialistide võrgustikus

Järgmisena uurisin, kuidas ohvriabitöötajad positsioneerivad ennast laiemas ohvrite abistamise süsteemis ja millisena näevad oma rolli selles.

Ohvriabitöötaja on oluline, sageli ühendav lüli ametkondade ja spetsialistide võrgustikus. Tal on laiaulatuslikud võimalused korraldada abi. Ohvriabi roll konkreetse kliendi abistamisel üle riigi varieerub, koostöös teiste osapooltega selget rollijaotust

alati ei ole, samuti üldiselt paika pandud reegleid, millal kellegi vastutus juhtumi suhtes algab või lõpeb. Kui mõnes piirkonnas on väga aktiivsed ja tublid sotsiaaltöötajad, jääb ohvriabitöötaja olule vähem, aga piirkonnas, kus spetsialiste ja teenuseid vähe, sõltub abi paljuski sellest, kui palju jaksab ja tahab ohvriabitöötaja teha.

Olulisimaks ohvriabi koostööpartneriks on politsei ning sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad. Tähtsal kohal on prokuratuur, mõnes piirkonnas on heaks partneriks naiste tugikeskus. Huvitav oli leida sarnasusi ohvriabi osutavate spetsialistide töös Eestis ja Rootsis: mõlemas esineb lastekaitsega koostöös eriarvamusi lapse kui ohvri rolli suhtes (Ekström 2018). Meie ohvriabitöötajate mureks oli see, et mõni lastekaitse spetsialist ei mõista, kuidas mõjub perevägivald nägemine lapsele, kuidas see teda kahjustab. Mõnikord esineb lastekaitse ja ohvriabi rollides ebaselgust, eelkõige selles, kes mille eest vastutab ja kuidas ikkagi tagatakse, et pere olukord tõesti paraneb. Alati ei näe lastekaitse ohvriabi võrdväärse partnerina ja sellest tingitult võib juhtum ohvriabi jaoks mingil hetkel n-ö kaduda, jääda ebaselgeks, kuidas edasi toimetama peaks või kes toimetab. Paljudes piirkondades on aga koostöö lastekaitsega väga hea.

Kui mujal maailmas on tavaline, et ohvriabi osutavad vabatahtlikud, siis Eestis ohvriabitöötajad vabatahtlikke ohvrite abistamise süsteemi osana väga selgelt ei näe. Eelkõige kardetakse kogenematu inimese poolt kannatanu taasohvristamist. Küll nähakse vabatahtlike võimaliku rollina tugiisikuks olemist, ja eriti toetavalt suhtutakse neisse vabatahtlikesse, kes abistavad oma eriala raames: õpetaja saab toetada lapsi koolitöodes, psühholoog nõustada, hea sulega inimene ennetamise ja teavitamise eesmärgil artikleid kirjutada jne.

Küsisin spetsialistidelt ka psühhosotsiaalse kriisiabi korraldamise kohta, sest Eestis hakatakse ette valmistama sellise abi osutamist ja koordineerimist, et tagada abi olukordades, kui häiritud on terve kogukond (terrorism, koolitulistamine, ränk liiklusõnnetus vms). Psühhosotsiaalset kriisiabi kui ühte ohvrite abistamise liiki peaks ohvriabitöötajate arvates koordineerima kas mõni teine asutus või siis tuleks Sotsiaalkindlustusametil värvata selleks eraldi töötajad, mitte panna ohvriabitöötajaid koordinaatoriteks. Selliste arvamuste taga peitub hirm lisäülesannete ees, ja nii mõneski piirkonnas on see hirm ilmselt õigustatud.

Tänase töökorralduse peamised raskused

Kuigi ohvriabitöötajad tõid esile ka töökorralduse positiivsed küljed nagu töökorralduse paindlikkus ja töötajate iseseisvus, siis probleeme kerkis üles palju. Suurimaks mureks oli suur ja kasvav töökoormus, sh töökoormuse ebavõrdne jaotus piirkondade vahel. Vaadates potentsiaalsete klientide arvu, siis on see ohvriabitöötajatel väga erinev. Nt kui Tartus oli uuringu tegemise ajal teeninduspiirkonnas 145 550 inimest ühe töötaja kohta, siis Põlvas alla 30 000. Mõnes piirkonnas ei saada prokurör lepitusteenule peaaegu kedagi, teises aga jõuavad paljud juhtumid lepitusse. Sellest tulenevalt on ka ohvriabitöötaja käekiri piirkonniti erinev. Kui linnas X aidatakse ohvriabis koostada õigusabi taotlust, aga linnas Y mitte, siis võib see tekitada segadust. Mõnikord takistavad probleemid transpordiga klientidel ohvriabitöötaja juurde jõudmist. Ohvriabi asub keskustes ja ühistransport ei pruugi võimaldada nõustamisele tulekut. Arusaadavalt ei taheta kõike telefoni teel rääkida, seega on transport väga oluline abi

tagamise juures. Osal töötajatel jäi puudu meeskonnatundest, nad tajusid eraldatust tööandjast, üldse juhi ja juhipoelse toetuse puudumist². Kõik need asjaolud mõjutavad töö kvaliteeti ja võimekust raskete juhtumitega toime tulla.

Kvaliteetse ohvriabi tingimused

Palusin ohvriabitöötajatel kirjeldada tingimusi, mis peaksid olema täidetud kvaliteetse ohvriabi osutamiseks. Ohvriabitöötajate arvates peaks ohvriabitöötajal olema kõrgharidus sotsiaaltöös või psühholoogias ning pidevad täienduskoolitused nii varasemate teadmiste värskendamiseks kui uute teenuste pakkumiseks. Olulised on töötaja isikuomadused, sh väga hea suhtlemisoskus, empaatiavõime, kannatlikkus. Sotsiaaltööle iseloomulik läbipõlemise oht avaldub ohvriabitöös ilmselt veelgi tugevamalt, kuna pea kõik juhtumid, millega kokku puututakse, on seotud vägivallaga. Lood on sageli rasked ja rõhuvad, kestavad pikka aega ning kiireid lahendusi neile pole. Läbipõlemise vältimiseks on vaja supervisiooni ja kosisiooni, aga ka meeskonnatunnet. Oluline on juhi toetuse tajumine. Juht peaks oskama töötajaid väärtustada ja tunnustada, tagades ühtlasi turvalise töökeskkonna kogu meeskonnale. Vaja oleks hinnata ka töö kvaliteeti ja teenuste mõju, kuigi see on keeruline.

Laiahaardelisele ohvriabile peaks olema iseloomulik lai teenuste valik: teenused nii ohvritele kui vägivallatsetele, juriidiline nõustamine ohvriabi klientidele, psühholoogiline abi lisaks praegustele sihtrühmadele ka alaealistele väärkohtlejatele, suitsiidi teinud või kadunud inimeste pereliikmetele, samuti neile vägivallaohvritele, kellega

juhtunu suhtes ei ole menetlust alustatud. Kvaliteetne ohvriabi tähendab ka selgust iga osapoole rollides. Segadust ohvreid abistavate asutuste ja spetsialistide koostöös aitaks vähendada koostöö täpsustamine ja piiride täpsem paikapane.

Soovitused ohvriabi arendamiseks

Kuriteoohvrite elukvaliteedi taastamiseks on õigeaegne ja asjakohane ohvriabi kriitilise tähtsusega, ebapiisava või olematu abi korral võib vägivald jätkuda ja ohvri kannatused suurened. Ohvrustamine ja korduv ohvrustamine vähendavad edasise iseseisva toimetuleku võimalusi ja suurendavad nii isiklikke kui riigieelarvelisi kulutusi (Kallaste jt 2015; Pettai jt 2016). Seetõttu koostas analüüsi põhjal hulga soovitusi ohvriabi kvaliteedi tõstmiseks ning on rõõm tõdeda, et paljud ettepanekud on praegu juba töös. Siinkohal väike valik tehtud ettepanekutest.

Üle tuleb vaadata ohvriabitöötajate arv ja paigutus. Sellega on Sotsiaalkindlustusamet juba alustanud, lisajõudu on saadud nii Tartus kui Tallinnas.

Töökoormuse mõõtmine. Intervjuude tegemise perioodil jäi mulje, et osa ohvriabitöötajatest on uppumas töösse. Ametikohtade tegeliku vajaduse hindamiseks võiks teha detailse töökoormuse mõõtmise. Tööülesannete täpsustamine aitaks jagada töökoormust veidi õiglasemalt ja töötajate jaoks sobivamalt.

Selgelt tuleks määratleda rollid ja vastutus. Ilmselt aitaks vastutusse selgust tuua MARAC³ projekti laienemine Eestis. Seda on ka juba tegema hakatud koos nn Pärnu pilootprojekti heade praktikate

² Uuring viidi läbi 2018. a veebruaris-märtsis. Ohvriabi osakond sai uue juhi aprilli lõpus ja sellest peale on olukord väga palju muutunud.

levitamise⁴. Eesmärk on aastaks 2021 saavutada olukord, kus perevägivald juhtumites tagatakse kõikjal Eestis ohvrile 24/7 kriisinõustamine juba sündmuskohal, vägivallatseja eemaldatakse ohvrilt ning kogu juhtumiga seotud asutuste nagu ohvriabi, politsei, KOV ja naiste tugikeskuste töö, sh andmevahetus, toimub kiiresti ja tõhusalt. Kohalikul tasandil hakkab koostööd koordineerima ohvriabitöötaja. Juhtumi täpsem üleandmine pakuks turvatunnet nii töötajale kui kliendile, juhtumeid ei jääks nii palju õhku rippuma kui praegu. Selge asjaajamise huvides peeti vajalikuks koostööleppide nt KOVidega, kus peaks kajastuma ka tagasiside andmise korraldus, sest paljusid häirib, et teistelt asutustelt ei saa hiljem tagasisidet.

Luaa teenusekirjeldused nendele teenustele, mida siiani kirjeldatud ei ole, sh ohvriabiteenusele endale. Praegu pole selgeid suuniseid, millistest komponentidest peab ohvri abistamine koosnema, kellega ja millal tehakse koostööd, mis mahus jne. Vähemalt teenuse miinimumnõuded tuleks paika panna. Kliendi jaoks võiks olla selge, kes mida talle pakkuda saab.

Töötada välja mehhanism teenuste mõju hindamiseks. Sotsiaalteenuste mõju hindamine ei ole kerge ülesanne ja intervjueritud olid eri meelt, kas ja kuidas seda teha saaks. Nt soovitati ohvriabitöötaja tegevuse kohta küsida hinnangut kohalikult koostöövõrgustikult. Mitmetes mõju hindamise uuringutes kasutatakse abisaajate arvamusid eri teenuste, nende kasu jms kohta. Seega, kuigi kliendi käest küsimine on keeruline, aitaks see siiski teenuse kasust

paremat pilti saada.

Rakendada tõhusamat järelevalvet teenuseosutajate üle. Hetkel ei ole kontrollinud psühholoogilise abi kulu hüvitamise suhtes, samuti teenuse vajalikkuse, mõjude või kestuse asjakohasuse kohta. Lahenduseks võiks olla vahehindamine teatud arvu nõustamiste järel, tagasiside psühholoogilt kliendi arengu kohta, kliendilt tagasiside küsimine.

Leida lahendus transpordiprobleemile. Transpordiprobleem on mõnes piirkonnas väga suur. Ohvrid ei saa tulla ohvriabitöötaja juurde ja ohvriabitöötaja ei pääse ka nende juurde, kuigi just isiklik kontakt aitab väga palju kaasa eduka nõustamissuhte loomisele. Sotsiaalkindlustusamet juba tegeleb selle probleemiga.

Pakkuda ohvriabitöötajatele ja lastekaitsetöötajatele vägivallateemalisi ühiskoolitusi. Lastekaitse ja ohvriabi erinevad arusaamad naistevastasest ja perevägivallast tulid esile mitmes piirkonnas. Ühised koolitused ja ümarlaud aitaksid paremini mõista vägivald tagajärgi ohvritele, sh vägivallada pealt näinud lastele. Signaale arusaamade lahknevusest on tulnud ka teistest allikatest, seega oleks väga oluline ühtlustada arusaamu ja seeläbi praktikat.

Leida lahendused töötajate läbipõlemise ennetamiseks. Intervjuude põhjal võis oletada, et umbes kolmandik töötajatest vajaks tuge rohkem kui siiani on saanud. Teistes riikides korraldatud uuringud kinnitavad abistajate läbipõlemise ohtusid ja riske, selles mõttes ei ole olukord meil kuidagi ebatavaline, kuid sellele tuleks kindlasti senisest enam tähelepanu pöörata.

³ *Multi-Agency Risk Assessment Conferences* – raskete lähisuhtevägivalla juhtumite puhul kasutatav võrgustikutöö meetod. Juhtumi hindamine, probleemide tuvastamine ja lahenduste otsimine spetsialistide (politsei, ohvriabi, kohalik omavalitsus, naiste tugikeskused jt) toimub koostöös ja jagatud vastutuse põhimõttel. Riske hinnatakse rahvusvaheliselt tunnustatud tõendus põhise vahendi abil.

⁴ Pärnu pilootprojekti tulemuste kohta loe <http://eelnoud.valitsus.ee/main#4r5w9RcS>

Arvestades töö pingelisust võiks supervisioon olla töö loomulik osa. Lisaks võiks korraldada regulaarselt kovisioone.

Seada ohvriabis tehtavale ennetus- ja teavitustööle selged eesmärgid. Nt võiks igal aastal valida olulisemad teemad, mida käsitletakse, või sihtrühmad, kellega sel aastal rohkem töötatakse. Laiemas plaanis oleks vaja läbi mõelda, kuidas ja mis kanalite kaudu ohvriabiteenust üldse tutvustada, sest liiga vähe inimesi jõuab abini. Septembris avati uus ohvriabi kodulehekülg, oktoobris avati esimene ohvriabi pop-up esindus uues kohtumajas. Seega on teavitustöö saamas uut hoogu.

Lisaks on vaja analüüsida psühholoogilise

abi kulu hüvitamise põhimõtete muutmise vajalikkust, samuti on vaja läbi mõelda ohvriabi poolt juriidilise abi pakkumise võimalused. Keerulisem ülesanne on ilmselt saavutada eri osapoolte rollides ja vastutuses suurem selgus, kuid see selgus on hädavajalik. Ainult siis saame kindlad olla, et kõik ohvrid saavad parima võimaliku abi. Igal juhul kinnitas uuring viimaste aastate arengute vajalikkust ja näitas, kui palju võimalusi on riiklikul ohvriabil kuritegude ja vägivalla ohvrite abistamiseks. Julgustan pöörduma ohvriabitöötaja poole, kontaktid leiab siit: www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi/ohvriabi-tootajate-kontaktandmed. **S**

Viidatud allikad

- Braun, V., Clarke, V.** (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Ekström, V.** (2018). Carriers of the Troublesome Violence: The Social Services' Support for Female Victims of Domestic Violence. *European Journal of Social Work*, 21(1), 61–73.
- Espenberg, K., Kiisel, M., Lukk, M., Soo, A., Themas, A., Themas, E., Villenthal, A.** (2017). Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. Tartu: Tartu Ülikool.
- FRA** (2014a). Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA** (2014b). Violence against women: an EU-wide survey. Main results report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Kallaste, E., Luuk, E., Järve, J., Kaska, M., Räis, M. L.** (2015). Vägivallakuritegude hind. Tapmise, röövimise ja vägistamisega kaasnevad kulud Eesti ühiskonnale. Tallinn: Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar.
- Ohvriabi seadus** (2017). RT I 2004, 2, 3; RT I, 04.11.2016.
- Pettai, I., Tiit, E.-M., Ruubel, L., Rist, J., Laidmäe, V.-I.** (2016). Perevägivalla hind *Eestis*. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut.
- TNS Emor** (2016). Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalla ja inimkaubanduse valdkonnas 2016. www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eesti_elanikkonna_teadlikkuse_uuring_soopohise_vagivalla_ja_inimkaubanduse_valdkonnas_2016.pdf. (27.11.2018).

Eesti elanike arvamus lastekaitsetööst ja meedia roll selle kuvandi kujunemisel

Tuuli-Brit Vaga

sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika magistrant, Tartu Ülikool

Uuringute andmeil muretsuvad Eesti lastekaitsetöötajad seepärast, et meedia kajastab nende tööd valdavalt negatiivselt (Mosin 2017, Viira 2017). Paratamatult kahjustab see valdkonna usaldusväarsust. Tuge vajaval perel on seetõttu raskem spetsialisti usaldada ja temalt abi vastu võtta (Maier 2009).

Lastekaitsevaldkonna töötajana tunnen, et adekvaatne pilt meie valdkonna ülesannetest ja võimalustest on väga oluline nii võrgustikupartneritele kui ka kogukonnaliikmetele. Kuna Eestis ei ole teadaolevalt lastekaitsetöö mainet elanikkonna silmis ega ka meedia mõju selle kuvandi kujunemisele seni eraldi uuritud, otsustasin teha seda oma lõputöös.

Kevadel valminud uurimuse¹ eesmärk oli saada ettekujutus, mida Eesti inimesed lastekaitsetööst arvavad ja mil määral on nende arvamust mõjutanud meedia. Töös on antud ülevaade lastekaitsetööst, kuvandi kujunemisest ja lastekaitsevaldkonna meediakajastusi puudutavast kirjandusest, analüüsitud 2017. aastal neil teemadel suuremates digitaalsetes meediaväljaannetes ilmunud artikleid ja lugejate kommentaare ning viidud 2018. aasta alguses läbi 1216

vastajaga küsitlus. Järgnevalt tutvustan uurimust ja selle põhjal tehtud ettepanekuid.

Lastekaitsetöö ja meedia mõju selle kuvandile

Lastekaitsetöö ülesanne on pakkuda lastele kaitset ja abi, soodustada iga lapse eakohast arengut, kasvamist turvalises ja hoolitsevas keskkonnas ning tagada tema õigused. Lastekaitsetöötajal tuleb oma töös lähtuda eeskätt lapse huvidest ning selgitada välja lapse arvamus teda puudutavates otsustes.

Välisautorid toovad uuringute põhjal välja, et meedias tuuakse lastekaitsetööd kajastades esile eelkõige selle ebatõhusust ja puudujääke (Thomlison ja Blome 2012, 246), spetsialiste aga kujutatakse pahatihti rumalate, ebaausate ja kiuslikena, kinnistades sellega stereotüüpe (Saint-Jacques jt 2012, 294). Kuid teatud puhkudel on juhtumite meediakajastused pannud analüüsima ka lastekaitse tegevustörkeid, millest tuleb õppida ja millele rohkem tähelepanu pöörata (Choate 2017, 22).

Kuvand on arvamus (nt inimesest, organisatsioonist, valdkonnast), mille kujunemist mõjutavad inimeste hinnangud ja

¹ Uurimistöoga „Meedia roll lastekaitsetöö kuvandi kujunemisel Eesti elanike arvates“ (juhendajad Kandela Õun ja Liilia Mänd) on võimalik tutvuda Tartu Ülikooli Pärnu kolledži kodulehel www.pc.ut.ee.

kogemused, aga ka objekti enda tegevus jm tegurid. Massimeedia on sageli tegelikkuse vahendaja, mille tõttu võib arusaam tekkida kellegi teise nägemuse kaudu. (Past 2007, 14–32) Sarnaselt identiteedile, võib ka kuvandi kohta öelda, et see on pigem protsess, mis muutub vastavalt kontekstile, mitte ei ole fenomen, mis on igavene (vt Strömpl 2018, 63).

Uurimismetoodika

Esmalt soovisin välja selgitada, kuidas kajastatakse meedias lastekaitsetööd ning kuidas suhtuvad sellesse lugejad, kes on kirjutatut kommenteerinud. Analüüsisin 2017. aastal kolmes suuremas digitaalses meediaväljaandes ilmunud artikleid lastekaitsetööst ning lugejate kommentaare. Artiklite leidmiseks sisestasin väljaannete otsingumootoris sõna „lastekaitse”. Valimiks kujunes 48 artiklit: 20 neist olid ilmunud Postimehes, 17 Õhtulehes ja 11 Delfis. Tekste ja kommentaare lahates kasutasin kirjeldavat ja kvalitatiivset sisuanalüüsi.

Struktureeritud ankeetküsitlusest võisid osa võtta kõik Eesti elanikud alates 16. eluaastast. Andmete kogumiseks postitasin elektroonilise ankeedi lingi laste ja perede teemasid käsitlevasse foorumisse ning Facebooki, paludes ankeeti jagada. Saatsin elektroonilise ankeedi ka Tartu Ülikooli Pärnu kolledži tudengitele ja vilistlastele ning üldhariduskoolidesse. Paberankeedid saatsin eakate päevakeskustesse. Palusin küsimustele vastata ka lastekaitsetöötajatel või sotsiaaltöötajatel, kes täitsid lastekaitsetöötaja ülesandeid. Küsitlusest võttis osa kokku 1216 inimest, kellest 208 olid endised või praegused lastekaitsetöötajad. Vastajaid oli igast vanuserühmast, erineva haridustasemega ning igast Eesti maakonnast, 89%

vastanutest olid naised ning 11% mehed. Üldankeedis oli 10 küsimust, mis puudutasid vastaja andmeid; tema kokkupuuteid lastekaitsega; allikaid, kust ta valdkonna kohta infot on saanud; vastaja hinnanguid lastekaitsetöö kohta esitatud väidetele ning lastekaitsetöötaja ülesannetele. Esitatud väited koostasid meedias avaldatud artiklite põhjal. Lastekaitsetöötajad või sel alal kunagi töötanud inimesed vastasid teise ankeedi küsimustele, millega hindasin nende arvamust lastekaitse valdkonna kajastamisest meedias.

Meedia mõju

Postimehes, Õhtulehes ja Delfis 2017. a ilmunud lugude puhul hindasin, kuidas ajakirjanik kajastab lastekaitsetööd. 48 artikli hulgas oli nii konkreetse juhtumiga seotud, olukorda kirjeldavaid kui ka uudislugusid. Kolmandikus artiklites oli lastekaitsetööd kirjeldatud pigem negatiivselt, 10% positiivselt ning ülejäänud olid neutraalse tooniga. Lastekaitsele heideti ette liigset või põhjusega sekkumist või siis mittesekkimist, aga ka erapoolikust. Vaid 10% artiklitest sisaldas omaavalitsuse lastekaitsetöötaja kommentaari.

Analüüsitud lugude hulgas ei leidunud ühtegi artiklit, kus oleks välja toodud, et pere toimetulek ja elukorraldus on pärast lastekaitsetöötaja sekkumist paranenud. Selline kajastus aga soodustab ühekülge ja negatiivse kuvandi teket.

Küsitluse andmetel on meedia – televisioon ja ajalehed – kodanikele väga oluline infoallikas, seda eriti neile, kellel pole lastekaitsega isiklikku kokkupuudet. Ka lastega pered kui peamine lastekaitsetöö sihtrühm saab lastekaitse kohta kõige rohkem infot ajalehest.

Meedial on oluline roll lastekaitsetöö

kuvandi kujunemisel. Analüüsidest vastajate hinnanguid meediast pärit väidetele lastekaitsetöö kohta, oli näha, kuidas ajalehest saadud info kujundab inimeste hoiakuid ning mõjutab nende hinnanguid lastekaitsetööle. Paljud meediast pärit väidetega nõustujad olid valdkonna kohta infot saanud just ajalehest. Sama pilt kordus ka lugejate kommentaare analüüsidest: üle poole negatiivsetest kommentaaridest oli kirjutatud artiklitele, milles oli lastekaitsevaldkonda kuvatud negatiivselt. Seda ilmestab hästi järgmine kommentaar: „*Just, nagu see C-komando lugu. Vanemad joovad, peksavad lapsi. Laps on sügelisi täis ja lastekaitse ütleb, et põhjust sekkumiseks pole.*”

Mida inimesed arvavad?

Hinnates lastekaitsetöö kohta esitatud väiteid, nõustus enamik inimesi sellega, et esmajärjekorras lähtutakse alati laste õigustest ja huvidest, lapse perest eraldamine on äärmuslik meede ning lastekaitsetöötajal on kohustus uurida igat talle laekunud informatsiooni. Samas nõustus enam kui pool vastajaist (58%) väitega, et „lastekaitsetöötajad ei tegutse, kui neid on vaja; kui neid ei ole vaja, tegutsevad ülemäära”.

Artiklites ja kommentaarides esines suhtumist, et lastekaitse sekkub kas liiga palju või siis ei tee seda piisavalt. Tähelepanuväärne on, et 83% kõigist lastekaitsevaldkonda puudutavatest kommentaaridest olid lastekaitsetöö suhtes negatiivsed. Lastekaitseeaduse järgi on igal inimesel kohustus abi vajavast lapsest teatada. Arvamus, et lastekaitsetöötaja ei tegutse, kui teda on vaja, ei julgusta aga inimesi abi vajavast lapsest teatama ning seetõttu võib lapse heaolu olla ohus.

Mida lastekaitsest teatakse?

Vastajad hindasid, mis nende arvates kuulub lastekaitsetöötaja ülesannete hulka. Kõige rohkem peeti lastekaitse ülesandeks vanemate nõustamist kõiges lapsi puudutavas, samuti nõustuti ülekaalukalt, et lastekaitsetöötaja hindab lapse abivajadust, selgitab välja lapse arvamuse, korraldab asendushooldust jt teenuseid, nõustab lapsi, teeb kodukülastusi, sekkub koduvägivalla juhtumitesse, koostab seisukoha lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes, tegeleb vanematevahelise suhtluse ja kokkulepetega ning korraldab ennetustööd. Samas peeti lastekaitsetöötaja kohustusteks ka tegevusi, mis tema pädevuste hulka ei kuulu: lastega mängimist, peretoetuste maksmist, vanemate hooldusõiguse piiramist, vanemate vaidluses ühe vanema esindamist. Selliselt vastanute hulgas oli isegi lastekaitsetöötajate võrgustikupartnereid. Inimeste vähene teadlikkus lastekaitsetööst kinnistab omakorda kuvandit, et lastekaitse sekkub liiga palju või liiga vähe: olukorras, kus lastekaitsetöötajalt oodatakse seda, mis ei ole tema pädevuses, võibki tekkida arusaam, et lastekaitsetöötaja ei tegutse professionaalselt.

Ülekaalus lood laste perest eraldamisest

Kuvandi seisukohast on väga oluline see, millistest sündmustest meedias kirjutatakse. Kolmandik analüüsitud artiklitest oli kirjutatud laste perest eraldamise teemal. Tegelikult on aga lastekaitsetöötajad hinnanud, et lapse perest eraldamise juhtumiga tegeldakse harvem kui kord kolme kuu jooksul või isegi mitte igal aastal (Viira 2017, 127). Suur osa elanikkonnast (89%) peab laste

perest eraldamist lastekaitse tööülesandeks, kusjuures rohkem arvavad seda need, kes ei ole valdkonnaga kokku puutunud.

Arvestades Mägi ja Vitsuti (2008, 59–60) väidet, et meedial on võime panna ühiskonda kajastatut uskuma, mõjutada ühiskonna taju ning sündmuste tähtsust ja kaalu, saab järeldada, et lapse perest eraldamise lugude suur osakaal võib jätta inimestele mulje, justkui see oleks üks peamisi lastekaitsetöötaja ülesandeid. Elus on olnud juhtumeid, kus ennetustööga tegeleva spetsialisti eesmärgiks on peetud hoopis laste eraldamist perest (Viira 2017, 38). See näitab, et meedia abil loodud kuvandi tõttu võib olla raskem ennetustööga inimesteni jõuda. Õigeaegse märkamise, teavitamise ja reageerimiseta võivad abi vajavad lapsed abist ilma jääda.

Ettepanekud olukorra parandamiseks

Uurimusele tuginedes arvan, et lastekaitsetöö maine parandamiseks on oluline suurendada koostööd meediaga, et lastekaitsetöötajatel tekiks rohkem võimalusi anda selgitavaid ja laste huve kaitsvaid kommentaare ning kurbade lugude kõrval ilmuks ka

edulugusid.

Lastekaitsetöö maine oleks ühiskonnas parem, kui meedia näitaks lastekaitsetöötajaid ekspertidena (Zugazaga jt 2006, 626–627). Nii ülikoolis kui ka Tervise Arengu Instituudi koolitustel tuleks õpetada lastekaitsetöötajatele avalikkusega suhtlemist. Sotsiaalkindlustusamet võiks luua lastekaitsetöötajatele ja meedia esindajatele ühise supervisiooniprogrammi nende omavahelise koostöö tõhustamiseks. Lastekaitsetöötajaid aga julgustan võimalusel alati andma kommentaare nende tööd kajastavate artiklite juurde. Ka siis, kui ei ole võimalik avada juhtumi üksikasju, saab ju selgitada oma tööülesandeid, põhimõtteid ja pädevuse piire. Sedasi saab põhjendada ka oma sekkumismeetodi valikut ja lugejad saavad meie tööst rohkem teada. Kuvandi kujunemise ja muutumise protsess on pikk ning tulemused ei avaldu kohe. Oluline on lastekaitsetöö kuvandit regulaarselt uurida ning püüda liikuda selle poole, et kuvand muutuks elanikkonna seas paremaks. Positiivse kuvandi abil on lastekaitsetöötajatel kergem jõuda abi vajavate lasteni ja kujundada usalduslikke suhteid inimestega.

S

Viidatud allikad

- Choate, P. W.** (2017). Jeffery Baldwin: A thematic analysis of media coverage and implications for social work practice. *Child Care in Practice*, 23, 21–33. doi:10.1080/13575279.2015.1126225 (20.11.2018).
- Lastekaitseeadus.** (2014). RT I, 28.11.2017, 19.
- Maier, E.** (2009). Stand up for social work. www.communitycare.co.uk/2009/03/10/stand-up-for-social-work/ (20.11.2018).
- Mosin, J.** (2017). Lastekaitsetöö fenomen kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja kogemusest lähtuvalt. Magistritöö. www.etera.ee/zoom/31897/view?page=1&p=separate&view=0,716,2481,1074 (20.11.2018).
- Mägi, H., Vitsut, L.** (2008). Infosõda: visioonid ja tegelikkus. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus.
- Past, A.** (2007). Mainekujundus ettevõtluses ja poliitikas. Tallinn: Äripäeva Kirjastus.
- Saint-Jacques, M.-C., Villeneuve, P., Turcotte, D., Drapeau, S., Ivers, H.** (2012). The role of media in reporting child abuse. *Journal of Social Service Research*, 38, 292–304. doi: 10.1080/01488376.2011.627232 (20.11.2018).

- Strömpl, J.** (2018). Sotsiaaltöö identiteedi põhilised komponendid. *Sotsiaaltöö* 20. aasta juubeli erinumber, 60–63.
- Thomlison, B., Blome, W. W.** (2012). Hold the presses: A commentary on the effects of media coverage of fatalities on the child welfare system. *Journal of Public Child Welfare*, 6, 243–254. doi: 10.1080/15548732.2012.683327 (20.11.2018).
- Viira, A.** (2017). Kohaliku tasandi lastekaitsetöö tulemuslikkuse suurendamine ja jätkusuutlik arendamine. www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/kohaliku_tasandi_lastekaitsetoo_tulemuslikkuse_suurendamine_ja_jatkusuutlikarendamine.pdf (20.11.2018).
- Zugazaga, C. B., Surette, R. B., Mendez, M., Otto, C. W.** (2006). Social worker perceptions of the portrayal of the profession in the news and entertainment media: An Exploratory Study. *Journal of Social Work Education*, 42(3), 621–636. <https://doi.org/10.5175/JSWE.2006.200500502>. (20.11.2018).

Tähelepanu nõudvad probleemid Tartu Ülikooli Pärnu kolledži sotsiaaltöö tudengite silme läbi

Anne Rähn

sotsiaaltöö korralduse osakonna juhataja, Tartu Ülikooli Pärnu kolledž

Tartu Ülikooli Pärnu kolledžis omandavad tudengid laiapõhjalised teadmised ja praktilised oskused sotsiaaltöö ja rehabilitatsiooni korralduse erialal. Õpingud võimaldavad töötada kõigi sotsiaalvaldkonna kliendirühmadega, olgu neiks lapsed, noored, eakad, erivajadusega inimesed, sõltlased või töötud. Õpitakse tundma ja analüüsima inimest ühiskonnaliikmena ja omas keskkonnas ning märkama sotsiaalseid probleeme. Enne kolledžiõpingute lõpetamist ning vilistlaste ridadesse astumist jätavad tudengid maha väärtusliku pagasi lõputööde näol.

Eriala lõpetanute sulest on aastate

jooksul ilmunud sedavõrd huvitavaid ja asjalikke teemakäsitlusi, et tekkis soov neid jagada ka laiemas lugejaskonnaga. Oma lõputöodes käsitlevad tudengid selliseid probleeme ja valupunkte, millele lahenduste leidmine võiks olla nii sotsiaalvaldkonna töötajate kui kõigi probleemide märkavate inimeste kaasaraäkimise koht. Käesolevas artiklis tutvustan 2018. aastal kaitstud lõputöid. Sotsiaalvaldkonna tudengitele omaselt nähakse probleeme üsnagi avaralt, neid ei leita vaid omas kitsas valdkonnas. Lennult haaratakse ka teemasid, mis asuvad valdkonna piirimail, aga samuti

teemasid, mis tulenevad ühiskonnas äsja toimunud või toimuvatest sündmustest ja ümberkorraldustest.

Suurt tähelepanu pööravad meie tudengid sotsiaalvaldkonnas töötavate inimeste töökoormuse ja turvalisusega seotud teemadele, samuti valdkonna kuvandit mõjutavatele teguritele. **Tuuli-Brit Vaga** lõputöö „**Meedia roll lastekaitsetöö kuvandi kujunemisel Eesti elanike arvates**” eesmärk oli selgitada välja lastekaitsetöö kuvandi kujunemine Eesti elanikkonna seas ja meedia roll selle kuvandi kujundajana. Tuginedes töös käsitlemist leidnud teoreetilistele lähtekohtadele ning lõputöö tulemustele, mis on saadud nii ankeetküsitluse kui ka dokumendianalüüsist, saab järeldada, et Eesti inimestel on kujunenud järgmised kuvandid lastekaitsetööst: lastekaitsetöötaja ei tegutse, kui tema abi on vaja; kui tema abi ei ole vaja, tegutsetakse ülemäära; lastekaitsetöö peamine funktsioon on laste perest eraldamine. Sellist kuvandit kinnistab lastekaitsevaldkonna kajastamine meedias: igas kolmandas analüüsitud artiklis oli lastekaitsetööd kajastatud negatiivselt. Autori arvates võib just elanikkonna vähene teadlikkus lastekaitsetööst võimaldada meedial kujundada lastekaitsetöö kuvandit. Lastekaitsetöö kuvandi parandamisel on väga oluline lastekaitse ja meedia eesmärgistatud koostöö.

Sotsiaaltöötaja ülesanded ja roll erinevates sotsiaaltöoga seotud valdkondades (haridus, tervishoid jt) on tudengite lõputöodes alati tähelepanu leidnud. **Piret Laanesoo** lõputöö „**Sotsiaaltöötaja roll palliatiivravis Tallinna ja Tartu haiglate näitel**” käsitleb sotsiaaltöötaja rolli seni vähe käsitlemist leidnud keskkonnas. Lõputöö annab ülevaate palliatiivravis ja hosiipitsis töötavate

sotsiaaltöötajate tegevusest. Palliatiivravi ja hosiipitsi meeskonnas töötava sotsiaaltöötaja rolli tähtsus tuli selgelt välja intervjuudest. Sotsiaaltöötaja on võtmeisikuks meditsiini-personali hulgas, tegeldes patsiendi ja tema omaste psühhosotsiaalsete ja majanduslike murede lahendamise ja leevendamisega. Isiklikus elus lähedase raske haiguse või surma kogemine on muutnud sotsiaaltöötajad oma töös küpsemaks ja paremaks eelkõige seetõttu, et olukord on asetanud nad lähedase rolli. Seetõttu mõistavad sotsiaaltöötajad oma töös paremini omaste tundeid ja ka patsiendi järelejäanud elu väärtust. Uuriti ka sotsiaaltöötajate arvamusi eutanaasia lubamise vajalikkuse kohta. Uurimuses osalenute hinnangul pole Eesti ühiskond eutanaasia seadustamise arutamiseks valmis, pigem nähti vajadust palliatiivravi ja hosiipitsi arendamise järele.

Igal aastal on tudengid oma lõputöodes võtnud uurida haridusvaldkonnaga seotud teemasid. Ka sel aastal oli mitu selle suunalist uuringut: analüüsiti tavakooli õpetajate valmisolekut töötada HEV lastega, kiusamiskäitumise ennetamist lasteaias, õpetajate ja lapsevanemate koostööd gümnaasiumis. **Ave Sikk** koostas lõputöö teemal „**Põhikooli õpilaste suitsidaalne käitumine sotsiaalpedagoogide pilgu läbi Tartu linna näitel**”. Positiivsena märgib töö autor, et meedia on taas hakanud käsitlema noorte depressiooni ja suitsiidiga seotud teemasid, mis toob välja kitsaskohti Eestis, aitab inimestel märgata suitsidaalse käitumise ilminguid ja abi saamise võimalusi. Töös on kirjeldatud sotsiaalpedagoogide praktikas esinevaid juhtumeid ning nende seisukohti antud teema suhtes. Kõige olulisema kitsaskohana nimetati pikki järjekordi nii psühhiaatri juurde ravile

kui ka psühholoogi konsultatsioonile pääsemiseks, samuti vanemlike oskuste puudumist probleemiga tegelemiseks. Töös jõutakse järeldusele, et laste abistamiseks tuleb alustada lapsevanematest, nende teadlikkuse tõstmisest ning varajasest märkamisest: sekkuda tuleb võimalikult vara, et noore probleem ei kasvaks nii suureks, et ta näeb ainsa lahendusena endalt elu võtmist. Sotsiaalpedagoogid peavad oma ülesandeks suitsiidimõtetega lapse varast märkamist, usaldusliku suhte loomist ja tema mure ärakuulamist.

Haldusreformi esimesed tulemused on uus ja huvitav teema, mille käsitlemist võib eeldada ka lähitulevikus ning siis saab loota ka juba sügavamale analüüsile. Sel aastal uuris **Koidu Kütt** teemat „**Ühinenud omavalitsuste hoolekandetöötajate kohanemine muutustega Lääneranna valla näitel**”. Autor toob välja, et elanikkonna jaoks on olulised nii stabiilsus seoses töökoha, turvalisuse, lasteasutuste, transpordi-, hoolekande- ja muude teenustega kui ka kohanemine toimunud muutustega. Selle tagamiseks on omavalitsuste juhtidel vaja teada ka seda, millisena näevad koduvalda sotsiaaltöötajad. Uuringust selgus, et osavaldade sotsiaaltöö spetsialistid on valmis tegema omavahel koostööd ja et nad on huvitatud igakülgsest võrgustikutööst ka valdkonnaväliselt. Koostöö ja elukestev õpe annavad spetsialistile võimaluse areneda ja arendada ka sotsiaaltööd.

Koostöö eri tasanditel ja eri sihtgruppide vahel on teema, mis pea igal aastal tudengite meeli köidab. Huvipakkuvaks lõputööks sellel teemal oli **Taavet Ollino** uuritud „**EELK koguduste koostöö kohalike omavalitsuste ja vabatahtlikega koguduste poolt korraldatavas**

sotsiaaltöös Pärnu maakonna näitel”.

Uurimistöö eesmärgiks püstitas töö autor välja selgitada koguduste ja kohalike omavalitsuste ning vabatahtlike koostöö võimalused ja viisid. Ollino rõhutab, et diakoonia ja sotsiaaltöö põhimõtted on väga sarnased, kuna jagavad eetilisi tõekspidamisi õiglusest, võrdsusest, inimväärikusest ja inimõigustest. Mõlemad hoolivad väga nõrgemate aitamisest. Suurim erinevus diakoonia ja sotsiaaltöö vahel on selles, et üks on sügavalt usupõhine ja Jumalale toetuv ning teine on ilmalik. Kõiges muus diakooniatöö ja sotsiaaltöö väärtused ja eesmärgid kattuvad, mille tõttu võib diakooniat pidada usulise alusega sotsiaaltööks. Uurimistöös toodi välja, et kogudused ja kohalikud omavalitsused teevad omavahel koostööd peamiselt infovahetuses, niisiis võib koostööd lugeda siiski väheseks. Kogudused on väljendanud muret, et haldusreform on koguduste ja kohalike omavalitsuste vahelistes suhetes segadust tekitanud.

Laste ja noorte käekäik ning nende toimetulekuga seonduv on tudengite lõputöodes pärvinud suurt tähelepanu. **Marit Raud** uuris teemat „**Asenduskodu noorte ettevalmistus iseseisvaks eluks Haiba lastekodu näitel**”. Autor ütleb, et kuna asenduskodu on asendushoolduse vormide seas loomulikust perekeskonnast kõige erinevam, mõjutab see tugevalt ka laste kasvandike elukäiku. Asenduskodus kasvanud noorte hilisemat toimetulekut käsitlevad andmed siiani puuduvad, nõnda ei ole võimalik analüüsida iseseisvaks eluks ettevalmistuse efektiivsust. Uuringust selgus, et Haiba lastekodu noorte ettevalmistuses iseseisva elu alustamiseks jäävad puudlikuks argi- ja suhtlemisoskused, isikliku eelarve planeerimine ja tugivõrgustik.

Ettevalmistuse parandamiseks peab autor oluliseks kaasamist, asutustevahelist koostööd, professionaalse tugiisiku olemasolu ning asenduskodus elavatele noortele võimalikult peresarnaste tingimuste loomist.

Juba mitmendat aastat on üheks populaarsemaks teemaks töövõime-reformiga kaasnenud muudatused, seda nii tööandjate kui ka töövõtjate poolt vaadatuna. Nii on analüüsitud sotsiaalselt haavatavate inimeste toimetulekut tööle saamiseks ja nende tööol püsivust. **Sille Kask** oma lõputöös „**Psüühiliste erivajadustega inimeste töölesaamise võimalused Pärnu linna näitel**” toob välja, et tööga hõivatute osakaal psüühiliste erivajadustega inimeste seas on väike, kuid soov töötada märgatavalt suurem, sest sõltumata psüühikahäirest on eneseteostuse vajadus omane igale inimesele. Töö leidmisel on mitmeid takistusi, sealhulgas psüühiliste erivajadustega inimeste madal haridustase, aga ka neile osaks langev tõrjutus ühiskonnas. Kask toob probleemina välja ka selle, et kehtivad riiklikud abinõud, mille eesmärk on kaasa aidata puudega inimeste värbamisele, ei ole ettevõtjate jaoks motiveerivad, kuna pakutavate hüvedega

kaasnevad lisakohustused. Tööandjad leidsid, et psüühikahäirega inimeste tööle saamise soodustamiseks tuleb luua jätkusuutlikud programmid nii tööandjate koolitamiseks kui ka psüühikahäirega isikute jõustamiseks.

Põnevaid ja inimesi sügavalt puudutavaid teemasid oli teisigi. Näiteks leidsid käsitlemist üldkasuliku töö korraldusega seonduv, sissepääsude kohanemisprotsessiga toimetulek, takistused hooldusperedele teenuste osutamisel, Euroopa toiduabi toetused, sotsiaalteenuste kättesaadavus alaealiste laste füüsilisest isikust eestkostjatele, vähihaigete lastega perede psühhosotsiaalne toimetulek ja tugiteenuste vajadus, lapse hooldusõigusest ilmajäämise korraldus emade poolt nähtuna ja nii mõnedki teised. **S**

Lähema huvi korral saab TÜ Pärnu kolledži sotsiaaltöö- ja rehabilitatsiooni korralduse tudengite lõputöödega tutvuda aadressil: www.pc.ut.ee/et/raamatukogu/sotsiaaltöö-rehabilitatsiooni-korraldus.

Laste esindajate suutlikkus toetada lapse osalemisõigust perest eraldamisel. IDEA projekti tutvustus

Judit Strömpl

Tartu Ülikool

Lapse heaolu sõltub sellest, kas tema õigused on kaitstud. Lapsi kaitsevad rahvusvahelised kokkulepped ja Eesti seadused, mida järgivad nii lapsevanemad, pedagoogid kui ka teised spetsialistid. Üks lapse põhiline õigus on osaleda kõigi tema elu puudutavate otsuste tegemises. Lapse elukäiku mõjutavate otsuste tegemine võib olla raske nii täiskasvanutele kui ka lastele endile. Ilmselt üheks kõige raskemaks otsuseks on see, kui last on vaja tema enda huvides eraldada tema sünniperest. Lastekaitsetöötajad ja advokaadid, kes last selles protsessis esindavad, vajavad rohkesti mitmesuguseid teadmisi ja oskusi, et teha oma tööd parimal viisil.

Mul on hea meel jagada ajakirja lugejatega IDEA projekti käigus saadud teadmisi. IDEA on lühend rahvusvahelise interdistsiplinaarse kaheaastase (2017–2019) tegevusuuringu ingliskeelsest pealkirjast¹. Uuringu sihtrühmaks on laste esindajad kohtumenetluses: lastekaitsetöötajad ja advokaadid. Uuringust võtavad osa Corki ülikool Iirimaalt, Göteborgi ülikool Rootsist, Tampere ülikool Soomest, Szegedi ülikool Ungarist ja Tartu ülikool Eestist. Eestis on projekti põhitäitjad Katre Luhama

(dr. jur) õigusteaduskonnast ning Judit Strömpl (Ph.D) ja Merle Linno (MSW) ühiskonnateaduste instituudist.

Projekti eesmärk on laste esindajate professionaalse suutlikkuse süvendamine laste õiguste kaitsel eriti tundlike juhtumite menetlemisel, nagu on seda lapse perest eraldamine. Eesmärk saavutatakse nelja tegevuse kaudu: 1) teemakohase teaduskirjanduse läbitöötamine, 2) küsitluse teel ülevaate saamine laste esindajate pädevusest, 3) koolituskava koostamine ja koolituse läbiviimine eelnevate tegevuste baasil saadud teadmiste tuginedes, 4) tulemuste tutvustamine artiklite ja konverentsiettekannte kaudu rahvuslikul ja rahvusvahelisel tasandil.

Kuna küsitluse tulemustest ilmub ülevaateartikkel ajakirjas *Juridica*, siis siinkohal keskendun lapse osalemise teemale, kasutades küsitlusest saadud tulemusi vaid selle teema kohta ning lisaks kirjanduse ja koolituse materjale.

Taustaks

Küsitluse kaudu loodeti saada vastus kahele uurimisküsimusele: 1) kuidas lapse

¹ *Improving Decisions through Empowerment and Advocacy (IDEA): Building Children's Rights Capacity in Child Protection Systems* (Laste esindajate professionaalse suutlikkuse tõstmine).

esindajad hindavad oma professionaalset suutlikkust kaitsta laste õigust osaleda kõigis neid puudutavate otsuste tegemises, 2) missugused on asjatundjate vajadused oma professionaalse suutlikkuse tõstmisel. Küsimustiku töötas välja rahvusvaheline meeskond Soome partneri juhtimisel. Küsitlus toimus 2017. a suvel, ankeedi täitis 86 lastekaitsetöötajat ja 19 advokaati. Saime ka kirju, milles spetsialistid seletasid, et nad ei tegele lapse perest eraldamise juhtumitega ega saa seetõttu küsimustikku täita. Algul hindasime advokaatide osalemisaktiivsust madalaks, kuid koolituse ajal saime spetsialistidelt kinnitust, et valim on siiski esinduslik, sest hetkel Eestis esindabki lapsi perest eraldamise menetlemisel u 30 advokaati.

Koolitus toimus kolmes järgus ajavahemikul aprill – august 2018. Iga etapp kujutas endast 8tunnist koolituspäeva. Koolituspäevad olid omavahel sisuliselt seotud, kuid igal päeval oli üks-kaks põhiteemat. Esimese päeva teema oli „Lapse areng kiindumusteooria raamistikus”, millest rääkis Kenti ülikooli professor David Shemmings. Teine koolituspäev „Laps menetluse osalejana” oli pühendatud lapse osalemisõiguse toetamisele lapse esindamise kaudu kohtumenetluses. Kolmanda koolituspäeva teema oli „Spetsialistide koostöö ja enesehoid emotsionaalselt raskete juhtumite (sh lapse perest eraldamise) menetlemisel”. Koolituse lektoriteks olid projekti põhitäitjad ja kogenud praktikud: vandeadvokaat Ene Ahas, PPA Lõuna prefektuuri lastekaitsetalituse juht Liia Kilp, arst-psühhiaater Anne Daniel-Karlsen ja hiljuti spetsialisti enesehoiu teemal magistritöö kaitsnud Kerli Kanniste.

Koolitus oli võimalik läbida täies mahus või osaliselt sessioonidena. Täies mahus läbinud pidid tegema ka koduse töö ning

said selle kohta ka tunnistuse (2 ainepunkti). Koolituses osales kokku 53 asjatundjat, nendest 15 täitis kava täies mahus ja 38 osales üksikutel koolituspäevadel.

Spetsialistide teadmised ja oskused lapse osalemisõiguse toetamisel

Küsitlusest selgus, et Eesti spetsialistid hindavad oma teadmisi lapse õigustest kõrgemalt, võrreldes teiste osalejariikide spetsialistidega. Respondendid hindasid väga oluliseks kõigi õiguste tagamist, kuid kõige olulisemaks pidasid nad tagada lapse õigust olla kaitstud (99% lastekaitsetöötajatest, edaspidi Lt, ja 98% advokaate, edaspidi Ad); õigust esindajale (97% Lt ja 96% Ad) ning õigust olla ära kuulatud (98% Lt ja 95% Ad). Lastekaitsetöötajad hindasid kõrgelt ka lapse õigust olla informeeritud eakohases keeles (95%), advokaadid aga õigust perekonnaelu kaitsele (94%). Laste õigust osaleda kohtumenetluses seoses tema perest eraldamisega hindasid spetsialistid kõigis osalejariikides võrreldes eelpoolmainitud õigustega madalamalt, mis tulenes sellest, et nad tunnevad end ebakindlalt selle õiguse rakendamisel. Vastustele lisatud kommentaaridest nähtub, et spetsialiste muudab ettevaatlikumaks kohtumenetluse eeldatavalt emotsionaalselt traumeeriv mõju lapsele. Samas kirjandusest selgub, et lapsed, kel oli võimalus osaleda kohtumenetlustes, olid vähem traumeeritud võrreldes nendega, kel selline võimalus puudus (Weisz jt 2011). Samuti näitavad uurimused, et lapsed tahavad osaleda neid puudutavate otsuste tegemises, kuna see jõustab neid, toetab nende positiivse minapildi kujunemist ja sõltumatuse tunnet (vt nt Bijleveld jt 2013, Cashmore 2011, Kilkelly ja Lundy 2006, Lundy 2007 jpt). Uuringud näitavad, et lapsed, kes said osaleda oma perekonnaga

seotud otsuste tegemises – nt perest eraldamine või hooldusõiguse määramine –, mitte ainult ei tundnud end paremini, vaid õppisid selle käigus paremini mõistma, kui raske on teatud olukordades teha õigeid otsuseid, ning nõustusid kergemini alluma tehtud otsustele isegi siis, kui nad algul soovisid midagi muud. Osalemine aitas lastel paremini mõista, miks tehti just niisugune otsus. Nii et põhiline probleem ei ole selles, kas laps peaks osalema või mitte, vaid selles, kuidas seda kõige paremini korraldada.

Lapse osalemine võib olla otsene: laps viibib kohtusaalis, või kaudne: last esindab kohtusaalis esindaja, kes suhtleb lapsega enne kohtuistungit (vt nt Enroos jt 2017). Siiski tuleb meeles pidada, et lapse osalemine on tema õigus, mitte kohustus. Täiskasvanute kohustus on aga kindlustada lapsele selle õiguse teostamine. Lapse õigus osaleda ei tähenda ka seda, et last tohib ära kasutada info allikana või tunnistajana. Sellepärast räägib lapsesõbralik õigusemõistmine lapse ärakuulamisest, mitte ülekuulamisest. Lapse osalemise esmane eesmärk on raskel eluperioodil teda aidata. Lapse osalemine sisaldab rea komponente. Lapse osalemine Lundy mudeli järgi tähendab mitte ainult tema ärakuulamist (LÕK art 12) turvalises kohas usaldusväärse täiskasvanu poolt, vaid ka lapse informeerimist lapsele arusaadavas keeles (LÕK art 13), lapse parimate huvide silmas pidamist (LÕK art 3), tema kaitset (LÕK art 5 ja 19) ja diskrimineerimise keeldu, st kõigi laste võrdset kohtlemist (LÕK art 2) (Lundy 2007).

Ka koolituse käigus arutati palju teemal, mis on lapse osalemise esmane eesmärk. Uuringud näitavad, et kõige rohkem traumeerib inimest, sh ka last teadmatuse, info puudumine. Sellepärast on lapse osalemise võimaldamise esimene eesmärk

anda lapsele põhjalikku informatsiooni toimuvast talle arusaadavas keeles.

Suhtlemine lapsega

Töölalt oskust lastega suhelda hindasid kõik IDEA küsitluses osalenud väga oluliseks (74% Lt ja 32% Ad) või üsna oluliseks (20% Lt ja 50% Ad). Samas hindasid mõlema rühma respondendid oskust suhelda vähemusgruppidesse kuuluvate lastega madalalt: 85% Lt ja 100% Ad tundis, et ei oska neid lapsi kaasata. Samas väljendas vaid 73% lastekaitsetöötajatest ja 68% advokaate soovi õppida, kuidas kaasata vähemusgruppidesse kuuluvaid lapsi.

Mis puudutab eri vanuses lastega suhtlemise oskust, siis kõige paremini oskavad asjatundjad enda hinnangul suhelda 7–12 aastaste lastega (95% Lt ja 92% Ad hindas seda oskust üpris heaks või väga heaks), lastega vanuses 0–7 ei osanud üldse suhelda ainult 2% Lt ja 7% Ad. Siiski oli enamikul hinnang suhtlemisoskusele alla 7 ja üle 12 aastaste lastega üpris kõrge: 88% Lt ja 85% Ad arvas, et oskab väikeste lastega üpris hästi või väga hästi suhelda ning tundub, et kõige kriitilisemalt hinnati oskust suhelda 13–18aastaste lastega. Teiste riikide asjatundjad hindasid oma oskust suhelda eri vanuserühmadesse kuuluvate lastega nii, et mida vanem on laps, seda paremini osatakse temaga suhelda. Seevastu Eesti spetsialistid hindasid oma oskust suhelda vanemas teismeeas lastega madalamalt, kui oskust suhelda nooremate lastega. Kommentaaridest selgus, et spetsialistide arvates ei ole vanemad lapsed enam nii siirad, kui väiksemad lapsed, ning püüavad varjata koduse olukorra üksikasju. Kõige olulisemaks takistuseks lapsega suhtlemisel hindasid nii lastekaitsetöötajad kui advokaadid piiratud aega (58% Lt ja

45% Ad); soovi vältida lapsele pingeolukorra tekitamist (56% Lt ja 50% Ad) ning kahtlemist, kas laps suudab olla avameelne (41% Lt ja 44% Ad). Enamik küsitletust pidas lapse seisukohtade väljaselgitamiseks väga vajalikuks lapsega isiklikult kohtuda (96% Lt ja 78% Ad).

Vaatamata sellele, et küsitletud hindasid oma suutlikkust lastega suhelda kõrgelt, vastas 84% Lt ja 95% Ad küsimusele, kas nad on kasutanud lapsesõbralikke kirjaliku suhtlemise viise (näiteks kirjutanud lapsele kirja), eitavalt. Siit võib teha järelduse, et Eesti spetsialistid kasutavad eelkõige suhtlemise suulisi vorme.

Koolitusel osalejatel oli võimalik kodutööna kirjutada 9aastasele poisile kiri seletusega, miks tema ja 6aastane õde perest eraldati. Olukord oli ette antud: tegemist oli perega, kus mõlemad vanemad kasutasid laste suhtes füüsilist vägivalda. Andra Piirsalu kiri, mille esitan lühendatult, näitab, et Eesti spetsialistid ikkagi oskavad kasutada ka lapsesõbralikku kirjalikku keelt.

Tere, Indrek!

Minu nimi on Andra, olen sinu sotsiaaltöötaja, kelle ülesanne on sind ja su õde aidata. Kirjutan sulle, et saaksid võimalikult kiiresti teada, mida oleme sinu ja su õe jaoks viimastel päevadel teinud.

Ma tean, et sinu ja su õe elus ei ole alati kõik väga rõõmus olnud ning ema-isa on olnud mõnikord teie vastu kurjad. Kindlasti ei ole see sellepärast, et nad teid ei armastaks, nad lihtsalt hetkel teisiti ei oska. Ja seetõttu otsustas kohtunik täna, et emale-isale on vaja natukene aega, et nad saaksid õppida, kuidas edaspidi oma poja ja tütreaga sõbralikumalt koos olla.

Selleks et ema ja isa saaksid võtta aega ja

natuke juurde õppida, arvas kohtunik, et teie jaoks oleks parim see, et me teid praegu koju tagasi ei vii. Selle asemel leiame teile mõneks ajaks uue koha, kus teil on soe ja turvaline, antakse iga päev hästi süüa ja kus tõenäoliselt leiate ka uusi sõpru. Selle nimeks on turvakodu ja seal võetakse teid sõbralikult vastu.

Millal te enda vanemaid taas näha saate, seda ma praegu öelda ei oska. Kui see juhtuma hakkab, siis annan teile kindlasti sellest kohe ka teada. Mis nüüd edasi saab? Homme, pärast seda kui olete õega üles tõusnud ja hommikusöögi ära söönud, tulen koos ühe teise naisega teile järele, et teid turvakodusse viia ja vaadata, et teie mõlemaga oleks kõik hästi.

Hea Indrek, ma loodan, et minu selgitustest oli sulle abi ja saad nüüd julgemini homset päeva oodata. Kui mõni asi ei saanud päris selgeks, siis anna mulle kindlasti homme teada, proovin üle rääkida sulle. Tee seda päris julgesti, sest on väga oluline, et sa kõigest juhtunust aru saaksid.

Ja igal juhul pea palun meeles, et kuigi elate õega alates homsest teisest kohas, armastavad vanemad teid õega ikkagi edasi. Loodame koos, et see aeg tuleb varsti, millal saate nendega taas kokku.

*Kohtumiseni homme
Andra*

Kokkuvõte

Eesti spetsialistide kõrge hinnang oma teadmiste lapse õigustest ja lapsesõbraliku menetlemise oskustele väärib tunnustust. Ilmselt on see seotud lastekaitstes toimunud kiire arengu ja seadusemuudatustega, mis on pannud spetsialiste oma teadmisi täiendama, aga ka mitmete uuringute ja koolitustega. Samas võib nii küsitluse kui koolitustel toimunud arutelude põhjal

järeldada, et spetsialistide oskused toetada laste osalemist ja heaolu vajavad jätkuvat arendamist. Perest eraldatavat last tuleb käsitleda kui abivajavat, kes on ilma jäänud mitmest õigusest (nt õigusest kasvada üles oma sünniperekonnas), seepärast on eriti tähtis toetada teda alles jäänud õiguste kasutamisel, nt luues soodsaid tingimusi tema osalemiseks kohtumenetluses. Selleks tuleks eelkõige tõsta lastekaitsetöötajate ja advokaatide pädevust. Eestis tuleb välja töötada pikaajaline koolitus, kus lastega

tegelevad spetsialistid saaksid õppida ja harjutada eri vanuses ja taustaga lastega suhtlemist. Ühe-kahe päevasest koolitusest suhtlemisoskuse omandamiseks ei piisa.

Lõpetuseks tänan kõiki küsitluses ja koolituses osalenud spetsialiste ja soovin neile jõudu nende raskes ja äärmiselt olulises töös laste õiguste kaitsemisel, sest õiglaselt koheldud ja hoitud lastest kasvab meie homne põlvkond. **S**

*E-post: ideaestonia@ut.ee; web: <http://ideachildrights.ucc.ie>;
koolitusmaterjalid: <https://sisu.ut.ee/lapseoigused/avaleht>.*

*Co-Funded by the Rights, Equality and Citizenship (REC)
Programme of the European Union.*

Viidatud allikad

- Bijleveld, van G. G., Dedding, C. W. M., Bunders-Aelen, J. F. G.** (2015). Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review. *Child and Family Social Work*, 20, 129–138.
- Cashmore, J.** (2011). Children's participation in family law decision-making: Theoretical approaches to understanding children's views. *Children and Youth Services Review*, 33, 515–520.
- Kilkelly, U., Lundy, L.** (2006). Children's rights in action: using the UN Convention on the Rights of the Child as an auditing tool. *Child and Family Law Quarterly*, 18(3), 331–350.
- Lundy, L.** (2007). „Voice” is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942.
- Weisz, V., Wingrove, T., Beal, S. J., Faith-Slaker, A.** (2011). Children's participation in foster care hearings. *Child Abuse & Neglect*, 35, 267–272.

Mehed garaažis ehk CoMe Strong projekt

Felika Tuul

projekti koordinaator, Tartu Ülikool

Tartu Ülikool on Interregi (EU) toel koostöös Turu Ametikõrgkooliga käivitanud projekti CoMe Strong (Connecting Men and Stronger Local Communities), et algatada klubilisi tegevusi 45–75aastastele meestele.

Miks me seda teeme?

Ühiskond eeldab meestelt mehelikkust. Valdava arusaama kohaselt peab mees olema agressiivne, tundekülm, domineeriv, saavutustele ja karjäärile keskendunud perekonna ülalpidaja. Sellisest rollist kõrvalekaldumine võib kaasa tuua nii madala ühiskondliku positsiooni ja tunnustuse puudumise, kui ka mehe ebakindluse, madala enesehinnangu ja ennasthävitava käitumise.

Eesti ühiskonnas on maskuliinsuse kriis märgatav: see väljendub meeste lühemas elueas, riskikäitumises, suitsiidides, tööalases stressis, ebatervislikes eluviisides, südamehaigustes ja lähedaste suhete katkemises (Mees sotsiaaluuringu subjektina 2007).

Ühiskonnas on levinud stereotüübid ka vanemaealiste inimeste kohta, mis iseloomustavad neid haigete, teistest sõltuvate, seniilsete, aoseksuaalsete, sotsiaalselt isoleeritute, mitteaktiivsete, rumalate, kurvameelsete, arenemisvõimetute, töötamiseks sobimatute, isikupäratute inimestena (Tambaum 2016).

Me kõik oleme ühiskonnaga seotud, elame ja areneme suhtes ühiskonnaga. Seega

võib vanemaealisi diskrimineerivas kogukonnas elav vananev mees kergesti omaks võtta ebaõiged hoiakud: tunda end (nt töölt kõrvale jäädes) kasutu ja ebavajalikuna ning hakata ka vastavalt mõtlema/käituma.

Päevakeskustes jm pakutava huvitegevuse sihtrühmaks on valdavalt naised (nt käsitööringid, võimlemine, tantsimine), naised ja mehed koos (laulukoorid) või on tegevused seotud kindla hobiga. Kahjuks on just meestele suunatud tegevusi vähe, see aga võib tähendada, et meestel on ka vähem võimalusi kogukonnaelus osalemiseks (Reynolds jt 2015, 531–551) ja vaimse toe saamiseks. Näiteks on tõendatud, et meeste klubis käimine ja kokkupuude teiste meestega aitab säilitada mehelikkust ja parandada eakusega kaasnevate elumuutustega toimetulekut (Carragher ja Golding 2015, 152–168). Suhtlemine on vanema eaga kohanemisel väga oluline, sest see aitab kogeda positiivseid emotsioone ja tõlgendada elus aset leidnut. Koos teistega tegutsedes antakse oma elule uusi tähendusi ning seatakse eesmärgid, mis on vaimse heaolu ja iseseisvuse aluseks. Iseseisev ja

sihiteadlik vanemaealine tuleb paremini ja kauem oma eluga toime (Diehl ja Wahl 2010, 340–350).

Üksindus on ohtlik

Aktiivne vananemine tähendab vaimset, sotsiaalset ja psüühilist heaolu kogu elukaare kestel. Selleks on vaja pikendada tervislikult elatud aastaid, parandada elu kvaliteeti ja eluga rahulolu.

Sotsiaalne kaasatus toetub inimese vajadustele, huvidele ja võimekusele. See vähendab terviseriske ja toetab iseseisvat toimetulekut ning heaolu. Üksindust kogevatel inimestel on kõrgem haigestumus- ja suremusrisk (kardiovaskulaarsed haigused, diabeet, kognitiivse võimekuse langus, depressioon, dementsus jne) (WHO 2002).

Kiire elutempoga heaolühiskonnas on sotsiaalne isolatsioon üha suurem probleem. Üksindusega seonduvat on uuritud pigem vanemaealistes seas ning on leitud, et just eakamad inimesed kuuluvad suurema tõenäosusega riskirühma (lähedaste kaotus, laste iseseisvumine jne). Kuid tänapäeval võivad üksindust kogeda igas eas inimesed ja seda vaatamata omaste olemasolule, arvukatele sotsiaalsetele kontaktidele või teistega koos elamisele. Inimene võib tunda end emotsionaalselt üksikuna, kui tema elus puuduvad tähendusrikkad suhted. (Drennan jt 2018, 1113–1132). Seega on äärmiselt tähtis, et sotsiaalpoliitika kujundajad väärtustaksid – eriti just vananeva rahvastikuga riikides, mille hulka kuulub ka Eesti – ennetustööd ja inimeste heaolu vanemas eas.

Positiivseks näiteks sobib Suurbritannia, kus on üksindusega seotud probleeme teadvustatud ning spordi- ja kodanikuühiskonna minister Tracey Crouchile täidab seal ka üksindusministri ülesandeid (*The New York Times* 17.01.2018).

Millega projekti kaasatud tegelevad?

CoMe Strong projekt propageerib aktiivset ja tervet vananemist kogu elukaare vältel. Nii vanemaid kui ka nooremaid mehi kaasa haarates aitab see valmistuda eluks, mis on mõnus ja tegus ka vanemaks saades. Kuna sihtrühma kuuluvad erinevas vanuses mehed, aitab ka põlvkondadevaheline läbikäimine vähendada vanusega seotud hirme ja stereotüüpe, sest ebaõigeid hoiakuid muudab kõige kindlamalt just suhtlemine. Nooremas ja keskeas osalejatel on seega hilisemas elus lihtsam üle saada võimalikest kriisidest (töölt kõrvale jäämine, sotsiaalse võrgustiku vähenemine). On tõestatud, et need, kes on juba keskeas tegusad väljaspool perekonda ja tööst vabal ajal, jätkavad aktiivset elu ka vanemas eas ning kohanevad rollimuutustega paremini (Richardson ja Barusch 2006).

CoMe Strong projektiga alustasime 2017. aasta oktoobris. Korraldusmeeskonna kohtumistel arutlesime koos Soome partneritega, kuidas projekti ellu viia ja aktiivseid osalejaid leida. Osalejate kaasamiseks kasutasime lumepallimeetodit (informatsiooni hankisime ja levitasime isiklike kontaktide ja meedia vahendusel), sihtrühma kuuluvatele meestele (u 20) saatsime eelinfo ja kohtumise aja e-kirjaga.

Esimesele kohtumisele, kus tutvustasime põhjalikumalt projekti võimalusi, tuli neli väga erineva tausta ja elukogemusega meest. Nendega suheldes kasutasime sotsiaaltöö võtteid: vältisime patroneerivat hoiakut, kaardistasime meeste vajadused ja soovid ning julgustasime panustama mitmesugustesse tegevustesse.

Tänu meestelt saadud teabele leidsime, et vajadus klubilise tegevuse järele, mis ei oleks seotud vaid kindla hobiga, on suur. Edasised kohtumised on toimunud 1–3 korda kuus,

iga korraga on osalejaid juurde tulnud. Mehed pidasid väga tähtsaks kindlat kohta, kus kokku saada ja tegevusi ellu viia. Seega hakkasime Tartus sobivaid ruume otsima. Kuni ilmad võimaldasid, grillisime koos ja nimetasime neid kohtumisi grillaruteludeks. Nüüdseks oleme otsustanud, et asume püsivalt tegutsema Tiigi Seltsimaja 0-korrusel. Meeste eestvedamisel oleme käinud bowlingut mängimas, suvistel väljasõitudel Otepääl, Karilatsis ja Räpinas. Räpina Aianduskoolis istusime isegi uuesti koolipinki, et õppida veini valmistama ning ravimtaimi tundma ja kasutama. Koos Soome meestega pidasime maha suvepäevad. Meeleolukal kolmepäevasel koosviibimisel said meie mehed uusi tutvusi ja nautisid mõnusat olemist, kavas olid nt tutvumine vanaautodega, grillimine, saun, miniolümpia jm. Suvepäevade raames nautisime ka Emajõe Festivali melu ja sõitsime Pegasusiga jõeparaadil. Tänu heale koostööle Tartu linnavalitsuse kultuuriosakonnaga saime osaleda ka kogukonna elus: korraldasime festivali külastajatele pardijahi. Eesti ja Soome mehed peitsid Emajõe kallastele 300 sildistatud kummiparti ja kui need siis leiti, võisid leidjad pardid endale jätta. Partide kaela ümber oli silt infoga meie tegevuse ja loosimise kohta (kasutades teemaviidet #emajõefestival või #meestegaraaz oli võimalik võita nutitelefon). See oli hea võimalus oma tegevust tutvustada ja infot uute osalejateni viia.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et CoMe Strong ei paku osalejatele valmisteenus – kõik tegevused ja üritused luuakse koostöös. Ühiste arutelude käigus on selgunud, mida osalised kõige olulisemaks peavad. Mehi huvitab näiteks oma kohtumiskoha kujundamine, koos tegutsemine, õppimine, ettevõtlusega tegelemine ja osalemine

kogukonna elus. Soovitud on nii füüsilisi kui vaimseid tegevusi: nt puu- ja metallitöö, tehnika korrastamine, aiandus, maalimine, spordi vaatamine, viktoriinid; kirjanduse, kunsti ja muusika nautimine ja vastavad arutelud; bowling, discgolf, võimlemine, tants, väljasõidud kaunitesse ja põnevatesse paikadesse. Samuti soovitakse omandada uusi teadmisi nii koolituste ja kui ka kogemuste jagamise teel. Sellega kaasneb tunne enda vajalikkusest, võimalus asetada end erinevatesse rollidesse (nt mentorlus, õppimine) ning suhelda teiste meestega nii kodu- kui välismaal.

Kuna meestelt saadud informatsioon nende soovidest ja tegevustest haakub hästi mujal maailmas üha enam populaarsust koguva *men's sheds* (<http://menssheds.eu>) liikumisega, siis leidsid mehed, et nad võiksid olla Eestis (esialgu Tartus) sedalaadi liikumise teerajajateks. Projekti meeskond ongi kontakteerunud ELi Men's Shed assotsiatsiooniga. Toetame igati meeste algatust ja julgustame neid sellega jätkama. Oma tegevusele on mehed leidnud sobiva nime ning loonud logo ja tunnuslause.

Tulevikus tahavad aktiivsed osalejad Meeste Garaazi ideega jõuda ka teistesse Eesti linnadesse.

Koos sihtrühmaga püüame arendada meestele sobivaid teenuseid, arvestades osalejate soove ja kultuurilist eripära. Teenuste disainimisel teeme tihedat koostööd ka kohaliku kogukonna ja omavalitsusega. Hea meel on tõdeda, et projekti CoMe Strong juhtrühma kuuluvad Maris Peebo (Tiigi Seltsimaja direktor, Tartu kultuurielu korraldaja) ja Urmas Klaas (Tartu linnaapea). Urmas Klaas leiab, et sihtrühma tundes saab kujundada paremat sotsiaalpoliitikat. Meeste Garaazi liikumine on lülitatud ka Tartu Euroopa kultuuripealinnaks 2024 programmi, seal oleme osa vaimse tervise,

Garaaž – koht pomisemiseks, põimumiseks, panustamiseks, pagemiseks ja puhkamiseks!

„Mees saab meheks meestekambas. Mees vajab mehe kuulamist. Mees vajab mehega rääkimist. Mees vajab mehelikku tarkust. Mees oskab mehelt õppida. Mehe sõprus on sõnatu. Mehe nõu on mehe nõu...” Toivo Niiberg

kodanikualgatuse ja heaolu valdkonnast.

Tulevikus tahame teha rohkem valdkondadeülest koostööd. Näiteks on plaanis koos meestega luua veebikeskkond, kuhu koonduks ülevaade meie tegemistest ja juhised/nõuanded sedalaadi liikumise alustamiseks. Veebikeskkond sisaldaks ka foorumit

(arutelurubriiki), teavet meeste tervise, vaba aja võimaluste jms kohta. Interneti vahendusel saaksid siis kaasa lüüa ka need mehed, kes mingil põhjusel üritustele tulla ei saa. **S**

Ootame uusi osalejaid!

Lisainfo: felika.tuul@ut.ee

Viidatud allikad

- Carragher, L., Golding, B.** (2015). Older Men as Learners: Irish Men's Sheds as an Intervention. *Adult Education Quarterly* 65(2), 152–168.
- Diehl, M. K., Wahl, H. W.** (2010). Awareness of Age-Related Change: Examination of a (Mostly) Unexplored Concept. *The Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 65(3), 340–350.
- Drennan, J., Treacy, M., Butler, M., Byrne, A., Fealy, G., Frazer, K., Irving, K.** (2008). The experience of social and emotional loneliness among older people in Ireland. *Ageing & Society* 28, 1113–1132.
- Mees sotsiaaluuringu subjektina** (2007). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Reynolds, K. A., Mackenzie, C. S., Medved, M., Roger, K.** (2015). The experiences of older male adults throughout their involvement in a community programme for men. *Ageing & Society*, 35(3), 531–551.
- Richardson, V. E., Barusch, A. S.** (2006). *Gerontological Practice for Twenty-First Century: Social Work Perspective*. New York: Columbia University Press.
- Tambaum, T.** (2016). Diskrimineerimine vanuse alusel. Teoses: Saks, K. (toim). *Gerontoloogia. Õpik kõrgkoolidele*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- World Health Organization.** Dept. of Noncommunicable Disease Prevention and Health Promotion. (2002). *Active ageing: a policy framework*. Geneva: World Health Organization.
- Yeginsu, C.** (2018). U.K. Appoints a Minister for Loneliness. *The New York Times*. 17.01.2018. www.nytimes.com/2018/01/17/world/europe/uk-britain-loneliness.html. (15.10.2018).

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia võimalused koduõenduses ja -hoolduses kuue riigi näitel

Piret Tamme

Tallinna Tervishoiu Kõrgkool

Viiru Tuulik, MD, Ph.D

Koduhooldusega toetame inimesi, kes vajavad argielu korraldamisel pikemalt abi. Mitmed analüüsid on välja toonud, et Eestis on pikaajaline hooldus tervikuna alarahastatud ja ebaefektiivselt korraldatud, tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonna teenused ei ole omavahel seotud ning neid ei pakuta kõikjal piisavalt (Maailmapank 2017; Paat-Ahi 2017, 17–20).

Eriti suur puudus on teenustest, mille toel saaks eakas inimene võimalikult kaua elada oma kodus. Vanemaealisi on järjest rohkem ning seetõttu kasvab ka nõudlus koduhoolduse jt pikaajaliste hooldusteenuste järele. Eestis on võetud eesmärgiks luua terviklik pikaajalise hoolduse süsteem, mis toimiks inimkeskselt ja kus teenused on võrdväärselt kättesaadavad kõigile (Tarum 2017). Teiste riikide kogemuste põhjal aitab info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) võimaluste läbimõeldum kasutamine hooldussüsteemi tõhustada.

Tallinna Tervishoiu Kõrgkool osaleb Interreg projektis Nurse Education Development (NURED), et töötada välja uued õppekavad koduõendele ja -hooldajatele. Seejuures on olulisel kohal

meeskonnatöö ja kutseoskuste arendamine, sh oskus kasutada tänapäevaseid IKT lahendusi.

Õppekavade uuendamise käigus uurisime ka, kui palju ja milliseid IKT lahendusi kasutatakse mujal ja millised on kogemused. Järgnevalt annamegi ülevaate kuue riigi kogemustest ja teeme ettepanekuid, kuidas võiks samu lahendusi kasutada Eestis.

Kuue riigi kogemused

Soomes on juba pikemat aega lähtunud põhimõttest, et pikaajalist hooldust vajav inimene peab saama kodus elada nii kaua kui võimalik. Koduhoolduse ja -õenduse toel saavad kodus elada ka väga suure hooldusvajadusega inimesed. Kuna vajadus teenuste järele aina kasvab, siis teevad nii avalik sektor kui ka eraettevõtjad tihedat koostööd IKT firmadega. Kasutatakse nt veebikaameraid, lairibaihendust ja videotelefone. IKT lahenduste suurim kasutegur ilmneb hoolduskulude säästus. Kuna koduvisiite on vähem, on spetsialistide ajakasutus parem, ka teave hooldatava tervisliku seisundi kohta liigub arstide ja õdede ning koduhooldajate vahel kiiremini. (Perälä 2017).

Kanada kohta koostatud ülevaates (Canadian Home Care Association 2015) tuuakse välja, et IKT lahenduste kasutuselevõtt on parandanud koduhooldusmeeskonna liikmete suhtlust. Valdkondade vahel digitaalset informatsiooni vahetades tuleb järgida samu standardeid ja terminoloogiat. Nutiseadmete abil korraldatud videokonverents laseb klienti/patsienti ja hooldusmeeskonda nõustada reaalajas, seda tehes tuginetakse inimese tervisliku seisundi jälgimise andmetele. Liikumis-, kukkumis- jm andurid aitavad edastata lähedastele ja hooldajatele infot üksi elava eaka olukorra kohta. Telemonitooringu kasutamine koduhoolduses parandab ravi ja hoolduse tõhusust ja vähendab ravikulusid. Eriti tähtis on see nt hajaasustusega maapiirkondades, kus teenusekasutajateni jõudmiseks tuleb läbida pikki vahemaid.

Suurbritannia koduhoolduses on olulised personaalsus ja inimese heaolu. Koduhooldust puudutavad strateegilised dokumendid käsitlevad eelkõige hooldatavaid, hooldajaid jt spetsialiste, üsna vähe aga kasutatavat tehnoloogiat. IKT-põhiseid lahendusi on mitmes piirkonnas küll edukalt katsetatud, kuid suur osa infost on alles paberil. Samas muudaks IKT võimaluste laiem kasutus hooldusega seotud avaliku sektori ja eraettevõtete tegevuse läbipaistvamaks. Ka Ühendkuningriigis rõhutatakse standardite väljatöötamise vajadust, sest siis oleks vajalik info kättesaadav ja see hõlbustaks adekvaatsete otsuste tegemist (Homecare UK s. a).

Iirimaa töötab 2019. aastaks koos Belgia ja Itaaliaga elluviidava Euroopa Liidu projekti ProACT raames välja koduhooldusmudeli kroonilisi haigusi põdevate eakate jaoks (Homeinstead

2016). Kaasatud on koostööpartnerid koduhooldusest, tööstusest (IBM, Philips jt) ja teadusasutused. Eesmärk on, et kroonilisi haigusi (diabeeti, südameveresoonekonna- ja kopsuhaigusi jt) põdevad eakad saaksid abistavat tehnoloogiat kasutades võimalikult kaua elada oma kodus. Projekti raames arendatakse välja liidesed, mis seostavad koduhoolduse uued tehnoloogilised lahendused (sensorid jt) integreeritud tervishoiusüsteemidega. Uue koduhooldustöö mudeli puhul taotletakse patsiendikesksust: IKT võimalusi kasutatakse informatsiooni efektiivseks jagamiseks, arvestades samas kõigi hooldustöö aspektidega.

Uus-Meremaal panustatakse palju IKT uuendustesse, et välja kujundada igast inimesest lähtuv abi (ICT Homecare New Zealand 2017). Arendusel olevad IKT süsteemid (nt IBM Watson) võimaldavad edastada reaalajas inimese terviseandmed, mille põhjal saab inimesele pakutavaid abimeetmeid pidevalt kohaldada (reprogrammeerida). Telekommunikatsiooni vahenditega informatsiooni edastades saab inimene ka ise parema ülevaate oma tervislikust seisundist. Suurt tähelepanu pööratakse terviseandmete turvalisele säilitamisele ja konfidentsiaalsusele.

Jaapanis on tehnoloogia kiire areng võimaldanud oluliselt parandada koduhooldust (Kamei 2013). IKT kasutamisse koduhoolduses panustavad lisaks riigile ka teadusasutused ja eraettevõtted. Seda saab rakendada abivajadusi klassifitseerides, andmeid kogudes, turu-uuringuid tehes, hooldust vajavate inimeste tervislikku seisundit jälgides ja selle muutustele reageerides.

Arvestades eakate arvu kasvu ja robootika arengut Jaapanis, on seal aktuaalseks muutunud robotite kasutamine koduhoolduses ja -rehabilitatsioonis.

Kokkuvõte

Kroonilisi haigusi (sh kopsu-, südame ja veresoonkonna haigusi, diabeeti, vähki, insulti, seljaaju kahjustusi) põdevate inimeste toetamisel kasutatakse koduhoolduses kõige rohkem videotehnoloogiaid (videotelefone, videokonverentse), tekstisõnumeid ja tervisliku seisundi jälgimist või nende kombinatsiooni. Tehnoloogia aitab teenusekasutajatel ja nende lähedastel hooldustöötajatega suhelda, vajadusel saab kiiresti spetsialisti konsultatsiooni ja emotsionaalset tuge. Tervisliku seisundi jälgimine laseb kõiki andmeid koguda reaalajas ning ruttu ja õigesti muutustele reageerida.

IKT lahendustega toetatud koduhooldus vähendab haiglas ja/või hooldusraviasutuses oldud aega ning võimaldab paremini hinnata erivajadusest tingitud abivahendite ning sotsiaalsete teenuste asjakohasust. Kaugteel saadud infot saab kasutada diagnoosides ja ravi määraates, video teel on võimalik anda erialast konsultatsiooni. IKT lahendusi saab edukalt kasutada eri sihtrühmade hoolduses, nt abi vajavad või liikumispuudega eakad, dementsuse eri vormidega ja kroonilisi haigusi põdevad eakad, liikumis- või intellektipuudega nooremad abivajajad (Lindberg jt 2013).

Väga oluline on ka kõigi asjaosaliste (teenusekasutaja, tema lähedased, koduõde, hooldustöötaja, sotsiaaltöötaja, arst jt) suhtlusvõimaluste parandamine. Kui

Eestis ei toimi koduhooldajad, -õed jt inimest kodus külastavad spetsialistid sageli kooskõlastatult (Paat-Ahi 2017, 17–20), siis teistes riikides peetakse tähtsaks, et spetsialistid tegutseksid ühtse meeskonnana ja üldjuhul on koordineerijaks koduõde.

Kuidas toimida Eestis?

Eestis on IKT lahendusi seni katsetatud üksikutes projektides (nt VIRTU suhtlus- ja nõustamiskeskus eakatele, kroonilise haigusega eakate kodujälgimisprojekt SmartCare), kõige pikemad kogemused on meil häirenuputeenusega.

Võib ennustada, et tulevikus on IKT lahendustel ka pikaajalises hoolduses järjest suurem roll ning seda valdkonda tuleks hakata arendama läbimõeldult. Kindlasti on vaja kokku leppida ka kasutatavates mõistetes, et kõik asjaosalised saaksid ühtmoodi aru, mida me mõtleme, kui kasutame sõnu e-tervis, teleditsiin, telehooldus jms.

Riigi, erasektori ja tehnoloogiafirmade koostöös on tarvis arendada suhtlemist hõlbustavaid ja kiiret konsulteerimist võimaldavaid lahendusi.

IKT seadmed ja abivahendid peaksid olema kohandatud vastavaks iga inimese vajadustega, olema osa individuaalsest hoolduskavast. Kui IKT lahenduste kasutus laieneb, siis tuleb neile kehtestada ka standardid, et muu hulgas oleks tagatud inimese konfidentsiaalsus, privaatsus jm õigused.

Eesmärk on abistatava optimaalne elukvaliteet olemasolevate võimaluste piires. Pikaajalisi hooldusteenuseid tuleb pakkuda kooskõlastatult ja meilgi võiks meeskonna koordineerija olla koduõde. **S**

Viidatud allikad

- Canadian Home Care Association** on the issues-ICT (2015), www.cdnhomocare.ca (22.11.2018).
- ICT Homecare New Zealand** (2017). www.homecaremedical.co.nz/ (22.11.2018).
- Homecare UK** (s. a). *Homecare Reviews & Nursing Agencies Reviews*. <https://homecare.co.uk> (22.11.2018).
- Homeinstead.ie** (2016). ProAct-Major EU Research Project. www.homeinstead.ie/news-events/2016/06/08/new-cutting-edge-health-technology-to-enable-older-people-with-chronic-illnesses-to-be-treated-in-their-own-homes-launched-by-new-minister-of-state-for-older-people (22.11.2018).
- Kamei, T.** (2013). Information and Communication technology for homecare in future. *Journal of Nursing Science* 10, 154–161.
- Lindberg, B., Nilsson, C., Zotterman, D., Söderberg, S., Skär, L.** (2013). Using Information and Communication Technology in Home Care for Communication between Patients Family Members, Health care Professionals: Systematic Review. *International Journal of Telemedicine and Applications*, vol. 2013.
- Paat-Ahi, G.** (2017) Pikaajalise hoolduse praegused probleemid ja võimalikud lahendused. *Sotsiaaltöö* 4, 17–19.
- Perälä, S.** (2017). Technology in elderly care. Finland. Ettekanne hoolekande ja tervishoiu IKT konverentsil Medixine, Helsinki.
- Tarum, H.** (2017). Hoolduskoormuse vähendamise esmased abinõud. *Sotsiaaltöö* 4, 15–17;
- The World Bank Group.** (2017). Reducing the burden of care in Estonia. <https://riigikantselei.ee/et/hoolduskoormus>. (22.11.2018).

130 aastat Anton Makarenko sünnist. Suure pedagoogi ja kirjaniku rehabiliteerimine

Marju Selg

1988. aastal nimetas UNESCO Anton Makarenko üheks neljast pedagoogist, kes on kõige enam mõjutanud 20. sajandi kasvatusmõtteviisi. Koos Makarenkoga pälvisid selle tunnustuse John Dewey, Georg Michael Kerschensteiner ja Maria Montessori.

Makarenko pärandas meile mitmekülgse sotsiaalpedagoogiliste teooriate sülemi. Tema töödes on palju haaravat ja mõtlemapanevat, leidub uusi ideid ja üllatavalt tänapäevaseid vaatenurki noorte inimeste aitamiseks. Kahjuks on see teadmiste varamu eelarvamustest ümbritsetuna unustusse jäämas. Võtsin selle artikli kirjutamise ette usus, et Makarenko tegevuse loogika ja kirjutiste mõistmiseks annab võtme tema eluloo ning nende keeruliste poliitiliste ja sotsiaalsete tingimuste tundmine, milles ta elas ja töötas. Püüan kummutada müüti Makarenkost kui stalinistliku kollektivismi-ideoloogia ning karmi distsipliini ja töökasvatuse eestkõnelejast.

Anton Semjonovitš Makarenko sündis 1888. aastal Harkivi kubermangu väikelinnas Belopoljes vagunitehase oskustöölise perekonnas. Kui Anton oli 12aastane, kolis pere Krjukovisse. Seal lõpetas ta 4aastase raudteekooli, pärast seda õppis isa soovitusel üheaastastel õpetajakursustel ning asus 17aastase noorukina tööle algkooli-õpetajana. Kuue aasta pärast suunati ta

ANTON MAKARENKO (1888–1939)
PILT: MAKARENKO-MUSEUM.RU

Dolinskajasse, kus lisaks õpetajatööle tuli tal olla järelevaataja kooli internaadis. Sellesse ülesandesse suhtus ta väga loovalt: asutas õpilasteatri ja ornitoloogia ringi ning korraldas rohkesti muid üritusi. Pärast aastat Dolinskajas astus Makarenko 1914. aastal Poltaava õpetajate instituuti, mille lõpetas 1917. aastal. Tema diplomitöö „Kaasaegse pedagoogika kriis” pälvis kuldmedali. Revolutsioonile järgnevail kodusõja aastail tegutses Makarenko eri kohtades õpetaja ja koolijuhatajana.

Makarenko lapsepõlv ja noorus möödus poliitilistes risttuultes. 1894. aastal valitsema asunud tsaar Nikolai II püüdis

oma ainuvõimu repressiivsel teel säilitada, kuid lihtrahvas ei leppinud kehvade elutingimustega ning rahutused päädisid 1905. aasta revolutsiooniga. Esimese maailmasõja ajal kandis Venemaa suuri kaotusi ning see suurendas rahva mässumeelsust veelgi. 1917. aasta veebruaris andis tsaar valitsemise üle Ajutisele Valitsusele, kuid rahutused jätkusid ja sügisel toimus oktoobrirevolutsioon. Järgnes verine kodusõda bolševike ja kontrerevolutsiooniliste valgekaartlaste vahel. Samal ajal püüdis Ukraina lääneriikide toel Venemaast iseseisvuda, kuni need katsed ja ka kodusõda 1922. aastal vaibusid. Ukrainast sai Nõukogude Liidu osa.

Sõdade ja korratuste tõttu oli tohtu hulk lapsi – hinnanguliselt 7 miljonit – jäänud orvuks ja kodutuks. Nad õõbisid raudteejaamades, varemetes ja lageda taeva all, sõitsid rongikatusel või vagunialustes tööriistakastides, varastasid, röõvisid ja tegelesid prostitutsiooniga. Selline kontrollimatu lastehulk oli reaalseks ohuks niigi nõrga riigi sisejulgeolekule, kiiresti oli vaja organiseerida lastekodused ja kasvatuskolooniaid.

Neis oludes algas Makarenko karjäär kodutute laste kasvatajana. 1919. aastal saadeti ta juhtima noorte õigusrikkujate ja järelevalveta laste kasvatuskolooniat¹ Poltaava lähistel. Tegelikult tähendas see, et tuli elu sisse puhuda mahajäetud ja rüüstatud hoonete kompleksile, kus tsaariajal oli asunud samalaadne kasvatusasutus.

Koloonia algusaeg oli raske. Külameeste abiga saadi hädapärastelt korda üks endise koloonia kasarmutest: klaasiti aknad, parandati ahjud, pandi ette ukseid. Õnnestus hankida ka 150 puuda rukkijahu. Paari

nädala pärast saabusid esimesed kolonistid. Neil kõigil oli seljataga tõhus kriminaalne minevik ning varasemate elukogemuste tõttu puudus igasugune valmisolek alluda reeglitele ning kasvõi enda heaoluks tööd teha. Nälja ja külma vastu sai rohtu koloonia laost või naabruskonna talunikelt toidupoolist varastades ja koloonia vara põletades. Koloonia meenutas pigem noorte kriminaalide bandet kui kasvatusasutust. Kuidas viia kasvandikeni arusaam, et iseenda ja ka ühiseks hüveks tuleb tööd teha? Kuidas kehtestada elementaarne kord ja distsipliin? Pahasena pedagoogikateaduse peale, hüüatab Makarenko oma mõtetes:

„Kui mitu tuhat aastat see eksisteerib! Millised nimesed, millised hiilgavad mõtted: Pestalozzi, Rousseau, Natorp, Blonski! Nii palju raamatuid, nii palju paberit, nii palju kuulsust! Aga ikkagi tühi koht, midagi ei ole, üheainsa huligaaniga pole võimalik toime tulla, ei ole meetodit, ei vahendit, ei loogikat, midagi lihtsalt ei ole. Mäherdune sajanditepikkune šarlatanlus.” (2003, 109)

Nii tuligi Makarenkol katsetades, eksides ja raskusi trotsides kujundada oma kasvatussüsteem. Pikapeale saabus edu. Lapsed hakkasid koos töötajatega varuma küttepuid, töötama aias ja põllul, koristama ruume, abistama köögis, chitama ja remontima. Aegapidi arendati koloonias tootva töö võimalusi põllumajanduses ja töökodades ning kasvandikele kehtestati neljatunnine tööpäev. Osa toodangust tarbiti ise, kuid suurem osa müüdi ning teenitud raha eest loodi paremaid olme-, õppimis- ja vaba aja veetmise tingimusi.

Kui Gorki-nimelises koloonias olid esmased hüved olemas, jõudis järg ilu

¹ Makarenko taotlusel sai koloonia 1920. aastal tema lemmikkirjaniku ja tulevase mentori Maksim Gorki nime. Nii sündiski kuulus Gorki-nimeline koloonia, mida tunneme romaanist „Pedagoogiline poeem”.

loomiseni. Asjatundjate juhendamisel värviti ja kujundati ruumid, rajati iluaed ja kasvuhoone. Hangiti muusikariistad, asutati orkestrid ja laulukoor, raamatukogu, vaimustusega löödi kaasa teatritegemises. Palju rõhku pandi traditsioonidele: tähtpäevade tähistamine, väljasõidud, marssimine orkestri ja laulu saatel. Kujunesid igapäevased rituaalid, nagu õhtused vestlusringid ja raamatute ettelugemine. Sageli oli ettelugejaks Makarenko ise.

Koloonia juhtimine oli üsna ebatavaline. Kolonistid olid jagatud 10–12liikmelistesse salkadesse. Iga salka juhtis kaaslaste poolt valitud komandör. Koloonia kõrgeim organ oli komandöride nõukogu. Eriti tähtsad otsused võeti vastu üldkoosolekul. Demokraatlikult vastu võetud otsused olid kohustuslikud ka Makarenkole endale. Ühekordsete ülesannete jaoks moodustati ajutisi koondsalkasid. Näiteks draamaringi liikmed jagunesid iga näidendi lavastamisel näitlejate, kostümeerijate, rekvisiitorite, kütjate ja koristajate koondsalgaks. Valitses rotatsiooni põhimõte: kõik lapsed pidid saama teha erinevaid töid, olla kord juht, kord alluv. Võimalus kogeda usaldust ja vastutust oli lõpptulemusest tähtsam. Tänu sellisele juhtimisviisile tundsid lapsed end koloonia asjades osalistena, õppisid oma otsuste eest vastutama ning kandma ka valede otsuste tagajärgi. On märkimist väärt, et Makarenko usaldas kasvandikke rohkem kui kasvatajaid ja järelevalvatajaid. 600-lapselises koloonias esindasid täiskasvanute maailma kooliõpetajad ning lapsed erinevates töodes juhendavad spetsialistid. Makarenko põhimõtteks oli palgata kõikide tööde tarbeks oma ala parimad asjatundjad: agronoomid, insenerid, oskustöölised. Nii uskumatu kui see tundub – kogu see lastehulk elas oma elu, nad teadsid, millal ärgata,

kuidas end päevaks valmis seada, millised ülesanded täna ootavad. Makarenko mainib „Pedagoogilises poeemis”, et kaaslasted olid reeglite vastu eksijate suhtes isegi karmimad, kui ta ise oleks olnud. Täiskasvanute rolliks koloonias oli olla taustajõuks, anda eeskujut, märkamatu tagada turvalisus ning aidata lapsi plaanide elluviimisel ja eesmärkide saavutamisel.

Makarenko nimetas oma lähenemist paralleelse pedagoogilise mõjutamise meetodiks: sotsialiseerimine toimus korraga nii laste ja kui ka täiskasvanute maailma. Seesugune elukorraldus kujundas lastes vastutustunnet ja enesekasvatuspüüdu.

„Meile on ta [laps] kasvatuse objekt, endale aga – elav inimene. Veenda teda, et ta pole inimene, vaid ainult tulevane inimene, et ta on pedagoogiline, mitte eluline nähtus, poleks kohane. Ma püüan teda veenda, et /.../ olen vanem [kaaslane], kes juhib tema elu tema enda kaasabil, tema enda osavõtul.” (Makarenko 1939/1948, 162)

Makarenko lapsekäsitlus on üllatavas kooskõlas tänapäeva lapsepõlvetsioloogiaga, ideega lapsest kui aktiivsest toimijast, iseenda ja oma elu kujundajast.

Kollektiiv on Makarenko pedagoogikas keskne mõiste, sestap on talle ette heidetud kollektiivi huvide seadmist esiplaanile. Tänapäeva autorid (nt Hillig 2004) on ühel meelel selles, et Makarenko kollektiivsuspedagoogika läbivaks jooneks on austus inimese vastu, mitte indiviidi ohverdamine kollektiivile. „Pedagoogilises poeemis” ja teistest Makarenko teostest näeme, kuidas vestlused, ühine töötamine ja vaba aja veetmine muudab noorte individualistide karja sotsiaalseteks, üksteisest hoolivateks isiksusteks, teadlikeks kollektiivi liikmeteks.

Makarenko järgi ei tähenda kollektiivsus

individuaalsuse eiramist, kuna kollektiiv on parim paik indiviidi arenguks. Hästi toimivas kollektiivis on igal liikmel oma roll, tema individuaalsust arvestatakse. Tänapäeval rakendatakse neid ideid töös gruppidega. Siiski, grupp on üürike kooslus, võrreldes küllaltki pikka aega toimiva kollektiiviga.

Sõjaväeliste elementide ja militaarterminite kasutamisel koloonias on omapärane ajalugu. Kui Makarenko töötas koolijuhatajana, võttis ta kehalise kasvatuses õpetajaks oma venna Vitali, kes endise tsaariarmee ohvitserina vajas kaitset poliitilise tagakiusamise eest. Kuigi Anton Makarenko ise oli kõige militaarse vastane, hakkas ta venna ohutusel rakendama puhkpilliorkestri saatel marssimist, rivistusi, käsklusi. Makarenko jaoks ei olnud need rituaalid pelgaks dresseerimisvahendiks, nagu talle on tagantjärele ette heidetud, vaid lapsi haarav mäng, mille tulemusena justkui iseenesest tekkis lastekollektiivis kord ja distsipliin. Distsipliin aga ei olnud mitte kasvatuses eesmärk, vaid eeltingimus.

Makarenko saavutused pälvivad laialdast tähelepanu ning kolooniat ja siinseid meetodeid käis uudistamas rohkesti õpetlasi, ametnikke ja poliitikuid nii kodu- kui ka välismaalt. 1928. aasta suvel tuli omanimelist kolooniat külastama Maksim Gorki ning jäi sinna mitmeks päevaks.

Nähtut-kuuldut kirjeldas ta ülivõrdes, nimetas Makarenkot suureks õpetajaks, keda „*poisid ja tüdrukud väga armastavad ning räägivad temast sellise uhkusega, nagu oleksid nad ta ise loonud*”.

Gorki visiit innustas Makarenkot jätkama 1925. aastal alustatud tööd „Pedagoogilise poeemiga”², mis 1933–1935 lõpuks ilmus. Selles teoses tutvustab ta ilukirjanduslikus vormis oma pedagoogilisi põhimõtteid ja kasvatussüsteemi. Pedagoogilist poeemi on mõjukuselt võrreldud selliste pedagoogika ajaloo teetähistega nagu Rousseau’ „Émile ehk Haridusest” ning Pestalozzi „Lienhard ja Gertrud”. Huvitav on teada, et kui aastatel 1985–1986 anti Lääne-Saksamaal³ pedagoogika professorite eestvedamisel välja kaksteist 20. sajandi kasvatusalast tähtteost, mida peaksid tundma tulevased pedagoogid, sai tudengite seas neist kõige populaarsemaks „Pedagoogiline poeem”. Raamat on tõlgitud ligikaudu 50 keelde; esimene tõlge inglise keelde ilmus Londonis 1938. aastal pealkirjaga *The Road to Life*⁴. Makarenko tutvustas oma lähenemist ka rohketes populaarteaduslikes artiklites ja seminariettekannetes. Läbivaks jooneks neis on karm kriitika nõukogude kasvatus-teoorias valitseva pedoloogilise⁵ paradigma suhtes. Samal ajal olid Makarenko kasvatusmeetodid pinnuks silmas sagedastele

² Eesti keeles ilmunud 1949, 1957, 1967.

³ Nooremale lugejale meeldetuletuseks: pärast Teist maailmasõda, aastatel 1961–1989 oli Saksamaa jagatud võitjarikide vahel okupatsioonitsoonideks. Lääne-Saksamaa oli lääneliitlaste, Ida-Saksamaa aga Nõukogude Liidu mõjuvallas. Tähtenduslik on just Lääne-Saksamaa pedagoogikateadlaste Makarenko-huvi.

⁴ Veel ilmunuta „Pedagoogilise poeemi” käsikirja alusel linastas Nikolai Ekk 1931. aastal esimese nõukogude helifilmi *Путь в жизнь* (Lähetus ellu), mille ostsid ära 26 riigi filmilevitajat. Selle kuulsa filmi pealkirja järgi sai ka „Pedagoogilise poeemi” tõlgete pealkirjaks sageli „Tee ellu” (*Der Weg ins Leben, The Road to Life*). Filmi populaarsus aitas kaasa ka raamatu levikule.

⁵ Pedoloogia on tänapäeval mullateadus (kreeka *pedon* – muld), kuid 20. saj algul nimetati nõnda pedagoogika suunda, milles tähtsustati bioloogilisi ja pärilikke tegureid ning uuriti eksperimentaalselt erinevate keskkonnategurite mõju lapse arengule.

inspekteerijatele, kelle arvates ei sobinud need nõukogude pedagoogikasse. Makarenkole heideti ette autoritaarsust, militaarsete elementide kasutamist, komandöridele ja üldkoosolekule liigse otsustusõiguse andmist, tootva töö eest tasu maksmist jne. Niisiis, antipaati oli vastastikune. Pedagoogilise poeemi peatükis „Olümpose jalamil” (2003, 565–584)⁶ kirjeldab Makarenko iroonilis-allegoorilises vormis oma titaanlikku võitlust pedagoogikataeva asukatega, haridusametnike ja kommunistliku kasvatus teoreetikutega, kelle kõrgelennulised ideed ei haakunud tegelikkusega:

„Olümposel käsitati last olevusena, kes on täidetud erilise koostisega peene auruga, millele pole jõutud veel nimegi välja mõelda. /.../ Eeldati, et see hing omab isearenemisvõimet, kui vaid luua talle soodsad tingimused.” (2003, 570)

Arengutingimuste kohta pakuti paljusõnalist õpetust, millest jäid kõlama mõned Rousseau ideed, näiteks et lapsesse tuleb suhtuda hardusega ning loodust ei tohi segada. Niisiis tuleb olümposlaste arvates last kasvatada ilma teda tegelikult pedagoogiliselt mõjutamata:

„Teadlik distsipliin” – see tähendab: distsipliin peab tärkama puhtast teadvusest, paljast intellektuaalsest veendumusest, hingeaurust, ideest. Inimesele on vaja need ideed teatavaks teha, lihtsalt jutustada neist, ja tema hingeaur hakkab otsekoheselt vastavalt oma keemilis-füüsikalistele omadustele tegutsema, nii et ei jõua veel ringigi vaadata, juba ongi üles kasvanud distsiplineeritud inimene.” (2003, 571)

Makarenko püüdis end harida

kommunistliku kasvatus teooria alal, kuid

„...kohe esimestest ridadest mu ajad pehmenesid ja ma isegi ei osanud kvalifitseerida kogu seda teooriat: hullumeelne sonimine, teadlik kahjurlus, homeeriline, saatanlik irvitus kogu meie ühiskonna üle või puhtlooduslik nürimeelsus. Ma ei suutnud mõista, kuidas sai juhtuda, et tohtu praktilise tähtsusega küsimus miljonite laste kasvatamisest /.../ otsustatakse lihtlabase pimedade hüsteeria abil ja seejuures kõigi silme all.” (2003, 570–571)

Vana-Kreeka legendis võitlesid titaanid Olümpose jumalatega. Mõistukõne on prohvetlik: nii nagu titaanid kaotasid üheksa aastat kestnud sõja ning nad heideti allilma, nii ka Makarenko allutati lõpuks „jumalate” võimule ning sunniti loobuma oma ideaalide elluviimisest. Kuid nagu titaanid elavad legendis edasi, nii on püsima jäänud ka Makarenko pärand.

Õnneks leidis pedagoogikateadlaste ja ametnike seas ka neid, kes tunnustasid Makarenko tööd ning olid vaimustatud sellest, kuidas noored koloonias arenesid. Kiideti edukat põllumajandust ja kaunilt renoveeritud hooneid. Paraku oli valdav suhtumine kriitiline.

1927. aastal kutsuti Makarenko Harkivisse rajama Dzeržinski-nimelist laste töökommuuni. Esialgu töötas ta kahes kohas, kuid 1928. aastal oli sunnitud Gorki-nimisest kolooniast lõplikult lahkuma. Minnes võttis ta kaasa 50 poissi ja 10 tüdrukut, kes moodustasid uue kollektiivi algtaumiku – see kergendas mõnevõrra lahkumist.

Gorki-nimelises koloonias töötanud kaheksa aastat oli Makarenko elus kõige pikem suhteliselt rahulik

⁶ Tsitaadid pärinevad „Pedagoogilise poeemi” 2003. aasta vene keelsest kärbeteta väljaandest. Eestikeelsetes trükkides on need lõigud kas moonutatud või puuduvad üldse.

eneseteostusperiood, nüüd hakkasid sündmused kiiremini kulgema. Nagu eespool kirjeldatud, olid vastuolud haridus- ja poliitiliste võimudega juba Gorki-koloonia perioodi lõpupoole kujunenud küllaltki teravaks. Gorki-nimelisest kolooniast loobumine oli võimude poolt pealesunnitud samm, mida Makarenko väga raskelt üle elas. Järgnevaid otsuseid tehes oli ta järjest vähem ise enda peremees. Oluline on fakt, et erinevalt Gorki-nimelisest kolooniast, mis kuulus haridussüsteemi, valitses Dzeržinski-nimelise töökommuuni üle siseasjade rahvakomissariaat (NKVD). Kommuun varustati suurepärase töö-, õppimis-, vaba aja ja olmetingimustega – eesmärgiga luua propagandistlik näidisasutus. Kommuuni tööle asudes lootis Makarenko heades tingimustes jätkata oma kasvatussüsteemi arendamist. Töö käigus selgus aga, et tema süsteem toimib pigem kehvades tingimustes, kus lapsed peavad oma kätega hüvesid looma ja raskustega võitlema, nii nagu see oli Gorki-nimelises koloonias. Uutes tingimustes oli vaja leida uusi motivaatoreid, mis toetaksid laste enesekasvatust – nii sündis astmeline tulevikuperspektiivide süsteem.

„Tegelikult ei saa inimene maailmas elada, kui teda ei oota ees midagi rõõmustavat. Inimelu tõeliseks stiimuliks on homne rõõm. Homne rõõm kuulub pedagoogilise töö kõige tähtsamate objektide hulka, kusjuures see töö kulgeb kahes määtses. Esimene määts on seotud rõõmu endaga, selle väliste vormide ja väljendusviiside väljavalimisega. Teine määts sisaldab lihtsamat liiki rõõmude pidevat sihikindlat ümberkujundamist keerukamaks ja inimlikult olulisemaks. Siin kulgeb kõige huvitavam piirjoon: primitiivselt rahuldumiselt mingi odava präänikuga kuni sügava kohusetundeni. /.../ Kollektiivi õigesti kasvatada – see tähendab ümbritseda see ülikeeruka tulevikukujutelmade võrguga, iga

päev ärgitada kollektiivis kujutlusi homsest päevast, rõõmsaid kujutlusi, mis innustavad inimest ja nakatavad rõõmuga tema tänase päeva.” (2003, 582–183)

Homne rõõm oli Makarenko jaoks seotud laste usuga endasse, ühistesse eesmärkidesse ja tulevasse ellu väljapool kolooniat. Hariduse üks ülesandeid paljude teiste seas on anda õpilastele kujutluspilt elamisväärsest tulevikust – nõnda on öelnud Makarenko kaasaegne, Ameerika filosoof ja kooliuuendaja John Dewey.

Paraku ei soosinud poliitiline olukord kommuuni arengut. 1928. aastal võeti Nõukogude Liidus vastu esimene viisaastakuplaan, mis keskendus industrialiseerimisele. Makarenkol ei olnud juhatajana sellist otsustusõigust, nagu oli olnud Gorki-nimelises koloonias, kommuuni valitses ametnikest koosnev nõukogu, kelle otsused olid üliluslikud. Kui ametnikud leidsid, et demokraatlik otsustusprotsess (komandöride nõukogu ja üldkoosolek) on liiga aeganõudev ning kehtestada tuleb ülalt-alla juhtimine, ei saanud Makarenko selle vastu midagi öelda. Kui Gorki-nimelises koloonias oli peamiseks tootmisharuks põllumajandus, siis Deržinski-nimelises kommuunis pandi rõhku tööstuslikule tootmisele⁷, mis sai üha tähtsamaks. Kohustuslike töötundide arvu suurendati koolipäeva arvel ning õppimine jäeti tagaplaanile. Makarenko püüdis protestida, kuid lõpuks lahkus ametist. Seda näiliselt isikutevahelist konflikti tuleb vaadata Euroopas pead tõstnud fašismi ja sõjahirmu valguses. Sõjaks valmistudes peeti elektritrellide ja optiliste riistade tootmist laste kooliharidusest tähtsamaks.

Seda, kui raskelt elas Makarenko üle kommuuni allakäiku ja enda võimetust olukorda õigetele radadele pöörata, näitab tema surmapelgav iroonia 1936. aastal

Dzeržinski-nimelise kommuuni lõpuaktuse kõnes: „Me kõik töötame partei ja Stalini õpetuse järgi ja kui Stalin teeb tuhat viga, peame meie neid järgima.” (Семейная тайна... 2005).

1935. aastal läks Makarenko tööle Kiievisse Ukraina NKVD töökolooniate osakonna õppe-kasvatustöö üksuse juhatajaks ning töötas seal veidi üle aasta.

1937. aasta algul arreteeriti ja hukati mitmed Makarenko lähedased kolleegid, süüdistatuna riigivastases tegevuses. Tajudes ohtu, kolis Makarenko kiiresti Moskvasse. Viimasel kahel eluaastal sukeldus ta hulumeele intensiivsusega erisuunalistesse tegevustesse: kirjutas, pidas kasvatustemaalisi loenguid ning nõustas õpetajaid ja lastevanemaid. Loengutes ja artiklites täpsustas ta „Pedagoogilises poeemis” ning oma teistes ilukirjanduslikes teostes esitatud mõtteid ja arendas edasi oma kasvatussüsteemi. Paari aasta jooksul peetud loengute ja ilmunud artiklite arv on aukartust äratav. Biograafid on sellise aktiivsuse taga näinud püüdu näidata end tegusa kirjaniku ja haridusteoreetikuna ning sel moel võimused üle kavaldades end repressioonide eest kaitsta.

Makarenko suri 1939. aasta 1. aprillil, kui oli linnalähirongis teel kirjanike puhkekodust Moskvasse. Ootamatu surma asjaolud on tänini segased. Surma võis tingida stress, mida põhjustas poliitiline jälitamine ja ületöötamine. On kummaline, et sama aasta jaanuaris oli ta saanud väljapaistva kirjandusliku (mitte pedagoogilise!) tegevuse

eest Tööpunalipu ordeni. Kummaline on ka see, et vaid kuu aega varem, 27. veebruaril, lahkus segastel asjaoludel elust Vladimir Uljanovi (Lenini) lesk, revolutsionäär, poliitik ja haridustegelane Nadežda Krupskaja, kes oletatavasti mürgitati. Kuidas õnnestus Makarenkol üle elada 1930. aastate teise poole vahistamiste ja hukkamiste laine, kui kadusid paljud tema sõbrad ja kolleegid? Teda võis säästa kirjanduslik tuntus, sagedane esinemine ajakirjanduses ning kuulsate kirjanike toetus. Makarenko võis arvestada Maksim Gorki toetusega kuni tema surmani 1936. aastal.

Nõukogude võimud esitlesid Makarenkot veendunud kommunistina, kuid tema elu ja loomingu uurijad on leidnud tõendeid, mis sunnivad selles kahtlema. Oktoobrirevolutsiooni eelsel ajal kuulus Makarenko sotsialistide-revolutsionääride ehk esseeride parteisse ning kommunistliku partei liiget temast ei saanudki. Tõsi, päris elu lõpul püüdis ta tagakiusamisest pääsemiseks parteisse astuda, kuid katsed jäid edutuks.

Ometi sai Makarenkost nõukogude esipedagoog, kollektivismi apologet. Götz Hillig⁸ (2004), kes on uurinud Makarenko pedagoogilise pärandiga ümberkäimist Nõukogude Liidus, näitab, kuidas eluajal võimude poolt vaenatud Makarenko kanoniseeriti 1941. aastal postuumselt Nõukogude Liidu juhtivaks pedagoogiks. Puhkenud oli Teine maailmasõda ning kollektiivsuspedagoogika osutus võimudele

⁷ Algul valmistati jalatseid, rõivaid ja mööblit. Mõne aasta pärast hakati tootma elektrilisi trelle, kopeerides USA Black & Deckerit, ning fotoaparaati FED, mille prototüübiks oli Saksa kaamera Leica. Kaubamärk FED tuletati kommuunile nime andnud nõukogude poliitikategelase Felix Edmundovitš Dzeržinski nimetähedest.

⁸ Toonasel Lääne-Saksamaal asuva Marburgi ülikooli juurde loodi 1968. aastal Makarenko uurimise keskus – Makarenko-Referat. Nüüdseks on selle tegevus vaibunud, kuid tänu Götz Hilligi, Wolfgang Sünkeli jpt uurimistööle tunneme põhjalikumalt Makareko elu ja loomingut, ka paljusid võimude poolt varju jäetud või salastatud aspekte.

vajalikuks. Sellest tehti ideoloogiline relv, mis pidi kollektiivseid kasvatusmeetodeid rakendades vormima lapsi ja noori kehtiva korra eesmärkide vaimus ning viima rahvamassid võitlusse vaenlasega. Makarenko pedagoogikast juuriti välja paindlik kollektiivi käsitus, dialektiline lähenemine indiviidile ja kollektiivi suhtele. Raamatud ja muu kirjalik pärand tsenseeriti või õigemini moonutati marksistlik-leninlikust ideoloogiast ja nõukogude pedagoogikateadusest lähtudes niivõrd süsteemselt ja osavalt, et selle tulemusena moodustus terviklik ja usutav väärpilt. Kuna kõik Eesti keeles kättesaadavad Makarenko teosed on ilmunud enne Nõukogude Liidu lagunemist ja tema teoste autentsete versioonide väljaandmist,

siis mõjutab ka siinseid arusaamu kuvand, mille lõi stalinislik režiim.

Makarenko oli suur unistaja ja idealist, kes uskus siiralt parema ühiskonna ülesehitamise võimalikkusse. Ta oli ka pragmaatik, kes olemasolevat ideoloogilist ja poliitilist raamistikku loovalt ära kasutades ehitas lastekoloonias üles ideaalühiskonna saarekese, mille asukad olid üsna turvaliselt kaitstud ühiskonnas valitseva segaduse, normituse, vägivalda ja süsteemi hulluse eest. Iroonilisest vaatenurgast võib Makarenko eksimuseks pidada liigset truudust kommunismiideele: ta tegi praktikas teoks selle, millest teoorias ainult unistati ja mis ideoloogide endi arvates pidi vist unistuseks jäämagi. **S**

Viidatud allikad

- Halvorsen, T.** (2014). Key Pedagogic Thinkers: Anton Makarenko. *Journal of Pedagogic Development*, 4(2), 58–71.
- Hillig, G.** (2004). Anton Semjonowitsch Makarenko – Was bleibt? Teoses: Hörner W., Schulz, D., Krüze, A. (toim). *Große europäische Pädagogen*, 41–72. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Gorky, M.** (1976). Across the Soviet Union. Kumarin, V. (toim). Anton Makarenko. His life and his work in education. Moscow: Progress Publishers. https://archive.org/stream/AntonMakarenko-HisLifeAndWorkInEducation/maklife_djvu.txt (18.11.2018).
- Макаренко, А. С.** (2003). Педагогическая поэма. Первое полное издание без сокращений. Сост., вступ. ст., примеч., пояснения С.Невская. Москва: Изд-во ИТРК. http://makarenko-museum.narod.ru/Classics/Makarenko/Makarenko_A_Pedagogic_Poem/Makarenko_Ped_poem_full_text.htm (18.11.2018).
- Makarenko, A. S.** (1939/1948). Individuaalse mõjutamise pedagoogika. Teoses: *Valitud pedagoogilised teosed*, 155–185. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus.
- Произведения А. С. Макаренко** www.makarenko.edu.ru/biblio.htm (18.11.2018).
- Семейная тайна Антона Макаренко** (2005). Кинофильм. Режиссер Галина Огурная, сценаристы Антон Васильев, Елена Чавчавадзе; продюсер Сергей Алексеев. Производство: Дирекция президентских программ российского фонда культуры, Россия. <https://www.etvnet.com/tv/dokumentalnyie-filmyi-online/semejnyaya-tajna-antona-makarenko/47284/> (18.11.2018).
- Sünkel, W.** (2011). Erziehungsbegriff und Erziehungsverhältnis: Allgemeine Theorie der Erziehung, kd 1. Weinheim und München: Juventa.

Miks ei kuule sotsiaaltöötajate häält?

Eesti Sotsiaaltöö Üliõpilaste Selts

Eesti Sotsiaaltöö Üliõpilaste Selts on tegutsenud üle kahe aasta. Põhikirja järgi on selts loodud liitma sotsiaaltööd õppivaid tudengeid ühtseks kogukonnaks. Paljudest tudengitest, kes oma valitud eriala väärtustamiseks ja populariseerimiseks seltsi asutasid, on nüüdseks saanud praktikud, kes jätkavad õpinguid töö kõrvalt ning on sotsiaalvaldkonnale 100% pühendunud.

Paljudel meist on tekkinud küsimus, mis saab edasi, kui õpingud läbi ja seltsi entusiastid ei esinda tegelikult enam tudengkonda. Kas ühineda sotsiaaltöötajate eestkosteororganisatsiooni ESTAg? See oleks ju loogiline jätk – eriala populariseerimise kõrval on ju meiegi huvi edendada sotsiaaltöö kultuuri ja esindada kutsealaseid huve.

Miks me nendele asjadele mõtleme? Meediat jälgides on sotsiaaltöötajaid vähe näha ja nende kutsealaste huvide kaitsest vähe kuulda. Neist räägitakse vähem kui näiteks transporditööstusest, politseinikest, haridus- ja meditsiinitöötajatest. Otsingusõnad „palgaläbirääkimised”, „streik”, „ametiühing” ja „palgatoos” töid peavoolumeedia väljaannete tänavustes digiversioonides esile uudislugusid, mis puudutasid just nimetatud ametite esindajaid.

Märksõnaotsing „sotsiaaltöö” ja „sotsiaaltöötaja” andsid aga üpris põnevaid tulemusi. Ilmnes, et sotsiaaltööst julgevad ilustamata rääkida pigem need inimesed, kes enam ei tööta selles valdkonnas.

Sotsiaalselt teravatel teemadel võtavad sõna hoopis kultuuritegelased või teised inimesed, kes pole valdkonnaga seotud. Kuigi sotsiaaltöö sihtgruppi kuulujaid kajastatakse üksikutes artiklites ka positiivses võtmes, siis sotsiaaltöö tegijatele kuigivõrd head tähelepanu ei jagu. Ei ole sotsiaaltöötajate arvamused, ei sotsiaaltöö eriala või selle esindajaid puudutavaid sotsiaalpoliitilisi kajastusi, ei ühtegi persoonilugu sotsiaaltöötajast... Ka ESTA veebilehe liikmete publikatsioonidele pühendatud alaleht kinnitab tõsisasja, et viimasel paaril aastal on liikmed meedias sõna võtnud üsna tagasihoidlikult.

Ometi teavad kõik valdkonnas tegutsuvad inimesed, et meie suure koormusega ja kõrgel tasemel spetsiifilisi teadmisi nõudev töö saab tasutud Eesti keskmisest madalama palgaga. Läbipõlemine ähvardab nii nooremaid kui ka vanemaid kolleege ning isegi sotsiaaltöötajate eestkosteororganisatsioon ESTA on tänavu Sotsiaaltöö ajakirjas tunnistanud, et kuigi tehtud on mõndagi, siis päris sellisel kujul, nagu asutajaliikmed on kunagi unistanud, kutseorganisatsioon siiski ei toimi (Rohtla 2018, 68–72).

Meedia kujundab neljanda võimuna üldsuse suhtumist eri teemadesse ja valdkondadesse. Pole saladus, et sotsiaalvaldkonda puudutavad artiklid koguvad seda rohkem klikke, mida traagilisemast juhtumist need on kirjutatud. Sotsiaalvaldkonna neutraalsed kajastused ei teeni ärilisi huvisid, mis on saanud ajakirjanduse tänapäevase diskursuse mõistes ajakirjanduse traditsioonilise

rolli ehk avalikku huvi teenivate kajastuste avaldamise kõrval järjest olulisemaks (Hallik 2018).

Ehk ei peaks sellega leppima? Kelle ülesanne on teha sotsiaaltöötajate hääl kuuldavaks, valdkonna töötajad nähtavaks ja juhtida tähelepanu meie töö väärtustele, mitmekesisusele ja sotsiaaltöötaja ameti huvide esindamisele? Ei piisa ainult tähelepanust erialaajakirjas, mille lugejad meie tööd ja vajadusi nagunii mõistavad. Ehk peaks jõudma peavoolumeediasse, mis on peamiseks surveajaks ja diskussiooni tekitajaks ühiskonna valupunktide teemal.

Kuid kas tudengiorganisatsiooni liikmetel on üldse jõudu või esindusõigust peavoolumeediasse läbi murda või võtta sotsiaaltöötajate nimel sõna sotsiaalpoliitika aruteludes, kus tehakse valdkonda ja meie tulevikku laiemalt puudutavaid otsuseid? Kes peaks seisma selle eest, et sotsiaaltöötajad tahaksid olla ja oleksid nähtavad laiemale üldsusele? Kellelt peaksime õppima enda eest seismist

ja oma hääle kuuldavaks tegemist?

Keda võtta endale eeskujuks ja kuidas väidelda nendega, kes peavad meie eksistentsi ja õigustatud hirme eriala tuleviku, oma sissetuleku ja töö kontseptsiooni suhtes pseudoprobleemiks?

Et mitte tõstatada ainult vastusteta küsimusi, vaid pakkuda ka lahendusi, siis on meil ettepanek: teeme otsa lahti. Eesti Sotsiaaltöö Üliõpilaste Selts korraldab juba teist aastat sotsiaaltöövaldkonna põletavatel teemadel vestlusõhtuid. Eelmisel aastal katsetasime Tartu kohalikus veebiraadios oma saatega ja sel aastal on plaanis lisaks vestlusõhtutele ka filmi- ja aruteluring koostöös Tartu Elektriteatriga. Järgmisel aastal korraldab selts aga kõigile sotsiaaltööhuvilistele juba kolmanda kevadkonverentsi. Veendumus, et peame ise enda huvide eest seisma, on meil juba olemas. Seda, kuidas enda huvide eest seista, oleks innustav õppida neilt, kes on seda rada käinud juba aastaid. **S**

Viidatud allikad

- Rohtla, I.** (2018). ESTA on Eesti sotsiaaltöötaja nägu. *Ajakirja Sotsiaaltöö 20. aasta juubeli erinumber*, 68–72.
- Hallik, K.** (2018). Avaliku huvi ja lapse huvide kaalutlemine hooldusõiguse küsimuste kajastamisel meedias. Magistritöö, Tartu Ülikool.

Sotsiaaltöö ajakirja tudengite rubriigis jagavad seltsi liikmed üliõpilaste mõtteid sotsiaaltööst. Seltsiga saab ühendust aadressil esuselts@gmail.com või helistades mobiilinumbril 5560 3365.

SENIORSHIPI MEESKOND:
ANNA-LIISA PALATU,
KAI REINFELDT, JEVGENI ŠIRAI.
FOTO: SENIORSHIP.

Eesti esimene küpses eas inimestele mõeldud praktikaplatvorm

Heateo Sihtasutuse loodud NULA ühiskondlike algatuste inkubaatorist on välja kasvanud algatus Seniorship, mille eesmärk on muuta Eesti töajouturgu, luues keskealistele ja vanematele inimestele uusi ümberõppevõimalusi. Tegemist on Eesti esimese seesuguse praktikaplatvormiga. Seeniopraktika on mõeldud küpses eas inimestele. Selle raames läbib praktikant tööpõhise õppe (praktika) ja omandab vajalikud oskused, et liikuda edasi täiskohaga töötaja positsioonile.

Aina vananeva ühiskonna tingimustes, kus valitseb ka töajoupuudus, on Eestis palju kasutamata ressursi – inimesi, kes võiksid teha tööd, mis neile meeldib ning mis oleks samas vajalik. Vanuselist diskrimineerimist on töajouturul võimalik tunda juba alates 45aastaselt. Seniorshipi tiim tegutseb selle nimel, et olukorda parandada. Ka 50aastasel inimesel peab olema võimalus töökohta vahetada hirmuta, et vaid sünniaasta pärast talle uut tööd enam ei leidu.

Seniorshipi kaudu praktikale kandideerides ei ole vaja esitada oma CVd ega ühtegi aastaarvu ning vastus avaldusele saabub mõne päevaga. Praktikaplatvormi pakutavad praktikad on

üldjuhul tasustatud. Seniorshipi teeb eriliseks see, et idee algatajad on ise noored, kes nägid probleemi, suheldes oma vanemate ja vanavanematega. Praeguseks on tiim laienenud ning idee elluviimist ei vea enam ainult noored. Algatuse eestvedaja Anna-Liisa Palatu naljatleb, et paarikümne aasta pärast on algatuse liikmed ise vanuses, mil Seniorshipi teenuseid kasutada võiks. „Me tahame, et meil oleks võimalik valida, kui tekib vajadus karjääri- või töökohavahetuseks. Nii et mõnes mõttes loome sellega ka endale tulevikuks rohkem võimalusi,” selgitab Palatu.

Üks põnevatest pakkumistest on SA Hoolekandeteenused tegevusjuhendaja praktika. Kõigil huvilistel on võimalik kandideerida Seniorshipi kodulehel.

Praegu katsetab meeskond projekti, millega testitakse seeniopraktika sobivust ümberõppevormina nii karjääri vahetamise huvilistele kui ka ettevõtetele ja organisatsioonidele. Muide, üks seeniopraktikant toimetab ka Seniorshipi enda tublis tiimis!

Rohkem infot ja praktikapakumisi leiab kodulehelt www.seniorship.ee.

HEA AJAKIRJA TELLIJA!

Aitäh, et tellisite sellel aastal ajakirja Sotsiaaltöö.

Kui teie tellimus lõpeb selle numbriga ja soovite seda pikendada, palun andke meile oma soovist märku. Tellimuse **2019. aastaks** või **kauemaks** saab vormistada, täites ankeedi veebilehel tai.ee/sotsiaaltoo.

Uuel aastal jätkame sotsiaalvaldkonna töötajate igapäevast tööd, erialast arengut ning erialade vahelist koostööd toetavate artiklite avaldamisega. Kajastame käimasolevaid reforme ja uusi algatusi kohalike omavalitsuste sotsiaaltöö korralduses, lastekaitses, pikaajalises hoolduses, erihooletandes ja teistes valdkondades; kirjutame sotsiaalteenuste kvaliteedist, sotsiaaltöö tegijate huvikaitses ja tööalasest toetamisest jm teemadel.

2019. aastal ilmub 4 numbrit: veebruaris, mais, septembris ja detsembris. Aastatellimuse (4 numbrit) hind on 15 eurot, üliõpilastele 10 eurot. Kolme eksemplari aastatellimus samale tellijale maksab 29 eurot. Ajakirja saab tellida ka veebilehel minuajakirjandus.ee (täishinnaga alates järgmisest numbrist) või postkontorites üle Eesti.

Tellige ka uudiskiri!

Sotsiaaltöö ajakirja elektrooniline uudiskiri ilmub 11 korda aastas. Uudiskirjast leiata sotsiaalvaldkonnas tegutsevate organisatsioonide uudised sündmuste ja koolituste kalendri; viited seadusemuudatustele, juhendmaterjalidele, uuringutele ja Riigikohtu lahenditele; info avatud taotlusvoorude kohta jpm. Tellimiseks täitke vorm Tervise Arengu Instituudi kodulehel www.tai.ee/sotsiaaltoo → Uudiskiri

